

FORSVARETS FELLESOPERATIVE DOKTRINE DEL A – GRUNNLAG

Første utgave

FORSVARETS OVERKOMMANDO
Februar 2000

TITTEL:

Forsvarets fellesoperative doktrine

UTGITT AV:

Forsvarets overkommando

UTARBEIDET AV:

Forsvarets stabsskole

LAYOUT, OMSLAG OG TRYKK:

AS Gutenbergs Eftf., Oslo

FOTO:

Forsvarets rekrutterings- og mediesenter

Forsvarets overkommando/Presse og informasjonavdelingen

FORSVARSSJEFENS FORORD

Forsvarets fellesoperative doktriner har til hensikt å formulere et helhetlig syn på Forsvarets operative virksomhet og grunnlaget for denne.

Av praktiske hensyn er doktrinen utgitt i to bind. Del A – Grunnlaget – presenterer på en pedagogisk måte de militærteoretiske, politiske og geografiske rammebetingelsene som Forsvaret må forholde seg til under utøvelsen av sin operative virksomhet. Del B – Operasjoner – oppstiller på den ene siden de militære basisfunksjonene som er sentrale for strukturplanlegging og på den andre siden viktige begreper og faktorer knyttet til planlegging og gjennomføring av operasjoner.

Forsvarets fellesoperative doktriner er plassert øverst i det nasjonale hierarkiet av doktrinedokumenter og skal være retningsgivende for utviklingen av andre nasjonale doktriner. Verken denne eller andre nasjonale doktriner er utviklet til erstatning for de allierte doktrinene, men skal utfylle disse der særlige nasjonale forhold tilsier det.

Forsvarets fellesoperative doktriner skal i første omgang være et felles begrepsapparat og en felles forståelse for de utfordringer Forsvaret står overfor ved inngangen til det 21. århundre. Første utgave har derfor som hovedformål å etablere en «avfarende plass» for en fortsatt nasjonal doktrineutvikling. I tilknytning til denne utgivelsen vil det bli etablert et Forsvarets doktrineforum som skal forestå revisjon av doktrinen, andre nasjonale doktriner og gi innspill til allierte doktrinedokumenter.

Det er min intensjon at Forsvarets fellesoperative doktriner også skal være et hjelpemiddel for de operative brukere, spesielt ved beskrivelse av felles kjernefunksjoner og prosesser.

Håvard Finvoll

INNHold

1	INTRODUKSJON	11
1.1	Innledning.....	11
1.1.1	<i>Formål og målgrupper for Del A.....</i>	12
1.1.2	<i>Formål og målgrupper for Del B.....</i>	12
1.2	Hva er en doktrine?.....	13
1.2.1	<i>Sammenheng mellom konsept, policy og doktrine ...</i>	14
1.3	Forsvarets fellesoperative doktrine.....	15
1.4	Doktrinehjulet	15
1.5	Dokumenthierarkiet.....	16
1.5.1	<i>Det nasjonale dokumenthierarkiet.....</i>	17
1.5.2	<i>NATOs dokumenthierarki</i>	17
1.6	Utvikling og vedlikehold av doktrinen.....	18
1.7	Oppbyggingen av del A	18
2	KONFLIKT- OG MILITÆRTEORETISK GRUNNLAG	21
2.1	Innledning.....	21
2.2	En stats maktgrunnlag og sikkerhetspolitiske virkemidler .	22
2.3	Bruk av vold i konflikter	24
2.3.1	<i>Horisontal og vertikal eskalering</i>	24
2.3.2	<i>Bruk av avskrekking.....</i>	25
2.4	Kategorisering av kriger og konflikter	25
2.4.1	<i>En militærteoretisk analyse av krigens former.....</i>	26
2.4.2	<i>Spektrum av væpnede konflikter</i>	29
2.5	Definisjoner av fred, krise, væpnet konflikt og krig.....	30
2.6	Fredsstøttende operasjoner.....	32
2.7	Utvidet krav til politisk kontroll.....	33
2.8	Militære operasjoners nivåer.....	35
2.8.1	<i>Det politisk-strategisk nivå.....</i>	35
2.8.2	<i>Det militærstrategiske nivå</i>	36
2.8.3	<i>Det operasjonelle nivå.....</i>	36
2.8.4	<i>Det taktiske nivå.....</i>	37
2.8.5	<i>Sammenhengen mellom nivåene.....</i>	37

2.9	Militærteoriens funksjon	38
2.10	Operasjonskjernen og militære basisfunksjoner	39
	2.10.1 Militære basisfunksjoner	40
	2.10.2 Operasjonskjerne, basisfunksjoner og operasjonskonsepter.....	41
	2.10.3 Den «indre» doktrinesløyfen.....	41
	2.10.4 Symmetriske og asymmetriske operasjoner	43
2.11	Friksjon.....	44
2.12	En operasjons kulminasjonspunkt	46
2.13	Former for krigføring.....	47
	2.13.1 Kjennetegn ved utmattelseskrigføring.....	47
	2.13.2 Kjennetegn ved manøverkrigføring.....	48
2.14	Manøverteori	49
	2.14.1 Manøverteoriens elementer	50
	2.14.2 Manøverkrigføring	50
2.15	Ledelsesfilosofi	52
	2.15.1 Forutsetninger for oppdragsbasert ledelse	55
	2.15.2 Oppdragsbasert ledelse	56
	2.15.3 Krav til sjefer	57
	2.15.4 Situasjonsbevissthet	58
2.16	Sentrale begreper i manøverteorien	59
	2.16.1 Tyngdepunkt.....	59
	2.16.2 Vitale punkter.....	60
	2.16.3 Kritisk sårbarhet.....	62
2.17	Den indirekte metode	63
	2.17.1 Handlingsløyfen.....	63
2.18	Indre og ytre operasjonlinjer	65
2.19	Prinsipper for militære operasjoner	66
	2.19.1 Prinsipper for strategiske, operative og taktiske manøvrer	67
	2.19.2 Generelle prinsipper for militære operasjoner	69
2.20	Forholdet mellom planlegging og gjennomføring av militære operasjoner	71
	2.20.1 Fleksibilitet i gjennomføring	71
2.21	Militære virkemidler: landmakt, sjømakt og luftmakt.....	72
	2.21.1 Heimevernet.....	72

3	SIKKERHETS- OG FORSVARSPOLITISK GRUNNLAG.....	75
3.1	Innledning.....	75
3.2	Sikkerhetspolitiske målsettinger	75
3.2.1	<i>Definisjon av sikkerhetspolitikk</i>	76
3.2.2	<i>Et utvidet sikkerhetsbegrep</i>	77
3.3	Norges strategiske situasjon	79
3.3.1	<i>Øst-vest-dimensjonen</i>	79
3.3.2	<i>Sentrum-periferi-dimensjonen</i>	80
3.3.3	<i>Sikring av naturressursene</i>	82
3.4	NATO-samarbeidet	83
3.4.1	<i>NATOs nye fokus</i>	83
3.4.2	<i>NATOs styrkestruktur</i>	84
3.4.3	<i>NATO og USA</i>	86
3.5	Rustningskontroll og nedrustning	86
3.6	Fra sikkerhetspolitikk til forsvarspolitikk	87
3.7	Forsvarspolitiske målsettinger	88
3.8	Det norske forsvarskonseptet.....	90
3.8.1	<i>Et nasjonalt balansert forsvar</i>	90
3.8.2	<i>Alliert militært samvirke og internasjonalt samarbeid</i>	90
3.8.3	<i>Totalforsvaret</i>	91
3.8.4	<i>Verneplikten</i>	92
3.9	Forsvaret som del av samfunnet	92
3.9.1	<i>Den nasjonaløkonomiske utvikling</i>	93
3.9.2	<i>Den nærings- og industripolitiske utvikling</i>	94
3.9.3	<i>Den regionalpolitiske utvikling</i>	95
3.9.4	<i>Den miljøpolitiske utvikling</i>	95
3.10	Samfunnets sårbarhet	95
3.10.1	<i>Sentralisering</i>	96
3.10.2	<i>Teknologisk avhengighet</i>	96
3.10.3	<i>Utfordringer for Forsvaret</i>	96
3.11	Teknologisk utvikling	97
3.11.1	<i>Informasjonsteknologi og sensorer</i>	97
3.11.2	<i>Våpenvirkning, presisjon og rekkevidde</i>	98
3.11.3	<i>Ubemannede luftfartøyer</i>	100
3.11.4	<i>Ikke-dødelige våpen</i>	101
3.11.5	<i>Utfordringer for Forsvaret</i>	101

3.12	Forsvarets oppgaver	102
3.12.1	<i>Oppgaver i fred</i>	102
3.12.2	<i>Suverenitetsheldelse</i>	104
3.12.3	<i>Forsvarets rolle i alliansens fellesforsvar</i>	107
3.12.4	<i>Deltakelse i operasjoner utenfor Norge</i>	107
3.12.5	<i>Konsekvenser for basisfunksjonene</i>	108
4	SPEKTERET AV MILITÆRE OPERASJONER	109
4.1	Innledning.....	109
4.2	En overordnet inndeling av militære operasjoner.....	109
4.2.1	<i>Operasjoner i fred, krise, væpnet konflikt og krig</i>	110
4.2.2	<i>Fredsstøttende operasjoner</i>	110
4.2.3	<i>Andre operasjoner utenfor Norge</i>	114
4.3	En operativ (militær) inndeling av militære operasjoner ...	115
4.3.1	<i>Operasjoner med eller uten kamphandlinger</i>	115
4.3.2	<i>Anvendelse av militære virkemidler</i>	115
4.3.3	<i>Anvendelse av militære metoder</i>	116
4.4	Fredsoperasjoner i norsk nærrområde	116
4.5	Krise i norsk nærrområde.....	117
4.5.1	<i>Nasjonal sammenheng</i>	118
4.5.2	<i>Alliert sammenheng</i>	118
4.6	Kamphandlinger på norsk territorium	118
4.6.1	<i>Nasjonal sammenheng</i>	119
4.6.2	<i>Alliert sammenheng</i>	119
4.7	Operasjoner utenfor Norge.....	120
4.7.1	<i>Alliert sammenheng</i>	120
4.7.2	<i>Andre koalisjoner</i>	121
5	NASJONALE GEOGRAFISKE RAMMEFAKTORER	123
5.1	Innledning.....	123
5.2	Geografi	123
5.3	Topografi	124
5.4	Klima og lysforhold	126
5.5	Befolkning og bosetting	126
5.6	Transport.....	127
5.6.1	<i>Veier</i>	127
5.6.2	<i>Jernbane</i>	127

5.6.3	<i>Kystfart</i>	128
5.6.4	<i>Flytrafikk</i>	128
5.7	Økonomi og næring	128
5.7.1	<i>Fiske og fangst</i>	128
5.7.2	<i>Olje- og gassproduksjonen</i>	129
5.7.3	<i>Elektrisk energi</i>	129
5.7.4	<i>Skipsfart</i>	130
5.7.5	<i>Jord- og skogbruk</i>	130
6	KONSEKVENSER FOR FORSVARET	131
6.1	Innledning.....	131
6.2	Forsvaret som sikkerhetspolitisk virkemiddel	131
6.3	Forsvarskonseptet	134
6.3.1	<i>Et nasjonalt balansert forsvar</i>	134
6.3.2	<i>Alliert militært samvirke og internasjonalt samarbeid</i>	135
6.3.3	<i>Totalforsvaret</i>	136
6.3.4	<i>Verneplikten</i>	137
6.4	Overgang til et manøverorientert operasjonskonsept	138
	VEDLEGG A – ORDLISTE	141
	VEDLEGG B – BIBLIOGRAFI	155

1 INTRODUKSJON

1.1 Innledning

Formålet med dette kapitlet er å klargjøre for leseren hva vi legger i begrepet doktrine generelt, og mer konkret hvilken oppgave Forsvarets fellesoperative doktrine skal ha. Kapitlet vil også beskrive hierarkiet av doktrinepublikasjoner nasjonalt og i NATO.

Den fellesoperative doktrine er inndelt i to hoveddeler, som behandler henholdsvis grunnlaget for Forsvarets virksomhet (Del A) og militære operasjoner (Del B).

Selv om doktrinen legger til grunn prinsipper som ble utviklet i en tid hvor militærmakten var det dominerende sikkerhetspolitiske instrument og skillet mellom fred og krig var meget klart, erkjenner doktrinen at sikkerhetsutfordringene vil ha et mer usikkert og komplekst preg i dag og i fremtiden. Derfor legger doktrinen også stor vekt på å forklare mulige typer av militære utfordringer, fra militære operasjoner under ordinære fredsforhold via krisehåndtering og fredsstøttende operasjoner til forskjellige former for krigsoperasjoner.

Norge er et land med en liten befolkning i forhold til territoriets utstrekning. Landet har en meget spesiell topografi og utforming, en lang kyst og et folkerettslig forvaltningsansvar over store havområder med rike naturressurser. Det sammen med landets geostrategiske plassering og befolkningens kulturarv og verdigrunnlag gir Forsvarets virksomhet rammebetingelser som er unike for Norge. Doktrinen tar også hensyn til dette når den beskriver normene for Forsvarets operative virksomhet i fred, krise, væpnet konflikt og krig. Men fordi Norge er tilsluttet en militær allianse, er det viktig at en grunnleggende felles forståelse for bruk av militære styrker er i samsvar med de prinsipper som ligger til grunn for hvordan NATO og andre internasjonale samarbeidspartnere planlegger, leder og gjennomfører militære operasjoner.

Den fellesoperative doktrine stiller krav om en mentalitetsendring som blant annet setter sjefers operative utdanning og trening mer i fokus enn tidligere. Overgang til et operasjonskonsept basert på manøver-

teorien forutsetter en sterk satsing på oppdragsbasert ledelse. Krig, væpnet konflikt og krise vil sette militære ledere under et sterkt fysisk og psykisk press, hvor tidspress og mangelfull informasjon vil være fremtredende. Selv om doktrinen beskriver hvordan lederskap bør utøves, kan ikke det læres fra en bok. Egenskaper som intuisjon, initiativ, handlekraft og risikovillighet må stimuleres. Disse egenskapene må vektlegges gjennom systematisk utdanning og trening av sjefer gjennom hele karrieren. Uten en omfattende satsing på dette felt vil ikke bedre kvalitet på materiell medføre ønskede effektivitetsforbedringer.

1.1.1 Formål og målgrupper for Del A

Del A skal gi Forsvarets offiserer en felles forståelse av de rammebetingelser og de viktigste begreper som er knyttet til Forsvarets operative virksomhet. Den konflikt- og militærteorien som ligger til grunn for effektiv bruk av militære styrker, vil være sentral i denne del. Del A har derfor primært et pedagogisk formål og retter seg mot alt befal og andre personer i Totalforsvaret som arbeider med og har interesse for militærteoretiske og sikkerhets- og forsvarspolitiske problemstillinger. Det forutsettes at offiserskorpset gjør seg kjent med doktrinens innhold, og at Forsvarets skoler driver sin undervisning i overensstemmelse med det grunnlaget som presenteres i Del A.

1.1.2 Formål og målgrupper for Del B

Del B vil primært utlede de operative konsekvenser av det konseptuelle grunnlaget som er gitt i Del A. Sammen med politisk definerte sikkerhetsinteresser og derav utledede militærstrategiske føringer skal Del B gi et *utgangspunkt for strukturplanlegging og for planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner*. Del B retter seg derfor hovedsakelig til offiserer knyttet til staber som driver med strategisk planlegging, og til offiserer knyttet til staber med ansvar for planlegging og gjennomføring av fellesoperasjoner.

1.2 Hva er en doktrine?

Doktrine betyr i sin opprinnelige latinske form læresetning (*doctrina*) og er avledet av ordet «å lære bort» (*docere*). En militær doktrine er altså i sin enkleste form en samling fastsatte læresetninger eller retningslinjer for Forsvarets virksomhet og dekker i prinsippet alle nivåer av virksomheten.

Det finnes ingen internasjonalt akseptert formell definisjon av begrepet doktrine. Det skyldes delvis at det legges forskjellig betydning og innhold i ordet avhengig av hvilket land man befinner seg i, og delvis at uttrykket brukes om forskjellige virksomhetsnivåer; jf «militærdoktrine», «kjerne-fysiske doktriner», «strategiske doktriner» og «taktiske doktriner». Det ligger i en militær organisasjons natur å forholde seg til grupper av mennesker (enheter, avdelinger, staber, osv), ikke primært til individer eller spesifikke aktiviteter. Derfor er det nødvendig med et redskap som kan oppstille generelle retningslinjer for virksomheten: «Dette er måten vi bør gjøre tingene på.» Det er derfor en sentral oppgave for doktrinen (i) å beskrive grunnlaget for vår virksomhet, (ii) gi normative retningslinjer for hvordan denne virksomheten bør utføres, og (iii) beskrive hvilke funksjoner og kapasiteter Forsvaret må beherske og besitte for å drive virksomheten i henhold til doktrinens krav.

Forsvarets fellesoperative doktrine har et dobbelt formål. Den skal gi læresetninger både for utvikling og bruk av Forsvarets styrker. Definisjonen av **doktrine** slik den skal forstås her, er derfor noe utvidet i forhold til NATOs definisjon, og den lyder:

Grunnleggende læresetninger for utvikling og bruk av militære styrker til støtte for nasjonale målsettinger. De er retningsgivende, men krever vurderinger når de anvendes.

Den siste setningen er viktig, for den slår fast at «læresetningene» ikke er absolutte, men bare *normative*, dvs de er sterkt anbefalt, men forutsettes brukt med fornuft og omtanke.

1.2.1 *Sammenheng mellom konsept, policy og doktrine*

I tilknytning til doktrineutvikling finner vi ofte nevnt tre begreper som kan virke vanskelige å definere, ikke minst i forhold til hverandre. Begrepene *konsept*, *policy* og *doktrine* har en delvis overlappende betydning også i engelsk, hvor de er hentet fra. Når disse tre begrepene brukes i forbindelse med doktrineprosessene, har de imidlertid en rimelig entydig betydning og en logisk rekkefølge: **Konsept** → **policy** → **doktrine**.

Et uspesifisert konsept er

en grunnleggende idé eller skisse til hvordan et problem eller en oppgave kan løses.

Fra en slik generell definisjon kan vi utlede betydningen av spesifikke konsepter, som for eksempel et operasjonskonsept som en klar og kortfattet formulering av hvordan en militær sjef har tenkt å løse sitt oppdrag. Konseptet som er utgangspunktet for dette doktrinearbeidet, er *det norske forsvarskonseptet* som er formulert i den til enhver tid gjeldende Langtidsmelding («Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling»). *Forsvarskonseptet* hviler i dag på fire pilarer: (i) et nasjonalt balansert forsvar, (ii) alliert samvirke og internasjonalt samarbeid, (iii) totalforsvar og (iv) verneplikt.

Det neste begrep – policy – er avledet av ordet politikk og skal her bety

en formulering av hva som skal gjøres med et konsept, herunder fordeling av ansvar, oppgaver, ressurser og tildeling av kompetanse.

Når vi for eksempel skal formulere en nasjonal holdning til konkrete NATO-dokumenter, formulerer vi en policy som våre representanter i arbeidsgruppene må forholde seg til. En policy bør formuleres på et så tidlig stadium som mulig for å påvirke prosessen fra starten. I vår sammenheng vil en policy for nasjonal doktrineutvikling blant annet gi svar på følgende spørsmål: Hvordan skal arbeidet gripes an, hvem har ansvaret for utviklingen, hvem skal utføre hvilke oppgaver, hva skal målsettingene være, og hvordan skal arbeidet følges opp.

1.3 Forsvarets fellesoperative doktrine

Denne doktrinen skal være et sentralt dokument for operativ virksomhet i Forsvaret. Dens formål vil blant annet være å gi råd og danne basis for fremtidige studier og for debatt. Doktrinen vil endre seg i takt med den sikkerhets- og forsvarspolitiske og den teknologiske utvikling, og doktrinen vil være retningsgivende for utvikling av strukturer, operativt planverk samt trening og utdanning. Kunnskap om og forståelse av en doktrine og dens anvendelse skal bidra til mindre friksjon i krise, væpnet konflikt og krig. En god doktrine skaper felles tilnærming uten unødig regelstyring. For å bidra til felles målsettinger må doktrinen omfatte både struktur og ledelse. Doktrinen har relevans gjennom hele spekteret av militære operasjoner – i alle forsvarsgrener og på alle nivåer.

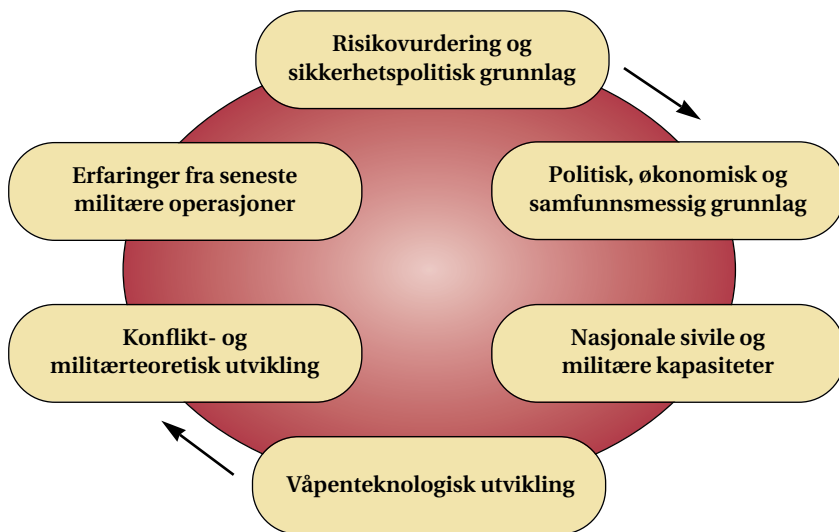
1.4 Doktrinehjulet

Doktinearbeidet er en vedvarende dynamisk og vekselvirkende prosess hvor flere forhold påvirker hverandre gjensidig. For arbeidet med en fellesoperativ doktrine må blant annet følgende forhold løpende vurderes:

- risikovurderingen og det sikkerhetspolitiske grunnlag
- det politiske, økonomiske og samfunnsmessige grunnlag
- nasjonale sivile og militære kapasiteter
- den våpenteknologiske utvikling
- den konflikt- og militærteoretiske utvikling
- erfaringer fra de seneste militære operasjoner.

Alle de nevnte forhold vil sammen og hver for seg kunne påvirke utformingen av doktrinen. Betydelige endringer eller justeringer i risikovurdering, teknologi eller erfaring vil for eksempel kunne endre sikkerhets- og forsvarspolitiske prioriteringer, forståelsen av militærteorien eller måten nasjonale og allierte fellesoperasjoner bør ledes på. Den

vekselvirkende prosess som en slik refleksjon skaper, betegnes *doktrinehjulet*.

Figur 1.1 Doktrinehjulet

1.5 Dokumenthierarkiet

Doktrinen dekker i prinsippet hele Forsvarets operative virksomhet på alle nivåer. For at doktrinen ikke skal bli for omfattende og uoverskuelig, er det hensiktsmessig å inndele de dokumenter som utgjør den militære doktrine, etter de nivåer militærteorien opererer med: strategisk, operasjonelt og taktisk nivå. Selv om vi her taler om et hierarki, vil de enkelte doktrinedokumentene delvis overlappe hverandre og delvis fokusere på forskjellige forhold ved virksomheten, på samme måte som for militærteoriens og kommandokjedens nivåer.

De grunnleggende forskjeller i de operative omgivelsene for henholdsvis land-, luft- og sjøstridskrefter har ført til at de tre forsvarsgrener gjennom lang tid har utviklet sine egne læresetninger og retningslinjer for hvordan de skal organisere, utvikle og bruke sine styrker. Fordi en felles-

operativ doktrine må ta hensyn til disse grunnleggende forskjeller, må utviklingen av den fellesoperative doktrine også knyttes opp til de grenvise doktriner. Det er derfor viktig at utviklingen av den fellesoperative doktrine og de grenvise doktriner skjer som ledd i en og samme prosess. Men for å ivareta Forsvarssjefens helhetlige og overordnede ansvar for virksomheten må den fellesoperative doktrine være retningsgivende for de grenvise doktriner.

1.5.1 Det nasjonale dokumenthierarkiet

Den fellesoperative doktrine skal som tidligere nevnt danne grunnlaget for hele den operative virksomheten i Forsvaret på alle nivåer. For at dette dokumentet ikke skal bli for omfattende og detaljert, er det nødvendig å etablere et dokumenthierarki som tar for seg forskjellige nivåer av virksomheten. Samlet vil disse dokumentene utgjøre den doktrine Forsvarets virksomhet skal drives etter.

Forsvarets fellesoperative doktrine gir retningslinjer for virksomheten tilsvarende det militærstrategiske og det operasjonelle nivå. Med forankring i NATOs doktriner vil den fellesoperative doktrine utdype konsekvensene av et manøverbasert operasjonskonsept og legger således rammene for de øvrige nasjonale doktrinedokumentene. I forlengelsen av Forsvarets fellesoperative doktrine finner vi doktrinedokumentene for henholdsvis land-, maritime og luftoperasjoner. De vil blant annet redegjøre for (a) prinsippene for bruk av henholdsvis land-, sjø- og luftstridskrefter, (b) hvordan de kan bidra til nasjonale og allierte fellesoperasjoner, og (c) hvilke spesifikke trekk og problemområder som kjennetegner dem hver især, spesielt relatert til nasjonale forhold.

1.5.2 NATOs dokumenthierarki

Innenfor NATO utarbeides det også et dokumenthierarki med basis i *Allied Joint Operations Doctrine* (AJP-01). I tilknytning til dette dokument finner vi flere dokumenter som omhandler sentrale sider ved bruk av militære styrker. Sentralt står dokumentet *Operations* (AJP-3) som når det er utviklet og godkjent, vil være retningsgivende for dokumenter for grenvise operasjoner og viktige militære funksjoner.

Med hensyn til planlegging og gjennomføring av operasjoner, vil de

nasjonale doktrinedokumentene være i overensstemmelse med NATOs dokumenter og utfyller disse der det er nødvendig for å klargjøre nasjonale forhold.

Strukturlikhet mellom norske og allierte doktrinedokumenter					
Norsk doktrinehierarki			NATOs doktrinehierarki (utdrag)		
Forsvarets fellesoperative doktrine			Allied Joint Operations Doctrine (AJP-01)		
			Operations (AJP-3)		
Doktrine for land-operasjoner	Doktrine for maritime operasjoner	Doktrine for luft-operasjoner	Maritime & Amphibious Operations	Land Operations	Air & Space Operations

Tabell 1.1 Strukturlikhet mellom norske og allierte doktrinedokumenter

1.6 Utvikling og vedlikehold av doktrinen

Doktrinehjulet (pkt 1.4) beskriver doktrineutvikling og -vedlikehold som en kontinuerlig prosess. Det er derfor viktig at Forsvaret etablerer et element i sin organisasjon som kan ivareta denne funksjonen på permanent basis.

En policy for et slikt doktrineelement må ta hensyn til både utvikling og vedlikehold av den fellesoperative doktrine, koordinering og styring av det grenvise doktrinearbeidet, forholdet mellom nasjonal doktrineutvikling og doktrinearbeidet innenfor NATO, behovet for intern (innenfor Forsvaret) og ekstern informasjon samt behovet for kompetansevedlikehold og utvikling.

1.7 Oppbyggingen av del A

Del A består foruten av introduksjon (kap 1) av et sentralt kapittel som forklarer det militærteoretiske grunnlag for bruk av militære styrker (kap

2). Dernest følger et kapittel som redegjør for de sikkerhetspolitiske og de forsvarspolitiske rammebetingelsene for Forsvarets virksomhet (kap 3). Videre i del A følger et kapittel som beskriver spekteret av militære operasjoner både i nasjonal, alliert og internasjonal sammenheng, i fred, krise, væpnet konflikt og krig (kap 4) og et kapittel (kap 5) som tar for seg spesifikke nasjonale «geografiske» rammefaktorer i vid forstand, dvs forhold som topografi, demografi og infrastruktur. Del A avsluttes med et kapittel 6 som trekker noen viktige konsekvenser for Forsvaret.

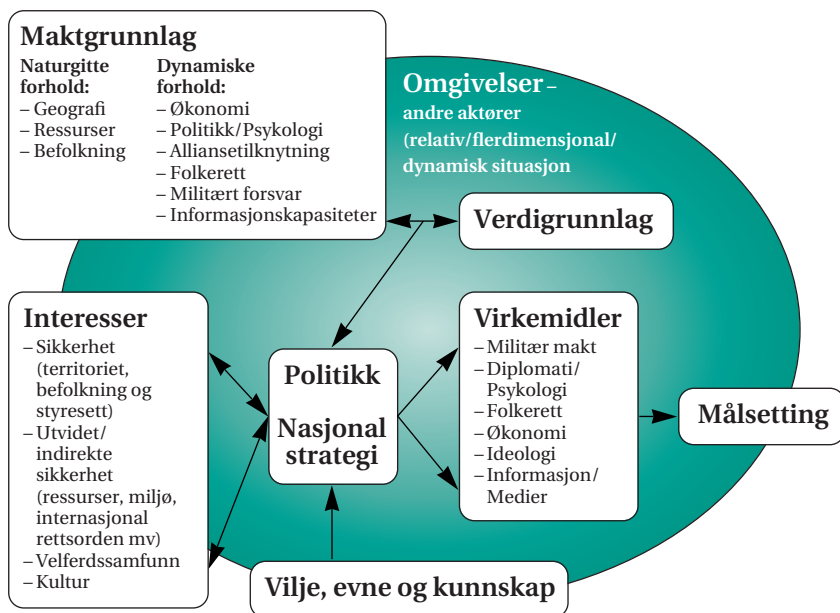
I sum skal del A gi det konseptuelle grunnlaget for doktrinen del B – Operasjoner – som vil utlede de mer konkrete konsekvenser for Forsvarets operative virksomhet og styrkeproduksjon.

2 KONFLIKT- OG MILITÆRTEORETISK GRUNNLAG

2.1 Innledning

Dette kapitlet har til formål å formulere de prinsipper som bør ligge til grunn for planlegging, ledelse og gjennomføring av militære operasjoner. Det innledes med en generell beskrivelse av hvilke virkemidler en stat normalt har til rådighet for å sikre sin suverenitet og sine interesser. Deretter gis det en redegjørelse om voldens betydning under konflikter og hvilke former for væpnede konflikter og kriger Forsvaret må kunne forholde seg til.

Deretter følger en redegjørelse for militærteoriens funksjon før operasjonsfaktorene i militære operasjoner og basisfunksjonene i en militær styrke beskrives. Militærteorien beskriver kort to modeller for bruk av militære styrker (utmattelses- og manøverkrigføring) før fokus rettes mot manøverteori generelt og manøverkrigføring spesielt. Denne del av kapitlet begynner med en beskrivelse av oppdragsbasert ledelse, som er manøverteoriens ledelsesfilosofi. Så forklares noen sentrale militære begreper som sammen utgjør en metode som militære sjefer og deres staber kan bruke for å analysere operative og taktiske problemstillinger. Deretter utledes prinsippene for militære operasjoner. Til slutt sies det noe om forholdet mellom planlegging og gjennomføring av operasjoner og de militære virkemidler: landmakt, sjømakt og luftmakt samt Heimevernet.

Figur 2.1 Sammenhengen mellom en stats maktgrunnlag og virkemidler

2.2 En stats maktgrunnlag og sikkerhetspolitiske virkemidler

Folkeretten gir en stat anledning til å bruke makt i selvforsvar (FN-paktens artikkel 51). Bruk av militær makt er derfor et *legitimt* virkemiddel for å sikre en stats suverenitet og vitale interesser. Legitim maktanvendelse vil være uttrykk for en stats vilje og forutsettes underlagt politisk kontroll og ansvar. En stats maktgrunnlag hviler på flere faktorer. Sentrale blant disse er:

- *Folkevilje*: Folkets mening uttrykt ved valg, avstemninger og, mindre entydig, gjennom medier. Den kan måles generelt som grad av oppslutning om Forsvaret, og mer spesielt som grad av tilslutning til konkrete militære operasjoner.

- *Geografi*: Den topografiske og regionale struktur og variasjon, herunder arealbruk, naturressurser og andre fysiske egenskaper ved området, f eks infrastruktur. Kapittel 5 vil utdype geografis betydning for Norges forsvarsevne.
- *Militært forsvar*: Styrkeproduksjon, kapasiteter, beredskap, troverdighet o.l.
- *Alliansetilknytning*: En militær- eller forsvarsallianse vil kunne øke troverdighet med hensyn til evne og vilje til å bruke det militære virkemiddel og dermed virke avskrekkende.
- *Politikk*: Saker som gjelder styring av samfunnet, statens ledelse, forholdet mellom politiske partier og forholdet til andre stater (diplomati).
- *Folkeretten*: Regulerer forholdet mellom stater, blant annet hvordan tvister skal løses.
- *Økonomi*: Materielle vilkår, finansielle, pengemessige og handelsmessige forhold samt ressursgrunnlag.

Hele dette maktgrunnlaget har betydning for hvordan en stat forsøker å nå sine nasjonale sikkerhetspolitiske mål.

Med utgangspunkt i maktgrunnlaget har staten forskjellige strategiske virkemidler som den kan bruke aktivt for å forsvare landets suverenitet og sikre nasjonale interesser. Mens maktgrunnlaget primært gir et bilde av statens potensielle evne til å beskytte seg mot en mulig trussel, representerer organisering og bruk av virkemidlene statens politiske *evne og vilje* til aktivt å påvirke eller avverge en mulig trussel eller uønsket situasjon. Til dette formål kan staten blant annet bruke følgende sikkerhetspolitiske virkemidler: åpent eller stille diplomati, militær og økonomisk assistanse, opplysning og informasjon, folkeretten og internasjonale organisasjoner, handelspolitikken, økonomiske sanksjoner og militær makt. Militær makt vil være det ultimative virkemiddel, den siste skanse, når alle andre tiltak mislykkes. Militær makt, og evne og vilje til å bruke den, må under krisehåndtering normalt alltid være til stede som «riset bak speilet» for at andre virkemidler skal kunne brukes med troverdighet.

2.3 Bruk av vold i konflikter

En væpnet konflikt kan kort beskrives som et voldelig sammenstøt mellom to viljer eller interesser, hvor formålet er å påtvinge motstanderen ens egen vilje. I folkerettslig forstand er det staters viljer og interesser som støter sammen. Men ved siden av denne «regulerte» og «legitime» form for voldsbruk finnes en annen form som er mindre regulert og legitim i folkerettslig forstand, og ofte mer sammensatt hva virkemidler og metoder angår, f eks borgerkriger og voldelige sammenstøt mellom ikke-statlige aktører.

Intet i denne Pakt skal innskrenke den naturlige rett til individuelt eller kollektivt selvforsvar når et væpnet angrep er blitt foretatt mot et medlem av De forente nasjoner, inntil Sikkerhetsrådet har truffet de tiltak som er nødvendige for å opprettholde internasjonal fred og sikkerhet. Tiltak som et medlem treffer under utøvelsen av denne rett til selvforsvar, skal øyeblikkelig meldes til Sikkerhetsrådet og skal ikke på noen måte innvirke på Sikkerhetsrådets myndighet eller plikt etter denne Pakt til når som helst å treffe slike tiltak som det finner nødvendig for å oppretteholde eller gjenopprette internasjonal fred og sikkerhet.

FN-pakten, kapittel VII, artikkel 51

2.3.1 Horisontal og vertikal eskalering

En konflikt vil kunne eskalere horisontalt og/eller vertikalt. *Horisontal eskalering* innebærer en geografisk utvidelse av en konflikt og er ikke nødvendigvis knyttet til konfliktenes voldsnivå eller intensitet. *Vertikal eskalering* innebærer at voldsanvendelsen øker både hva angår bruk av våpen og metoder. For begge former gjelder (i) at eskalering kan brukes bevisst for å påvirke resultatet av konflikten, og (ii) at eskalering kan komme ut av kontroll som følge av konfliktenes indre dynamikk. NATO brukte ved sin luftoperasjon bevisst vertikal eskalering i avslutningsfasen av krigen i Bosnia (1992–95) for å tvinge partene til forhandlingsbordet.

2.3.2 Bruk av avskrekking

Avskrekking er en politisk strategi som har til formål å overbevise en motstander om at omkostningene ved en aggresjon vil overstige enhver mulig gevinst. Det krever militær makt og politisk beslutsomhet å bruke den til forsvar for egen suverenitet og egne interesser. *Forsvarsevne og forsvarsvilje er derfor bestemmende for troverdig avskrekking.* Evnen til fleksibelt svar på en krenkelse forutsetter militære kapasiteter som både kan eskalere og deeskalere vertikalt. Norges evne til denne form for avskrekking vil alltid være begrenset hvis landet stilles overfor utfordringer fra en større makt. For å kompensere for dette må et lite land kunne støtte seg til trusselen om horisontal eskalering, og dette oppnås blant annet gjennom forpliktende forsvarsallianser og kollektivt forsvar.

Horisontal eskalering vil kunne være et middel til å øke terskelen for maktbruk ved at konsekvensene for en motstander kan bli for store i forhold til hans ønskede mål. For Norge vil f.eks. det å trekke NATO inn i en krise eller konflikt i våre nærområder på et tidlig stadium – horisontal eskalering – kunne virke avskrekkende på en potensiell motstander (jf forsvarskonseptet, kapittel 3, pkt 3.8). Skal en avskrekking virke troverdig, må en motstander oppfatte at vi både har vilje og evne (gjennom effektive virkemidler) til å forsvare våre målsettinger.

2.4 Kategorisering av kriger og konflikter

Krigens natur og dens former kan analyseres på forskjellige måter. *Politisk-juridisk* skiller man mellom internasjonale og interne eller nasjonale kriger (borgerkriger). De internasjonale krigene inndeles i verdenskriger (når flere stormakter er direkte innblandet), regionale kriger (en større, men geografisk begrenset konflikt) og lokale kriger (når to nabostater er innblandet). *Filosofisk* skiller man mellom den absolutte krig og den reelle krig. Den absolutte krig er krigen betraktet som idé og er, ifølge den prøyssiske general og militærteoretiker Karl von Clausewitz (1780-1831) en uoppnåelig tilstand som den virkelige krigen hele tiden streber mot. De reelle krigene er de som forekommer i den virkelige verden. Her er det, ifølge Clausewitz, krigenes formål og midler som gir dem deres

karakter: Jo mer omfattende formålet og de mobiliserte midlene er, desto nærmere kommer krigen sin absolutte tilstand. Selv om formålet med krigen er total utslettelse av fienden, vil krigen aldri bli absolutt fordi faktorer som friksjon (jf pkt 2.11) og forskjell i styrke mellom forsvar og angrep vil påvirke den reelle krigen.

Folkeretten kjenner bare krig mellom stater. Den skiller mellom angrepskrig og forsvarskrig, hvor den første er forbudt mens den andre er tillatt. *Politisk* kan krigen inndeles etter formål som kan være begrenset eller ubegrenset. *Ideologisk* kan man dessuten skille mellom rettferdig og urettferdig krig. Frigjøringskrig, opprør, intervensjonskrig, represalier, terror, klassekamp osv er ideologiske kategorier som brukes med et klart politisk budskap.

Perspektiv:	Kategorisering av kriger:	Merknader:
Politisk-juridisk	Internasjonale – interne/ borgerkriger	
Filosofisk	Absolutte – reelle	Clausewitz; krig i teorien (volden eskalerer uhindret) og i praksis (forskjellige forhold begrenser volden)
Folkerettslig	Forsvarskrig (tillatt) – angrepskrig (forbudt)	FN-pakten; forholder seg bare til krig mellom stater
Politisk	Begrenset – ubegrenset	Omfang av mål og midler
Ideologisk	Rettferdig – urettferdig	Synet på mål og midler

Tabell 2.1 – Forskjellige måter å kategorisere kriger og væpnede konflikter på

2.4.1 En militærteoretisk analyse av krigens former

Med unntak av den politiske inndeling i begrenset og ubegrenset krig sier de nevnte kategorier lite om hvordan krigen oppleves i et militært perspektiv. Derfor finnes det også en militær kategorisering som fokuserer på de militære styrkers teknologiske og organisatoriske aspekter. Krigen er også en politisk handling. Derfor vil en militærteoretisk analyse av krigens former ta utgangspunkt i fire begrepspar eller *variabler*. Disse

kan bevege seg fra den ene ytterkant til den andre: Krigen eller den væpnede konflikten kan være (i) begrenset/ubegrenset og (ii) regulær/irregulær; forholdet mellom partenes militære styrker viser (iii) teknologisk symmetri/teknologisk asymmetri og (iv) organisatorisk symmetri/organisatorisk asymmetri. Disse begreper *tar utgangspunkt i et militærteoretisk perspektiv* og kan beskrives på følgende måte:

- *Begrenset*; en krig som har et begrenset politisk formål: å tvinge en motstander til forhandlinger eller å skaffe seg bestemte fordeler som geografiske områder, naturressurser eller markeder osv. Medfører normalt en begrenset mobilisering av de stridendes midler.
- *Ubegrenset*; en krig hvor formålet er å oppheve motstanderens eksistens eller å oppnå full kontroll over ham. For Clausewitz ligger den ubegrensede eller totale krig nærmere den absolutte (filosofiske) krig. Medfører en nærmest total mobilisering av de stridendes midler.
- *Regulær*; en krig hvor alle eller de toneangivende parter fører krig på samme måte som oss, altså etter de samme doktriner (prinsipper, normer, organisering og midler) som vi støtter oss til.
- *Irregulær*; en krig hvor alle eller noen av de toneangivende parter ikke fører krig på samme måte som oss, altså ikke etter de samme doktriner som vi støtter oss til.
- *Teknologisk symmetri*; en krig hvor det er liten eller ingen forskjell i det teknologiske nivået på utstyr og systemer hos de stridende parter.
- *Teknologisk asymmetri*; en krig hvor det er stor forskjell i det teknologiske nivået på utstyr og systemer hos de stridende parter.
- *Organisatorisk symmetri*; en krig hvor det hos de stridende parter er liten eller ingen forskjell på hvordan de militære styrker er organisert, og hvordan de brukes.
- *Organisatorisk asymmetri*; en krig hvor det hos de stridende parter er stor forskjell på hvordan de militære styrker er organisert, og hvordan de brukes.

Ved å bruke disse begreper kan vi oppstille tabell 2.2 over konflikttyper som vil kunne få forskjellige konsekvenser for den militære planlegging og skape forskjellige betingelser for gjennomføring av militære operasjoner.

TYPE	Verdens-kriger	Lokale og regionale kriger			Borgerkriger			Fredsstøttende operasjoner			Koloni-kriger (betraktet fra kolonimaktens side)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Begrenset		X	X	X				X	X	X	X
Ubegrenset	X	(x)	(x)		X	X	X				
Regulær; teknologisk symmetri	X	X			X				X		
Regulær; teknologisk asymmetri				X				X			
Irregulær; organisatorisk symmetri			X				X				
Irregulær; organisatorisk asymmetri							X		X	X	

Tabell 2.2 – En skisse til en militærteoretisk analyse av forskjellige typer av krig og væpnede konflikter

Det kan være vanskelig å gi rendyrkede eksempler på de 11 kategoriene som er nevnt i tabell 2.2. Det er heller ikke meningen fordi tabellen primært skal være et analytisk verktøy. Som en grov illustrasjon kan imidlertid typiske eksempler på kategori (1) være første og annen verdenskrig. Kategori (11) representerte en krigføring som eksisterte samtidig med den «konvensjonelle krig», men som aldri ble gjenstand for seriøs behandling i stormaktens generalstaber. Eksempler på (2) kan være grensekonflikter mellom India og Pakistan, Vietnam og Kina og krigen mellom Iran og Irak på 1980-tallet, eksempler på (3) konflikten i Mellom-Amerika i 1980-årene og første fase av konflikten i det tidligere Jugoslavia (1991-95), eksempler på (4) flere av konflikten i Midtøsten.

Det vi bør merke oss når det gjelder borger- og løsrivelseskriger, er at de ofte vil oppleves som ubegrensede eller totale. Eksempel på (5) kan være den amerikanske borgerkrig, eksempel på (6) kan være den kinesiske borgerkrig, og eksempel på (7) borgerkrigen i Bosnia-Hercegovina. Når det internasjonale samfunn (FN) intervensjoner i en konflikt, kan det være alle typer fra (2) til (7), men disse vil da fra FNs eller NATOs perspektiv bli oppfattet som begrensede konflikter – kategoriene (8), (9) og (10). Under kategoriene (2) og (3) er det antydning at disse også kan være ubegrensede. I det ligger at den svake part i en slik krig eller konflikt vil kunne oppfatte den som ubegrenset eller total.

Sagt om Vietnamkrigen:

En mer tilfredsstillende, men forvirrende konklusjon er at krigen var, *på et eller annet tidspunkt*, alt det følgende: Begrenset (for USA), total (for Nord-Vietnam og Den nasjonale frigjøringsfront i syd), internasjonal (krigen førte til en massiv direkte amerikansk og indirekte sovjetisk og kinesisk intervensjon), konvensjonell (for USA og dets sydvietnamesiske allierte fra 1965 og fremover, og i økende grad, etter Tet-offensiven (1968), for nord-vietnameserne), gerilja (i stor grad både for Nord-Vietnam og Den nasjonale frigjøringsfront før Tet-offensiven), og revolusjonær (den kommunistiske side søkte ikke bare gjenforening, men også å påtvinge Syd en revolusjonær sosial orden).

Jeffrey Record: «Vietnam in Retrospect: Could We Have Won?»,
Parameters, Winter 1996–97

2.4.2 Spektrum av væpnede konflikter

Vi ser i dag klart to parallelle utviklingstendenser som gjør bruk av militær makt under konflikter til et meget sammensatt problem: på den ene side en utvikling mot en høyteknologisk militærmakt, på den annen side en utvikling av militære organisasjoner og væpnede grupperinger med fravær av høyteknologi eller av evne til å utnytte den. Hvis en høyteknologisk makt kommer i konflikt med en mindre teknologisk utviklet makt

og de begge har en regulær oppfattelse av hva bruk av militær makt er, vil en slik konflikt vise en *teknologisk asymmetri* (jf pkt 2.4.1). I disse former for konflikt vil *normalt* den teknologisk dominerende makt seire militært. Faren for ukontrollert eskalering vil være begrenset hvis ikke den teknologisk underlegne part tar i bruk irregulære metoder som gerilja og/eller terror. Dermed kan det oppstå en annen form for asymmetri – nemlig *organisatorisk asymmetri* (jf pkt 2.4.1). En slik konflikt vil straks bli mer uoverskuelig og vanskeligere å kontrollere fordi den i verste fall krever et annet «tenkesett» for å lese motstanderens atferd og forstå motivene bak hans handlinger: Det kan bli vanskelig å oppfatte ham som en *rasjonell aktør*.

Den *organisatoriske asymmetri* vil i mange tilfeller først komme til syne etter at en væpnet konflikt har startet, eller etter at det internasjonale samfunn har grepet inn i et forsøk på å løse den. Uten fronter og muligheter for å skille stridende fra ikke-stridende på konvensjonelt vis vil vi stå overfor helt andre utfordringer enn dem vi vil møte i en regulær symmetrisk konflikt. En annen kompliserende faktor i denne typen konflikter er at de stridende parter ofte har forskjellig formål med konflikten. Et ytterpunkt kan være at en aktør oppfatter den som en ganske begrenset konflikt og derfor avgrenser sin innsats, mens en annen aktør oppfatter den som en kamp om å «vinne eller forsvinne», altså total (f eks Serbia og UCK-geriljaen i krigen om Kosovo i 1999). Den kategorisering som er omtalt foran i tabell 2.2, må oppfattes som et analytisk redskap for å anskueliggjøre forskjellige typer av konflikter som i praksis ofte kan flyte over i hverandre. Som konflikten i Bosnia (1992–95) viste, kan vi også finne forskjellige typer av konflikter innenfor et relativt begrenset geografisk område.

2.5 Definisjoner av fred, krise, væpnet konflikt og krig

I norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk har det tradisjonelt vært et skarpt skille mellom fred og krig, hvor krig oppfattes som et militært overfall eller angrep mot norsk territorium. Fred defineres i denne sammenheng som «fravær av krig». Dette er en meget forenklet fremstilling av virkelig-

heten. Den tar ikke hensyn til de prosesser som skaper grunnlag for fortsatt fred eller overgang til krig. For å forklare dette er begrepene «krise» og «væpnet konflikt» nyttige.

En sikkerhetspolitisk krise kan defineres som *en situasjon hvor det foreligger en trussel mot viktige nasjonale verdier, interesser eller mål, herunder nasjonal suverenitet og våre grunnleggende verdier og rettigheter* (jf Del B, kap 9). Den representerer et kvalitativt vendepunkt eller en plutselig forandring i relasjonen til en annen stat eller gruppering. Situasjonen kan ikke forstås eller mestres med den erfaring og arbeidsdeling man har utviklet for normal politisk aktivitet. Fire betingelser bør være oppfylt før man kan tale om en krise:

- det må foreligge en intern eller ekstern hendelse
- den må oppleves som en direkte eller indirekte trussel mot viktige nasjonale interesser
- det må oppleves som høyst sannsynlig at våpenmakt kan komme til anvendelse
- det er bare en begrenset tid til å reagere på trusselen.

En krise kan utvikle seg på tre forskjellige måter. (1) Den kan løses ved krisehåndtering og gjenopprettelse av en normaltilstand (fred), (2) den kan føre til væpnede sammenstøt som forstyrrer likevekten mellom to parter (væpnet konflikt), eller (3) den kan føre til et kvalitativt vendepunkt i forholdet mellom to parter (fra fredstilstand til krigstilstand).

Væpnet konflikt kan defineres som voldelige sammenstøt mellom stater eller samfunnsgrupper knyttet til uoverensstemmelser mellom interesser, ideer, følelser, ressurser eller territorier med det formål å forstyrre likevekten mellom partene. I et norsk perspektiv representerer en væpnet konflikt en situasjon hvor bruk av militær makt skjer innenfor rammene av fredslovgivningen.

Krig må i norsk sammenheng defineres i relasjon til nasjonal og internasjonal lovgivning. Krig er et betydelig militært overfall mot norsk eller alliert territorium eller direkte mot vitale nasjonale interesser.

2.6 Fredsstøttende operasjoner

Som antydnet i tabell 2.3 finnes det en rekke typer av konflikter hvor det internasjonale samfunn, representert ved blant annet FN og NATO, vil komme til å opptre som krisehåndterer, konfliktdemper og brobygger. FN har gjennom *An Agenda for Peace* fra 1992 skissert forskjellige politisk-diplomatiske strategier (former for inngripen) for hvordan væpnede konflikter kan løses. Disse former for inngripen er politiske og kan derfor ikke uten videre likestilles med militære former, på samme måte som vi i pkt 2.4.1 ikke kunne overføre den politiske kategorisering av kriger til en militær kategorisering.

Tabell 2.3 forsøker å illustrere hvor sammensatt relasjonene er mellom de politisk-diplomatiske strategier og bruk av militær makt.

Militære styrker brukes som et virkemiddel for å støtte opp under de politiske og diplomatiske anstrengelser for å skape eller sikre et grunnlag for fred. Militære styrker utgjør i mange sammenhenger det *forutsetningskapende element* for den politiske og diplomatiske innsatsen for å opprettholde, skape eller bygge fred. Fra et militært perspektiv vil det derfor være naturlig å betegne aktiviteter av dette slag for *fredsstøttende*

Militære styrker brukes som et virkemiddel for å skape eller sikre et grunnlag for fred.

FOLKERETTSLIG STATUS	POLITISK-DIPLOMATISKE STRATEGIER (Fredsstøttende operasjoner)	ANDRE INTERNASJONALE ENGASJEMENTER (Fredsoperasjoner)	SPESIELLE METODER
Aksjon legitimert i FN-paktens kap VI (Invitasjon)	Lav militær profil Forebyggende diplomati Tradisjonell fredsbevaring	Humanitære Operasjoner	Militær tilstedeværelse Monitorering
	Middels militær profil		
Aksjon legitimert i FN-paktens kap VII (Intervensjon)	Fredsskaping Fredsbygging		Sanksjoner, embargo Forbudssoner
	Høy militær profil Fredsoppretting		Blokade, avskjæring Kamphandlinger flyangrep, missiler

Tabell 2.3 – Sammenhengen mellom politisk-diplomatiske strategier og den militære profil

operasjoner og gruppere dem under det vi i pkt 2.5 har definert som væpnede konflikter. Som antydnet i tabell 2.3 vil det militære bidrag variere betydelig, uten at det på forhånd er mulig å sette klare rammer for hvor stort det skal være, og hvilke fullmakter styrkene skal ha under forskjellige faser av en slik operasjon. Krigen i Bosnia (92–95) var et klart eksempel på dette. Denne typen operasjoner drøftes videre i kap 4.

2.7 Utvidet krav til politisk kontroll

Militær makt er et politisk virkemiddel og må derfor være underlagt politisk kontroll. Under den kalde krigen syntes kontrollproblemet rimelig over-

skuelig idet man skilte mellom rene fredsoppgaver med strenge begrensninger for bruk av vold og rene krigsoppgaver med vide fullmakter for bruk av vold. Dette hang blant annet sammen med det faktum at den krig som den industrielle verden forestilte seg, ville være av en eksistensiell karakter hvor nasjonenes overlevelse ville stå på spill – jf kategori (1) i tabell 2.2.

I dag er bildet mer komplekst enn tidligere fordi spekteret for bruk av militær makt er større og mer sammensatt (jf pkt 2.4). Mange av de situasjoner hvor bruk av militær makt vil være aktuelt, ligger mellom det vi i pkt 2.5 har definert som fred og krig hvor:

- Folkeretten setter klare begrensninger for retten til å bruke militær makt som et politisk virkemiddel (*jus ad bellum*), og bruk av våpen og metoder etter at en væpnet konflikt har brutt ut (*jus in bello*)
- skillet mellom militære operasjoner i fred eller under fredslignende forhold og krig eller væpnet konflikt er ikke lenger så klart som tidligere. Dette stiller store krav til politisk kontroll og behov for et mer omfattende og fleksibelt system av *regler for opptreden* (*Rules of Engagement; ROE*).

Den teknologiske utvikling innenfor tele- og datakommunikasjon har gjort det mulig å gi et nær sann tids bilde av militære operasjoner. Å utnytte dette bildet effektivt til støtte for formålet med operasjonen setter store krav til samarbeidet mellom det sivile og militære ledelsesapparatet. Ingen militær operasjon kan planlegges og gjennomføres uten å ta hensyn til folkerettens bestemmelser om bruk av makt og gitte politiske begrensninger i form av regler for opptreden. Jo mer politisk preg en væpnet konflikt har, desto flere begrensninger er det sannsynlig at militære styrker må forholde seg til.

Et eksempel på regler for opptreden som markerer det klare skillet mellom fred og krig i Norge er kgl res av 10 juni 1949: *Direktiv for militære befalingsmenn og militære sjefers ved væpnet angrep på Norge, den såkalte «plakaten på veggen».*

Under fredsforhold har vi f eks kgl res av 23 desember 1994: *Regler for fremmede ikke-militære fartøyers anløp av og ferdse i norsk territorialfarvann under fredsforhold.*

2.8 Militære operasjoners nivåer

For effektiv bruk av militære styrker vil det være nødvendig å identifisere forskjellige nivåer. Det er vanlig å operere med fire nivåer: det politisk-strategiske, det militærstrategiske, det operasjonelle og det taktiske nivå. Disse har en mer eller mindre klart avgrenset myndighet og oppgave under planlegging, ledelse og gjennomføring av militære operasjoner.

2.8.1 Det politisk-strategiske nivå

På det politisk-strategiske nivå foregår det en koordinert og systematisk utvikling og anvendelse av en nasjons eller allianses økonomiske, diplomatiske, psykologiske, militære og andre sikkerhetspolitiske virkemidler for å sikre nasjonens eller alliansens interesser (jf pkt 2.2). Bruk av de sikkerhetspolitiske virkemidlene er et regjeringsansvar. Politiske myndigheter definerer målsettinger uten å gå i detalj om hvordan disse skal sikres eller oppnås. Dette nivå bestemmer hvilke midler som skal anvendes under forskjellige typer av militære operasjoner og gir overordnede rammer for hvordan disse skal brukes.

I Norge vil det politisk-strategiske nivå være representert ved Regjeringen, det militærstrategiske nivå ved Forsvarssjef og hans stab, det operasjonelle nivå ved Øverstkommanderende i Sør- og Nord-Norge med stab. Det taktiske nivå utgjøres av sjefene ved alle øvrige operative militære enheter og avdelinger (det at de er operative, kan her oppfattes som at de inngår i «inventarlisten» for de operative sjefene på operasjonelt nivå).

I NATO representerer *The North Atlantic Council (NAC)* det øverste nivå med ansvar for å legge retningslinjene for alliansens politiske strategi generelt (*NATOs Strategic Concept*) og for den enkelte militære operasjon spesielt. Det militærstrategiske nivå vil være representert ved *Strategic Command Atlantic* og *Strategic Command Europe*. De strategiske kommandoene (SC) har ansvar for den samlede planlegging, ledelse og gjennomføring av alle alliansens militære aktiviteter/saker innenfor deres kommandoområder og

utenfor etter mandat fra høyere nivå. Under Europakommandoen finnes to *Regional Commands* (RC): *RC North* og *RC South*, som utgjør NATOs rene operasjonelle nivå. Under dette nivået finnes det både delkommandoer (CC = *Component Commands*) og felles, sub-regionale kommandoer (*JSRC = Joint Sub-Regional Commands*). I NATO-sammenheng vil den NATO-kommando som er plassert sammen med Forsvarskommando Sør-Norge (*JSRC North*), utgjøre en subregional kommando og vil under en NATO-ledet operasjon i Norge normalt representere det taktiske nivå.

2.8.2 Det militærstrategiske nivå

Det militærstrategiske nivå har ansvar for en koordinert og systematisk utvikling og anvendelse av de militære virkemidler som en nasjon eller allianse har avsatt til å realisere de militære aspekter ved de politiske målsettinger. I Norge er dette nivået representert ved Forsvarssjefen, i NATO ved de strategiske kommandoene (*Strategic Command Atlantic* og *Strategic Command Europe*).

2.8.3 Det operasjonelle nivå

Det operasjonelle nivå har ansvaret for å planlegge og gjennomføre nasjonale og allierte fellesoperasjoner for å oppnå de militærstrategiske målsettinger som er nedfelt i et strategisk direktiv.

Dette nivået utgjør forbindelsespunktet mellom militærstrategiske målsettinger og taktisk deployering av enheter og avdelinger på en bestemt operasjonsskueplass. Det er fra dette nivået fellesoperasjoner planlegges og ledes. I nasjonal sammenheng varierer spennet på dette nivået fra meget høyt (militær-strategisk), f eks når vi bare opererer nasjonale styrker, til meget lavt (taktisk) når kommando er overført til NATO i forbindelse med en større alliert operasjon. Dessuten viser den nye styrke- og kommandostruktur i NATO at vekten er flyttet fra forestillingen om store atskilte operasjonsskueplasser med egne hovedkvarterer til mobile styrkegrupper under ledelse av en felles styrkesjef med fullmakter som kan spenne fra militærstrategisk til taktisk nivå (se også pkt 2.8.5).

På dette nivået vil den operative sjefen være ansvarlig for å utvikle planer for bruk av tildelte ressurser innenfor sitt ansvarsområde og utstede ordrer og direktiver til undergitte sjefer for å realisere dem.

2.8.4 Det taktiske nivå

Dette nivået har ansvar for å deployere tildelte enheter og avdelinger lokalt. De taktiske sjefene skal bruke dem i taktiske operasjoner for å bidra til å oppnå de målsettinger som det operasjonelle nivået har satt for den militære operasjonen som helhet. Disse taktiske operasjonene kan være av forskjellige type, f eks trefninger og slag, former for suverenitetshevdelse, informasjonsinnhenting og forskjellige former for tilstedeværelse.

NATOs terminologi	Norsk terminologi
[Political] Strategic Level [Military]	Politisk-strategisk nivå
Operational Level	Militær-strategisk nivå
Tactical Level	Operasjonelt nivå
	Taktisk nivå

Figur 2.2 Sammenhengen mellom NATOs og fellesdoktrinens nivåbetegnelser

2.8.5 Sammenhengen mellom nivåene

Den skisserte nivåinndelingen ble utviklet i mellomkrigstiden og dannet grunnlaget for krigføringen under annen verdenskrig. Behovet for å samordne krigsinnsatsen på de forskjellige fronter og frontavsnitt opp mot

de militærstrategiske målsettingene forutsatte et bindeledd mellom det strategiske og det taktiske nivået. Etableringen av et *operational level of war* var en forutsetning for at det strategiske nivået overhodet skulle være i stand til å opprettholde en oversikt over utviklingen av krigshandlingene på de forskjellige fronter. Det var igjen en forutsetning for at en forent krigsledelse (politisk og militær) kunne arbeide frem mot et felles strategisk mål (*først* tysk kapitulasjon, *dernest* japansk kapitulasjon).

Denne nivåstrukturen ble videreført ved etableringen av NATOs militære kommandostruktur i begynnelsen av 1950-årene og ligger fremdeles til grunn for den. Fire forhold har ført til at grensene mellom nivåene er blitt mer flytende og til dels sterkt overlappende:

- krigs- eller konfliktskueplassene har normalt en mye mindre og ofte klart avgrenset geografisk utstrekning
- den våpenteknologiske utvikling har frembrakt våpensystemer med strategiske og operative, ikke bare taktiske, konsekvenser
- innenfor en og samme krigs- eller konfliktskueplass vil militære styrker ofte bare utgjøre *ett* av flere strategiske virkemidler
- under fredsstøttende operasjoner vil den enkelte soldats opptreden eller handling kunne få direkte strategiske konsekvenser.

Nivåinndelingen fikk i Norge et konkret innhold ved etableringen av to felles forsvarskommandoer i begynnelsen av 1970-årene. Det er naturlig å fokusere på det fellesoperative aspektet ved dette nivået, fordi forsvarskommandoene hadde og har myndighet og kompetanse til å planlegge og gjennomføre fellesoperasjoner over et spekter fra strategisk til taktisk nivå – fra operasjoner i en ren nasjonal sammenheng til operasjoner i en alliert sammenheng med myndighetsoverføring til NATO.

2.9 Militærteoriens funksjon

Som enhver profesjon må også den militære bygge sin virksomhet på et fagteoretisk fundament. For Forsvaret bygger teorien på et destillat av erfaring ved bruk av militære styrker i forskjellige historiske perioder og under forskjellige politiske og teknologiske rammebetingelser.

Clausewitz legger stor vekt på at militærteorien ikke skal gi offiseren en

«objektiv» lære for hvordan militære styrker *skal* brukes; den kan altså ikke være en fasit!

Teorien er for hånden for at ikke alle skal starte på bar bakke med å rydde opp og arbeide seg gjennom alt, men kan finne saken ordnet og belyst. Den skal gi den fremtidige fører i krig hans åndelige utdanning, eller snarere lede ham under hans selvstudium, men ikke lede ham på slagmarken¹.

Studier i militærteorien skal gi offiserene en åndelig ballast til bedre å løse kjente og ukjente utfordringer som dukker opp i den praktiske tjeneste knyttet til oppdrag i fred, krise, væpnet konflikt og krig. De prinsipper som de forskjellige teoretiske modellene vektlegger, skal ikke brukes som en huskeliste, men bli en del av den tankeprosess som ligger til grunn ved planlegging, ledelse og gjennomføring av militære operasjoner.

Når en nybegynner skal lære å lukeparkere med bil, lærer han visse regler som han følger helt bevisst i begynnelsen. Med øvelse og erfaring gjøres de forskjellige grepene mer og mer ubevisst, samtidig som evnen til å lukeparkere hurtigere og under vanskeligere forhold øker. «Reglene» blir etter hvert en ubevisst del av den reflekshandling som heter «å lukeparkere». Det er dette Clausewitz mener når han sier at vi ikke må ta med oss teorien eller prinsippene «på slagmarken». Men gjennom *teoretiske studier* og *praktisk trening og øvelse* skal de bli en integrert, nærmest ubevisst, del av vår tankeprosess.

2.10 Operasjonskjernen og militære basisfunksjoner

Clausewitz sammenligner krigen med en tvekamp. Hvis vi sammenligner den med en boksekamp, vil de to bokserene representere hver sin krigførende part, og de har visse grunnleggende forutsetninger for å utkjempe en kamp. For det første må de ha en betydelig slagkraft for å kunne slå motstanderen i bakken og dermed vinne kampen; for det

¹ Clausewitz, *Vom Kriege*; bok I, kap 2

andre må de være bevegelige for å komme i posisjon til å påføre motstanderen slag mot vitale punkter på hans kropp og for å skjerme seg; for det tredje må de bruke armene til egenbeskyttelse (guard). Fra dette eksempel kan vi identifisere tre operasjonsfaktorer som alltid må utgjøre kjernen i planlegging og gjennomføring av militære operasjoner: *ramme*, *manøvrere* (både for å ramme og skjerme) og *skjerme*. Disse tre faktorene betegnes samlet for *operasjonskjernen*.

Som ordet operasjonskjerne antyder, må både evnen til å ramme, manøvrere og skjerme inngå i enhver overveielse om og bruk av militære styrker.

I boksing finner vi noen bokser som legger størst vekt på evnen til å ramme fordi deres fysiske bygning favoriserer det, og noen som legger størst vekt på å manøvrere fordi de er fysisk svakere og derfor må utnytte sin hurtighet, både for å unngå å bli rammet og for å komme overraskende inn på motstanderen gjennom finter. En slik bokser kan også kombinere denne fysiske manøvreringen med en «mental» form. Han kan gjennom voldsomme og utspekulerte verbale utfall mot motstanderen forsøke å svekke hans oppmerksomhet eller få ham ut av mental balanse slik at han reagerer ufornuftig.

2.10.1 Militære basisfunksjoner

Clausewitz advarer mot en for vanskelig allmenn definisjon av krig. Derfor bruker han tvekampen som utgangspunkt: «Krigen er ikke annet enn en utvidet tvekamp.»² Derfor forutsetter vi at operasjonskjernen er sentral både i en boksekamp og i en militær operasjon. Men for at så vel bokserene som militære avdelinger/enheter skal være effektive, må de kunne utøve visse grunnleggende funksjoner. De må ha *kommando og kontroll* (for å lede og koordinere), *ildkraft* (for å ramme), *mobilitet* (for å manøvrere), *beskyttelse* (til egensikring), *etterretning* (for å danne seg et bilde av hva som skjer) og *logistikk* (for utholdenhet og transport). Disse funksjonene betegnes som militære basisfunksjoner og sier noe om hvilke krav de militære styrkene må eller bør tilreidsstille for å løse sine oppgaver effektivt. Det er viktig å se forskjellen mellom operasjonskjernen og basisfunksjonene:

² Clausewitz, op.cit.; bok I, kap 1, pkt 2

Mens operasjonsfaktorene er rettet mot bruk av militære styrker (operativ planlegging), er basisfunksjonene rettet mot utvikling av militære styrker (strukturplanlegging).

2.10.2 Operasjonskjerne, basisfunksjoner og operasjonskonsepter

Operasjonskjernen – ramme, manøvrere og skjerm – vil *alltid* ligge til grunn for effektiv bruk av militære styrker. De militære basisfunksjonene må oppfattes som et analytisk hjelpemiddel for å utvikle fremtidige kapasiteter og strukturer for å få en mest mulig robust, slagkraftig og utholdende militærmakt.

Militærteorien beskriver forskjellige teoretiske modeller for krigføring (jf pkt 2.14). Disse modellene ligger, bevisst eller ubevisst, til grunn for utvikling av operasjonskonsepter, som igjen er et uttrykk for praktisk bruk av teorien. I Norge har vi tidligere lagt vekt på et defensivt og statisk operasjonskonsept, mens Forsvarssjefen i sitt *Grunnsyn*³ fra 1995 sa at vi skulle gå mot et mer manøverorientert operasjonskonsept. Basisfunksjonene i Forsvaret har vært organisert og strukturert for å støtte et defensivt og statisk operasjonskonsept. En omlegging av operasjonskonseptet vil derfor få store konsekvenser for hvordan basisfunksjonene skal organiseres, for hvilke kapasiteter de må inneholde, og for prioriteringen mellom dem. En beskrivelse av disse forhold vil stå sentralt i doktrinen del B.

2.10.3 Den «indre» doktrinesløyfen

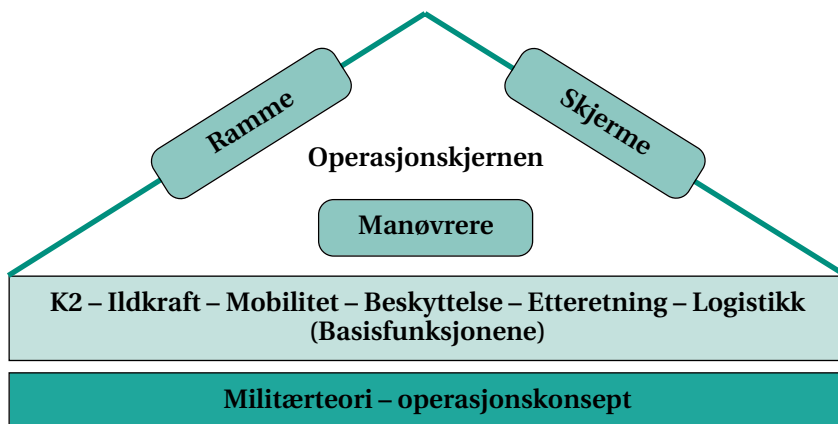
Fra et militært perspektiv finnes det en klar gjensidig sammenheng mellom operasjonskjerne, basisfunksjoner og operasjonskonsept. Operasjonskonseptet hviler på en militærteoretisk idé om hvordan militære styrker kan brukes mest mulig effektivt for å løse tildelte oppgaver. Forsvaret har valgt manøverteorien som utgangspunkt for utvikling og bruk av militære styrker.

Endring i operasjonskonseptet vil ha en umiddelbar betydning for utdanning, trening og øvelser. Vekting og bruk av operasjonsfaktorene

³ *Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig*, FO 20 juni 1995, kap 10.

vil være forskjellig i et defensivt statisk operasjonskonsept og i et manøverorientert operasjonskonsept. Gamle strukturer og kapasiteter som er utviklet og tilpasset andre konsepter, vil sette klare grenser for hvor omfattende endringer i øvelser og operasjonsmønstre kan bli på kort sikt. Derfor er det viktig at den nye teorien og det nye operasjonskonseptet også legges til grunn for utvikling av kapasiteter og strukturer som er nødvendige for å operere etter de nye prinsipper. Det vil skje ved å stille nye krav til de enkelte basisfunksjonene og endre balansen mellom dem.

Den «indre» doktrinesløyfen virker på følgende måte: Militærteorien og operasjonskonseptet som er avledet fra den, vil på *kort sikt* føre til endringer eller justeringer i utdanning, trening, øvelser og operasjonsmønstre. Operasjonskonseptet vil samtidig kreve endringer av militære kapasiteter og av forsvarsstruktur. Det gjør konseptet ved å stille «krav» til utvikling av basisfunksjonene. Det er noe planprosessen må fange opp, og endringer vil først vise seg på *lengre sikt*. Analyser av den justerte trening, øvelses- og operasjonsaktivitet vil også bli viktige bidragsyttere til utvikling av basisfunksjonene. Mangler og kapasiteter som er kritiske i forhold til det nye operasjonskonseptet, vil hurtig vise seg under denne typen aktivitet og forsterke eller svekke de krav som teorien stiller til de enkelte funksjoner. Tilsvarende vil også erfaringer fra militære operasjoner utenfor Norge bidra til å justere teorien og kravene til basisfunksjonene.

Figur 2.3 Den «indre» doktrinesløyfen

2.10.4 Symmetriske og asymmetriske operasjoner

Vi har i pkt 2.4.1 og 2.4.2 innført begrepene symmetri og asymmetri i forbindelse med beskrivelse av kriger og militære operasjoner. Den tvekampmodellen som Clausewitz bruker, er uttrykk for en symmetrisk kamp. Både bokser og brytere kjemper ut fra felles regler innenfor et definert område, og de bruker de samme midler og metoder for å bekjempe motstanderen. Innenfor disse rammene finnes det et visst spillerom. I boksing har f eks en «svak» bokser en tendens til å bruke sin bevegelighet mer enn en «sterk» bokser, som stoler mer på sin evne til å slå motstanderen ut med noen hurtige og harde slag.

Det finnes eksempler på andre tvekamper som ikke har disse kjenne-tegn. Det er tvekamper som kjempes ut fra helt forskjellige regler, midler og metoder. Det klassiske eksempel er tvekampen mellom kjempen

Eksempel på en asymmetrisk tvekamp:

Da gikk en tvekjemper ut av filistrenes leir; han hette Goliat og var fra Gat; han var seks alen og et spann høy. På hodet hadde han en kobberhjelme og var kledd i en skjellbrynje, og brynjens vekt var fem tusen sekel kobber. Han hadde kobberskinner på leggene og et kastespyd av kobber på ryggen. Skaftet på hans spyd var som en veverstang, og odden på hans spyd veide seks hundre sekel jern, og hans skjoldbærer gikk foran ham [...] Og Saul lot David få sine egne klær og satte en kobberhjelme på hans hode og hadde på ham en brynje. Og David bandt hans sverd om seg utenpå sine klær og ville til å gå; for han hadde ikke prøvd det før. Og David sa til Saul: Jeg kan ikke gå med dette, for jeg har ikke prøvd det før. Så tok David alt dette av seg og tok sin stav i hånden og søkte seg ut fem glatte steiner i bekken; dem la han i hyrdetasken som han hadde med seg, og sin slynge hadde han i hånden; og så gikk han frem mot filisteren [...] Da nu filisteren gjorde seg rede og gikk frem og kom nærmere bortimot David, skyndte David seg og sprang frem mot fylkingen, filisteren i møte. Og David stakk sin hånd i tasken og tok frem av den en stein; den slynget han ut og traff filisteren i pannen, og steinen trengte dypt inn i hans panne, og han falt på sitt ansikt til jorden. Således vant David over filisteren med slyngen og steinen, og han slo filisteren og drepte ham, enda David ikke hadde noe sverd i sin hånd.

1 Samuel 17; 4-7, 38-40, 48-50

Goliat og David fra Bibelen i 1. Samuels bok, kapittel 17 (angitt i tekstboksen). Goliat er en formidabel motstander, utrolig godt pansret og nærmest usårbar i nærkamp. Pansringen gjør ham imidlertid lite mobil, og hans fryktinngytende våpen har en begrenset rekkevidde. Det kan David utnytte: Han holder seg utenfor den dødelige sonen og bruker et våpen som kan nå motstanderen og ødelegge hans kommando og kontrollsentral (steinen slynges inn i Goliats hjerne). Dermed avgjøres kampen. Her gjelder ingen felles regler, og fordi Goliat klart representerer «stormakten», vil det være ensbetydende med selvmord for David å kjempe på Goliats premisser.

I mer moderne tid har f eks PLO i stor grad ført en asymmetrisk kamp mot staten Israel.

2.11 Friksjon

Clausewitz definerer friksjon som uoverensstemmelser mellom en militær operasjon slik den er planlagt på papiret, og slik den utføres i virkeligheten. Friksjon er hovedårsaken til at det som tilsynelatende er lett i teorien, blir vanskelig eller umulig i praksis. Det å kjøre fra A til B er tilsynelatende enkelt, men kan by på store problemer. Alle som har sittet fast i en trafikkork, vet at de forsinkelser som er skapt ved at en bil har fått motorstopp, ikke er begrenset til dens umiddelbare nærhet, men sprer seg gjennom hele systemet. Forsinkelsene har også en tendens til å forsterkes fordi behovet for å opprettholde sikkerhetsmarginer betyr at hver påfølgende forsinkelse må være litt større enn den som gikk forut.

Den israelske teoretikeren Martin van Creveld sier at jo flere komponenter det er i en prosess – det være seg menneskelige eller mekaniske – desto større er sannsynligheten for at noen av dem bryter sammen, påvirker de andre og skaper friksjon.

*Det som gjør friksjonen så umedgjørilig, er det faktum at jo større krav man setter til effektivitet, desto større er dens virkning ... Jo tettere koordinering effektiviteten krever, og jo mer feilfritt hver del inngår i hverandre, desto større er faren for at svikt i en del vil føre til svekkelse av alle andre.*⁴

⁴ Martin van Creveld, *The Transformation of War*, New York: The Free Press 1991; s 107.

Det finnes tre grunnleggende former for friksjon. Den første er friksjon som er til stede eller oppstår i egen organisasjon, den andre er friksjon som skapes i møtet eller interaksjonen med en motstander, og den tredje er friksjon som oppstår fra omgivelsene, som følge av værforhold, feilaktige eller mangelfulle opplysninger om infrastruktur, manglende overensstemmelse mellom kart og terreng, osv. Friksjon ytrer seg vanligvis som en kombinasjon av disse former og kan ha flere kilder: fysiske (tretthet, hindringer), psykologiske (frykt, uklarhet) og teknologiske (ukjent utstyr, feil, mangler, havari).

Når bare en av kildene til friksjon er teknologisk og bare en form har sitt utspring i egen organisasjon, vil ikke friksjon under militære operasjoner kunne oppheves som følge av teknologiske nyvinninger eller gjennom bedre planlegging og trening. Det blir derfor viktig *å lære å planlegge og å leve med friksjon*. Den informasjonsteknologiske utvikling vil føre til at vi i fremtiden kan få bedre kommunikasjon og et stadig bedre situasjonsbilde på alle nivåer. Samtidig må vi forutse at den samme kommunikasjon og det samme bilde kan forsvinne under kritiske faser av en militær operasjon. Det faktum at friksjon i større grad enn tidligere både kan begrenses og forsterkes som følge av teknologi, setter store krav til fremtidige sjefers evne til *fleksibilitet* og *initiativ* under operasjoner. En motstander vil gjennom en bevisst eller ubevisst strategi kunne forsterke vår interne friksjon og den form for friksjon som kommer fra omgivelsene. Tilsvarende vil vi kunne forsterke en motstanders interne friksjon og friksjonen fra hans omgivelser.

Et typisk eksempel på friksjonens virkning er knyttet til åpningen av Oslos nye lufthavn Gardermoen 8 oktober 1998. Ny teknologi for å betjene de fleste funksjoner ble tatt i bruk. Den brøt delvis sammen første dag til tross for at den var testet og utprøvd. Dette skapte reaksjoner hos de reisende, noe som igjen gikk ut over betjeningen, som i forveien var overbelastet som følge av den tekniske svikt. Samtidig ble også luftkorridorene over Europa lagt om med reduserte avganger og stadig økende forsinkelser for dem som ble gjennomført, noe som forsterket opplevelsen av kaos blant reisende og «lammelse» hos de ansatte.

2.12 En operasjons kulminasjonspunkt

Kulminasjon betyr i bokstavelig forstand høyeste punkt eller toppunkt. Det er med andre ord et uttrykk for et kvalitativt vendepunkt hvor en oppadgående kurve (uttrykk for fremgang) plutselig begynner å flate ut eller vende nedover (uttrykk for tilbakegang). Forestillingen om kulminasjonspunktet kommer fra Clausewitz' erkjennelse at «*angrepet er den svakeste og forsvaret den sterkeste form for krig*»⁵. Den absolutte kraft i et angrep kan, ifølge Clausewitz, svekkes på følgende måter:

- allerede etter det første «avgjørende» slag hvis målet for angrepet er å besette et fiendtlig land
- ved at det er nødvendig for de angripende styrker å besette land bak seg for å sikre egne forbindelseslinjer
- ved tap i kamp og ved sykdom
- ved beleiring og inneslutning av festninger (hemmer de angripende styrkers bevegelsesfrihet)
- ved å slakke av på anstrengelsene
- ved at alliansen eller koalisjonen slår sprekker eller faller fra hverandre.⁶

Når ett eller flere av de nevnte forhold virker inn på en militær operasjon som har et *positivt* siktemål – enten det er å beseire en motstander i en konvensjonell krig eller skape betingelser for fred under en fredsstøttende operasjon – vil operasjonen til slutt nå et punkt hvor tilbakeslagene kommer, den mister momentum eller fremdrift. Dette er det konkrete uttrykk for kulminasjonspunktet. Kulminasjonspunktet er derfor nær knyttet til prinsippene *initiativ og understøttelse*, det å *holde et kontinuerlig press mot* motstanderen (med militære styrker og andre midler) slik at han hele tiden tvinges til å være reaktiv.

Clausewitz la i sine teorier betydelig vekt på den mentale dimensjon, som han hevder ofte er utslagsgivende for om en manøver kulminerer

⁵ *Vom Kriege*; bok VII, kap 2

⁶ Jf *Vom Kriege*; bok VII, kap 4

eller fortsetter. »Vissheten om at situasjonen ikke er god, har mange ganger vært nok til at kulminasjonspunktet har inntruffet».

Det er viktig både under planlegging og gjennomføring av operasjoner å analysere hvilke betingelser eller forhold som kan fremskynde både eget og en motstanders kulminasjonspunkt, slik at vi kan forebygge det første og bidra til å fremme det andre.

2.13 Former for krigføring

Selv om all krigføring både bruker ildkraft og mobilitet, utgjør disse elementene fundamentet for to atskilte former for krigføring: en utmattelsesform (*attrition*), som legger hovedvekten på ildkraft, og en manøverform, som legger hovedvekten på mobilitet for å utmanøvrere en motstander (fysisk og mentalt). Det er viktig å være klar over at selv om vi skiller mellom to former for krigføring *i teorien*, vil skillet mellom de to formene *i praksis* vanligvis være mindre tydelig. Utmattelseskrigføring og manøverkrigføring danner således ytterpunkter i en metodisk tilnærming til krig. Militære operasjoner vil i praksis være ulike kombinasjoner av elementer som er karakteristisk for utmattelseskrigføring og for manøverkrigføring. Dessuten vil hver av de to formene for krigføring kunne være dominerende samtidig på forskjellige nivåer. Den tyske militærhistorikeren Hans Delbrück (1848 – 1929) betegner derfor meget treffende manøverkrig som en «to-pols strategi» hvor manøver og slag utgjør de to polene.

Spørsmålet om den ene eller andre form for krigføring skal legges til grunn for planlegging, ledelse og gjennomføring av militære operasjoner, kan oppstilles på følgende måte: Skal vi fokusere på å erobre og sikre terreng og slite motstanderen ned gjennom massiv bombing og en rekke påfølgende massive sammenstøt mellom våre hovedstyrker? Eller skal vi fokusere på hans evne til å føre militære operasjoner, identifisere svakheter i hans organisasjon, viktige og knappe ressurser og kapasiteter, angripe dem og derigjennom ødelegge hans lyst til å fortsette kampen?

2.13.1 Kjennetegn ved utmattelseskrigføring

Kjennetegnet ved utmattelseskrigføring er at man søker seier gjennom en kumulativ ødeleggelse av fiendens materielle aktiva ved bruk av over-

legen ildkraft, muliggjort ved en betydelig industriell basis og teknologisk overlegenhet. En tilhenger av utmattelseskrigføring betrakter fienden som et angrepsmål som skal engasjeres og ødelegges systematisk. Følgelig er det vektlegging av effektivitet som fører til en metodisk tilnærming til krig. Man måler prinsipielt fremgang i kvantitative termer, som opptelling av døde og sårede, samt erobret materiell og terreng. Større innsatser gir generelt netto større resultater – dvs større slitasje på motstanderens materiell, personell og ressurser generelt. Det viktigste for suksess er teknologisk og tallmessig overlegenhet, og på det nasjonale nivå blir krigen like mye et industrielt som et militært problem.

Land som har vært begunstiget med ressursmessig og teknologisk overlegenhet, har tradisjonelt støttet seg til prinsippene for utmattelseskrigføring nettopp fordi det er en sikrere form for krigføring – *forutsatt at man har tilstrekkelig med ressurser*.

2.13.2 Kjennetegn ved manøverkrigføring

Manøverkrigføring forutsetter at det er mulig å omgå et problem og angripe det fra en «fordelaktig posisjon» i stedet for å gå direkte på det. Den har til formål å lamme en motstanders evne og vilje til å føre striden videre. Teorien legger stor vekt på evne til tempo. Det vil gjøre det mulig å konsentrere styrker overraskende mot fiendens svakheter. Tempo (hurtighet over tid) betraktes derfor som et våpen i seg selv fordi det øker sjansene for overrumpling og overraskelse. Høyt tempo forutsetter desentralisert myndighet for at de utførende sjefer skal kunne utnytte de muligheter som overrumplingen og overraskelsen skaper. Desentralisert myndighet er også viktig for å kunne håndtere og utnytte friksjonens virkninger. Det er en teori som legger vekt på å unngå en motstanders hovedstyrker og i stedet kraftsamle mot utvalgte, relativt sett svakere mål. Derfor har det gjennom historien ofte vært en metode som den svakeste part har forsøkt å bruke både i landkrigen og i sjøkrigen.

En mulig suksess med manøver er ofte ikke proporsjonal med den anstrengelse som gjøres: En vellykket manøver kan gi en betydelig gevinst; en mislykket manøver kan føre til en katastrofe. Formålet er å ta fra motstanderen viljen til å fortsette sine operasjoner, uten å måtte gå veien om omfattende ødeleggelse av hans fysiske evne. Det betyr at *sjefene må være villige til å ta kalkulererte risikoer*. Kalkulererte risikoer må

baseres på en gjennomgående forståelse av hva en oppdragsbasert ledelsesfilosofi (pkt 2.15) innebærer, hvis ikke kan det å ta risiko utarte til ren gambling.

2.14 Manøverteori

Manøverkrigføring er nevnt foran manøverteori, og det har sammenheng med begrepene opprinnelse. All teori om bruk av militære styrker var tidligere knyttet til krig – krigsteori. I dag er dette et for snevert begrep, noe som har ført oss over til konflikt- og militærteori. Disse begrepene dekker bruk av militære styrker i alle former for operasjoner. Dette påvirker også begrepet manøverkrigføring. Opprinnelig var manøverkrigføringsbegrepet knyttet til krigsteorien, men er i dag bare et element – et viktig element – av manøverteorien. Også det faktum at en stat kan bruke flere virkemidler enn bare de militære, gjør det naturlig å oppfatte *manøverkrigføring* som én del av manøverteorien – den delen som gjelder bruk av militære styrker i strid.

Det å manøvrere er *å foreta smarte trekk for å skape en gunstig eller fordelaktig situasjon*. Dette er en allmenn definisjon, som har gyldighet på alle livets områder hvor mennesker kjemper med å overkomme hindringer for å nå sine mål. Dette betyr at uttrykket *manøver* har en mer generell og abstrakt betydning på sikkerhetspolitisk nivå, hvor man f.eks. kan manøvrere mellom militære og flere andre virkemidler, enn på taktisk nivå, hvor det ofte har en helt konkret betydning i form av forflytning eller bevegelse i terrenget selv om psykologiske effekter fremkalt av villedning og krigslist også her spiller en viktig rolle. Fra en operasjonsledelses side er manøver knyttet til det å komme i en fordelaktig posisjon slik at man effektivt og overraskende kan true med eller bruke ildkraft mot utvalgte mål hos en motstander.

Ifølge manøverteorien vil en stat på høyeste nivå kunne bruke alle sine virkemidler (militære og andre) og *manøvrere* mellom dem for å nå sine mål. De kan brukes direkte eller indirekte; økonomiske sanksjoner kan f.eks. brukes for å skade økonomien direkte eller mer indirekte for å vende stemningen i et land mot sine ledere.

2.14.1 Manøverteoriens elementer

Manøverteorien foreskriver en metode for bruk av militære, men også andre strategiske virkemidler for å oppnå de målsettinger som er satt for konkrete operasjoner. Den har prinsipielt gyldighet for operasjoner under fredsforhold, krise, væpnet konflikt og krig. Manøverkrigføring er teoriens eller metodens prinsipper anvendt på krigsoperasjoner. Manøverkrigføring er derfor bare en del, men en viktig del, av manøverteorien.

Den følgende beskrivelsen av manøverteorien tar utgangspunkt i oppdragsbasert ledelse. Riktig forståelse av denne ledelsesfilosofien og utøvelse av kommando og kontroll i henhold til dens prinsipper er en forutsetning for å handle slik teorien foreskriver. Etter ledelsesfilosofien følger beskrivelsen av noen sentrale begreper som til sammen vil utgjøre et viktige metodeverktøy for planlegging og gjennomføring av militære operasjoner.

2.14.2 Manøverkrigføring

Manøverkrigføring er en del av manøverteorien og behandler prinsippene for bruk av militære styrker i strid. Den tradisjonelle forståelsen av manøver er at den foregår i rommet, dvs. at vi manøvrerer i rommet for å oppnå en fordelaktig posisjon. Dermed kan vi lettere oppnå en fysisk overlegenhet som kan utnyttes. Men for å maksimere manøverens brukbarhet må vi også betrakte manøver i tid. Det krever et hurtigere operasjonstempo enn motstanderen for å oppnå en midlertidig fysisk og psykologisk fordel. Det er gjennom manøver i begge dimensjoner (evne til å forflytte seg i rommet og evne til å forflytte seg hurtig over tid) at en underlegen styrke kan oppnå overlegenhet på de avgjørende punkter til rett tid. Hvis manøverkrigføringens formål er å skape ubalanse og sammebrudd i motstanderens organisasjon, så er det umiddelbare formål med kamphandlingene å skape en situasjon hvor han ikke kan fungere. Det endelige formål med manøveren er å skape panikk og lammelse, en fiende som har mistet evnen til å kjempe imot. En slik situasjon må deretter utnyttes til å påtvinge ham vår vilje.

Manøverkrigføring erkjenner at det som skjer i terrenget, har betydelige psykologiske effekter som kan utnyttes bevisst under planlegging og gjennomføring av operasjoner. Formålet med en manøver er å skape

fysisk og psykologisk sammenbrudd eller lammelse hos motstanderen. Et fysisk sammenbrudd viser seg ved at det motstanderen trodde var et «sterkt kort» (styrkegrupper, disponering av styrker og kapasiteter, befestninger, osv), plutselig blir irrelevant for utfallet av striden. En psykologisk lammelse kommer til uttrykk gjennom en følelse av å være fanget i en felle; motstanderen er ikke i stand til å se hvordan han kan forbedre den situasjon han er kommet i.

J.F.C. Fuller om Guderians hurtige operasjon mot Den engelske kanal under felttoget mot Frankrike i mai 1940:

«Det var å bruke mobilitet som et psykologisk våpen; ikke for å drepe, men for å rykke frem, ikke rykke frem for å drepe, men rykke frem for å skremme, forvirre, lamme; å skape bestyrtelse, tvil og uklarhet i fiendens bakland, noe ryktene ville forsterke inntil panikken ble uhyrlig. Kort sagt, dens formål var å lamme, ikke bare fiendens ledelse, men også hans regjering, og lammelsen ville være direkte proporsjonal med hurtigheten.»

The Conduct of War 1789–1961, London 1961

Manøverkrigføring stiller høye krav til tempo, både i beslutningsprosess og i gjennomføring av operasjoner. Evne og vilje til å ta initiativ skaper muligheter for høyt tempo. Initiativ og høyt tempo skaper igjen forutsetninger for overraskelse. Dermed åpnes muligheter for å diktere betingelsene for kampen og holde fienden ute av balanse, noe som vil øke hans *friksjon*. Innebygd er også kravet om *voldsomhet* (representert f eks ved en plutselig og uventet tilstedeværelse av en relativt overlegen kraftsamlet styrke), ikke så mye som en kilde til fysisk nedsliting eller utmattelse, men som en kilde til moralsk sammenbrudd.

Ved å studere vår motstander vil vi forsøke å forstå hans oppfattelse av situasjonen. Gjennom krigslist og *villedning* (psykologisk og fysisk manøver) vil vi forsøke å forme hans forventninger. Dermed øker muligheten for å slå til på et for motstanderen uventet sted og tidspunkt. For å kunne fremstå som uforutsigbar må vi ideelt sett unngå et sett av regler

og handlingsmønstre som hemmer kreativitet og initiativ. Dette gjør det også vanskeligere for en motstander å danne seg et bilde av hva som er vår reelle hensikt, *samtidig* som vi har «dekodet» eller påvirket motstanderen.

Som Sun Tzu allerede erkjente for over to tusen år siden, setter dette ikke bare betydelige krav til informasjon, etterretninger og kunnskap om den eller de motstandere vi står overfor i en krise, væpnet konflikt eller krig, men også betydelige kunnskaper om egne og allierte kapasiteter og operative doktriner.

Sun Tzu om krav til planlegging:

«Hvis du kjenner fienden og kjenner deg selv, vil du ikke komme i fare i hundre kamper. Hvis du ikke kjenner fienden, men kjenner deg selv, vil du seire og lide nederlag i like mange kamper. Hvis du verken kjenner fienden eller deg selv, vil du komme i fare hver gang du er i kamp».

Krigskunsten, kap 3

2.15 Ledelsesfilosofi

Ledelse er å øve innflytelse på undergitte slik at en i fellesskap kan løse oppgaver på en best mulig måte. Resultatet er avhengig av lederens evne til å skape betingelser som gjør at personellens kunnskaper, erfaringer, vilje til å ta initiativ og til å samarbeide ivaretas. Enhetens sammensetning og dens samlede ressurser er avgjørende for om og hvordan oppgavene løses. Kunnskap om og forståelse for samspillet mellom mennesker er derfor en forutsetning for god ledelse.

Med dette overordnede perspektiv beskriver ledelsesfilosofien hvordan vi bør lede og organisere våre militære enheter under forskjellige typer av militære operasjoner. Ledelsesfilosofien tar utgangspunkt i krigens eller tvekampens natur og har blant annet konsekvenser for hvordan sjefen utøver lederskap, hvordan tillitsforholdet bør være mellom foresatte og undergitte, og hvordan styrkene organiseres. Den stiller

videre krav til kommando- og kontrollapparatet, utdanning, trening og øvelser. Ledelsesfilosofien må dekke et vidt spekter av funksjoner og omstendigheter, fra strategisk til taktisk ledelse og fra ledelse i fred, krise, væpnet konflikt og krig. I dette ligger det et krav om stor *fleksibilitet* hos militære sjefer og det kommando- og kontrollsystemet de har til rådighet.

For å utvikle det tempo i operasjonene som vi ønsker, og for å kunne håndtere den usikkerhet og det kaos som hersker under ulike typer operasjoner – spesielt under strid – bør ledelsen være desentralisert slik at den med best overblikk over situasjonen (situasjonsbevissthet, pkt 2.15.4) har vide fullmakter til å handle *innenfor gitte rammer*. Det forutsetter selvstendige sjefer med trening i og evne til å ta initiativ og et betydelig tillitsforhold mellom foresatte og undergitte sjefer. Undergitte sjefer må kunne ta avgjørelser på eget *initiativ* basert på deres forståelse av foresatt sjefs hensikt eller intensjon, snarere enn å sende informasjon opp gjennom kommandokjeden og vente på at beslutningen skal formidles ned igjen. Sjefens intensjon og undergitte sjefers evne til å tolke den er et sentralt element i manøverteoriens ledelsesfilosofi.

Feltmarskalk Helmuth Moltke d.e. om behovet for fleksibilitet:

«Ingen strategisk plan virker med noen grad av sikkerhet utover det første sammenstøt med fiendens hovedstyrke. Bare legfolk tror de under en kampanje kan se gjennomføringen av en opprinnelig idé, uttenkt på forhånd, vurdert i hver en detalj og fastholdt helt til avslutningen.»

Jack Snyder, The Ideology of the Offensive, 1984; s 135

Ved en beskrivelse av oppdragsbasert ledelse er følgende forhold viktige:

- de undergitte sjefers evne til fleksibilitet, selvstendighet og initiativ
- de foresatte sjefers evne til ikke å gi detaljerte ordrer, men generelle oppdrag

- de undergitte sjefers evne til å kunne unnlate å utføre ordre hvis situasjonen krever det
- de foresatte sjefers evne til å akseptere at undergitte sjefer ikke følger gitte ordrer i en konkret situasjon.

Evnen til å handle selvstendig, å ta initiativ og i ytterste fall handle på tvers av gitte ordrer, betyr ikke at *lydighetsprinsippet* fjernes. Lydighet i en ordrebasert ledelsesfilosofi er knyttet til å utføre de konkrete ordrene, mens lydighet i en oppdragsbasert ledelsesfilosofi er knyttet til en felles forstått målsetting – til den foresatte sjefens intensjon.

En sjefs evne til å handle både innenfor og utover gitte rammer avhengig av hva den konkrete situasjonen krever, er uttrykk for fleksibilitet.

En major som mottok en muntlig reprimande av prinsen for en taktisk tabbe, unnskyldte seg med at han hadde adlydt ordre. Han minnet prinsen om at en prøyssisk offiser lærte at en ordre fra en foresatt var jevn god med en ordre fra kongen. Fredrik Karl svarte straks: «Hans majestet gjorde deg til major fordi han trodde du ville vite når du ikke skulle adlyde hans ordre.»

Trevor N. Dupuy, *A Genius for War. The German Army and General Staff 1807-1945*, London 1977; s 116

Det ligger i kravene til fleksibilitet, selvstendighet og initiativ at undergitte sjefer i konkrete tilfeller kan handle imot ordre eller unnlate å utføre en ordre. Det kan oppstå situasjoner hvor den undergitte sjefen ikke kan løse sitt oppdrag innenfor gitte rammer. Det kan også være at situasjonen er slik at den undergitte sjefen bedre kan oppfylle den foresatte sjefs intensjon ved å gå utover de rammer som oppdraget setter. I begge disse tilfeller vil tidsaspektet være viktig – unnlattelse forutsetter at det ikke er tid til å konferere med foresatt sjef. Et tredje tilfelle er der hvor ordre eller oppdrag er gitt på sviktende grunnlag. Her vil undergitt sjef kunne unnlate å utføre gitt ordre hvis han har en bedre situasjonsbevissthet og tidsaspektet ikke tillater konferanse med foresatt sjef. Enhver slik unnlattelse

må formidles til foresatt sjef så hurtig som mulig. Skal ordreunntakelsen være akseptabel, må de undergitte sjefene senere kunne forsvare sin handlemåte ved å henvise til sine foresatte sjefers intensjon.

2.15.1 Forutsetninger for oppdragsbasert ledelse

En forutsetning for å bruke oppdragsbasert ledelse er at foresatte sjefer tillater og oppmuntrer undergitte sjefer til å vise selvstendighet, initiativ og fleksibilitet. Et viktig trekk ved denne ledelsesform er derfor at undergitte sjefer på alle nivåer har evne til og gis frihet til å utvise selvstendighet, initiativ og fleksibilitet.

For å skape grunnlag for oppdragsbasert ledelse er det viktig å legge forholdene til rette for utvikling av de nevnte egenskaper på et tidlig tidspunkt i utdanning og trening. Det er viktigere å lære offiserene *hvordan* vi skal tenke over operative og taktiske problemer, enn *hva* vi skal tenke i konkrete situasjoner. Vi bør lære en generell metodikk som i prinsippet kan anvendes på enhver situasjon i stedet for å lære «oppskriften» på hva som skal gjøres i et visst antall situasjoner. Når det gjennom en doktrine, utdanning, trening og øvelser er etablert en felles plattform for hvordan militære sjefer håndterer forskjellige situasjoner, vil den foresatte sjefen ha en form for kontroll – fordi han vet hvordan de undergitte tenker. Følgende retningslinjer bør legges til grunn for utdanning og trening:

- ordregivning bør være mest mulig lik hva vi kan forvente i strid: mangelfull og lite presis informasjon, tidspress og manglende direkte kontroll over undergitte
- større vekt på hvordan offiseren begrunner sine valg av løsning, enn hvor nær denne ligger «fasiten»
- offiseren må ikke straffes for feil når han har en rimelig fornuftig forklaring på hvorfor han handlet som han gjorde. Den største feil vi kan begå, er ofte ikke å handle – ikke å ta initiativ. Ved å legge vekt på straff fremfor å belønne positive elementer som ligger i enhver handling, lammer vi viljen til både å ta initiativ og risiko.

Det ligger et positivt menneskesyn til grunn for oppdragsbasert ledelse: at mennesket er i stand til å handle selvstendig under ekstreme forhold; at det kan ta initiativer som både går utover foresattes ordrer og direk-

tiver, og som hviler på mangelfull informasjon; og at det har evne til hurtig mental omstilling hvis situasjonen skulle kreve det. Hvis oppdragsbasert ledelse skal bli noe mer enn en talemåte, må sjefer på alle nivåer, foresatte som undergitte, gjennom erfaring og samtrening oppleve at denne ledelsesform er mulig å gjennomføre i praksis. Også i den daglige fredsdriften må vi gjennom utdanning, trening og øvelser legge vekt på å utvikle gjensidig tillit mellom sjefer på alle nivåer. Basis for utvikling av denne tillit er denne doktrinen, som skal skape et felles språk og en felles forståelse av hvilke utfordringer vi står overfor, og hvilke metoder vi bør bruke for å håndtere dem.

2.15.2 Oppdragsbasert ledelse

Oppdragsbasert ledelse brukes som betegnelse på en ledelsesform som har gyldighet for sjefer på alle nivåer. Det er derfor et mer hensiktsmessig uttrykk enn «oppdragstaktikk», som er knyttet til ett nivå og en bestemt epoke i militærteoriens historie. Oppdragsbasert ledelse erkjenner at væpnet konflikt og krig har en innebygd uorden, usikkerhet og dynamikk og er dominert av friksjon. Dessuten kan manøverkrig oppfattes som en spesielt kaotisk form for krig med dens vekt på tempo for å holde oppe initiativet og skape overraskelse. Det vil ofte være uhensiktsmessig å detaljstyre undergitte sjefer. Resultatet vil nødvendigvis bli senket tempo og hemmet initiativ, noe som bryter med manøverteoriens prinsipper. Derfor er desentralisert myndighet viktig for oppdragsbasert ledelse. Det kan oppnås ved at foresatt sjef:

- gir sine ordrer på en slik måte at hans underlagte sjefer forstår hans intensjon, hvilke formål ordrene skal oppfylle, og hvordan de inngår i en bredere sammenheng
- overfor sine undergitte sjefer tilkjennegir hvilke mål de skal nå, og hvorfor det er viktig
- tildeler sine undergitte sjefer tilstrekkelige og egnede midler som gjør dem i stand til å utføre pålagte oppdrag
- innenfor gitte fastlagte rammer, f eks av hensyn til høyere eller tilstøtende avdelinger/enheter, gir sine undergitte sjefer frihet til å velge den måte de ønsker å gjennomføre oppdraget på

- under gjennomføringen av et oppdrag bare gir sine undergitte sjefer instruksjoner hvis det er berettiget tvil om at oppdraget kan lykkes.

Hvor det ikke er nødvendig av overordnede hensyn, bør vi ikke utstede detaljerte ordrer om hvordan ting skal utføres under operasjonens gang. Det fører til en oppskriftsmessig preget utførelse og strider mot det som kjennetegner enhver militær operasjon: at den sjelden forløper etter en på forhånd utarbeidet plan. Dessuten kan det være uttrykk for manglende tillit mellom foresatte og undergitte sjefer. Det kommer ofte til uttrykk ved at den foresatte sjefen ikke tror at undergitte sjefer har forstått eller kan handle i overensstemmelse med hans intensjon. Dertil må vi være forberedt på å tilpasse oss endrede omstendigheter og ta kalkulererte risikoer for å utnytte de muligheter som oppstår, snarere enn å holde fast ved forutbestemte planer. På den annen side utelukker ikke oppdragsbasert ledelse bruk av detaljerte ordrer og streng kontroll med undergitte sjefer. Det kan være hensiktsmessig i visse sammenhenger (f.eks. i forbindelse med krisehåndtering) å gi mer eller mindre detaljerte ordrer om hvordan et oppdrag skal utføres. Det viktige er imidlertid at sjefer på alle nivåer har lært å forstå og handle ut fra foresatt sjefs intensjon, hvis situasjonen tilsier at gitte ordrer ikke kan følges. Dette forutsetter betydelig faglig kompetanse. Hvis sjefene på alle nivåer i en operasjon ikke kan mestre eller ikke har trening i dette, kan det lett føre til kaos og handlingslammelse.

2.15.3 Krav til sjefer

Oppdragsbasert ledelse kan ikke innføres ved bare å endre formatet på de ordrer eller direktiver som sjefer gir til sine undergitte. Ledelsesfilosofien må gjenspeiles i utdanning og trening. Handlingskompetanse – evne og vilje til å løse oppgaver og å nå mål – vil bli en meget viktig strategisk ressurs for Forsvaret. Ledertrening bør primært fokusere på sjefen, ikke på gruppen. Militære sjefers handlingskompetanse utvikles gjennom en systematisk sjefstrening med vekt på utvikling av egenskaper som tiltro til egen intuisjon, eget initiativ, risikovillighet, fleksibilitet, og evnen til å mestre fysisk og psykisk stress under tidspress. Faglig kompetanse utvikles gjennom trening og øvelser samt ved en analytisk bruk av militærteoretiske og historiske studier. En systematisk oppbygging av slik

kompetanse forutsetter utdannings- og treningsmiljøer som bevisst stimulerer disse egenskapene. De mellommenneskelige egenskaper og evnen til samarbeid er også viktige egenskaper for en offiser. I sum vil dette gi den kompetanse som er en forutsetning for å utvikle tillitsforhold mellom foresatte og undergitte sjefer. Og det å kunne vise tillit er en nødvendighet for å utøve oppdragsbasert ledelse i praksis.

2.15.4 *Situasjonsbevissthet*

Begrepet situasjonsbevissthet brukes for å beskrive den tilstand hvor en person eller organisasjon både har oversikt og forståelse av en situasjon. Situasjonsbevissthet omfatter evnen og muligheten til å kunne oppfatte situasjonen, dvs tilstanden og dynamikken i de faktorer som påvirker den. For militære vil det si både vår og en motstanders situasjon. Videre fordrer situasjonsbevissthet både evne til korrekt å kunne analysere en situasjon og til å benytte denne analysen til å forutsi og/eller planlegge den fremtidige situasjonen. Situasjonsbevissthet er altså ikke bare det å kunne oppfatte situasjonen, vi må også kunne foreta en vurdering av de enkelte faktorerens sammenheng og betydning og på bakgrunn av disse observasjoner og vurderinger kunne planlegge fremtidige handlinger. Jo mer komplett situasjonsbevisstheten er, desto bedre er vårt beslutningsgrunnlag, selv om friksjonens virkning *aldri* vil kunne overvinnnes.

Den teknologiske utvikling har nå frembrakt kommunikasjons- og informasjonssystemer som gir alle nivåer mulighet for å skaffe seg nærmest sann tids oversikt over tilgjengelig informasjon om et operasjonsområde. Dette har aktualisert behovet både for et mer fleksibelt kommandosystem, en løsere nivåinndeling og større handlingskompetanse på alle nivåer for å utnytte de muligheter som teknologien gir.

Tar man hensyn til den alltid tilstedeværende friksjonen, er det klart at situasjonsbevissthet i en organisasjon svært sjelden vil bli god alene på basis av tilgjengelig informasjon. Gjenkjenning og tolkning av informasjon og evne til å kunne utlede en god forståelse både hos den enkelte og i organisasjonen er en forutsetning for å oppnå god situasjonsbevissthet. Forutsetningen for å kunne gjenkjenne og tolke informasjon, og forstå forskjellige handlingsmønstre og sammenhenger under militære operasjoner, er teoretiske studier av væpnede konflikter og kriger samt praktisk trening og øvelser. Tar vi i betraktning de kaoslignende forholdene

konflikter vil skape i en organisasjon, er situasjonsbevissthet en forutsetning for at vår militære organisasjon også skal kunne fungere i uvante og uklare situasjoner.

2.16 Sentrale begreper i manøverteorien

Et av militærteoriens viktigste formål er å forklare begreper som alle må forstå for å kunne føre en militærfaglig diskusjon på et felles grunnlag. En felles forståelse av begreper som tyngdepunkt, vitale punkter og kritisk sårbarhet er en forutsetning for et enhetlig fokus under planlegging, ledelse og gjennomføring av militære operasjoner.

2.16.1 Tyngdepunkt

En stats evne til å forsvare sin suverenitet og fremme sine egne interesser hviler på følgende elementer, som er et uttrykk for statens maktgrunnlag: (i) *militært forsvar*, (ii) *økonomi*, (iii) *politikk* (styreform, lederskap), (iv) *geografi* og (v) *folkevilje*. Ut over disse elementene vil en stat også kunne bygge sin makt på (vi) *alliansetilknytning* og (vii) *folkerettslige bindinger* (traktater, bilaterale avtaler, sedvaner, osv). Fordi de spiller en så sentral rolle når vi skal vurdere en statsmakts, herunder en militærmakts, potensial, må en strategisk analyse av dem danne grunnlaget for identifisering og analyse av en motstanders og egne tyngdepunkter.

Clausewitz innførte begrepet tyngdepunkt og definerte det som «*et sentrum av kraft og bevegelse som alt avhenger av*». Fra et sikkerhetspolitisk og militærstrategisk perspektiv bør i prinsippet alle elementene i maktgrunnlaget (militære og ikke-militære) underkastes en tyngdepunkt betraktning. En slik betraktning av en motstanders tyngdepunkt(er) og vår mulighet for å gjøre noe med dem, bør etterfølges av en tilsvarende betraktning av egne tyngdepunkter og en motstanders evne til å angripe, svekke eller ødelegge dem.

En tyngdepunktanalyse kompliseres ved at alle elementene i maktgrunnlaget har sin egen indre dynamiske struktur som endres ved ytre påvirkning. Hvis f eks en motstanders politiske ledelse tvinges bort, kan

maktgrunnlaget innenfor et politisk system automatisk og smertefritt bli erstattet av et nytt, mens det innenfor et annet kan føre til en blodig indre strid og eventuelt til sammenbrudd. Dessuten finnes det en dynamikk mellom elementene slik at angrep mot f eks en motstanders økonomi (ved bruk av sanksjoner) kan føre til økt folkelig støtte til det politiske lederskap innenfor ett system og svekket folkelig støtte innenfor et annet. Et annet kompliserende forhold er hvordan tyngdepunktbetragtningene vurderes i Norge under en krise uten alliert støtte, og hvilke vurderinger som gjøres under en krise eller en væpnet konflikt hvor NATO er eller blir involvert og Norge overfører kommando.

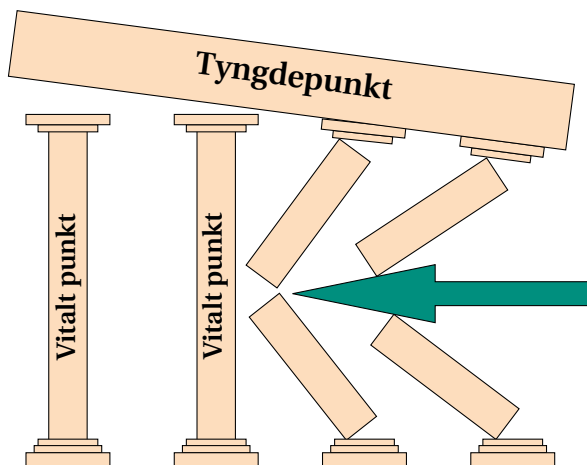
Formålet med en tyngdepunktbetragtning er å avdekke hvorfra en motstander får sin *handlefrihet*, *fysiske styrke* eller *vilje til motstand*. På det operasjonelle nivået vil det ved militære operasjoner i Norge være naturlig å konsentrere tyngdepunktbetragtningene om en motstanders militære styrke, om hans evne til å gjennomføre militære operasjoner mot oss og mer indirekte om de faktorer som understøtter motstanderens evne til å bruke militær makt. Dette betyr imidlertid ikke at vi kan se bort fra andre tyngdepunkter. Jo mer sammensatt en krise eller væpnet konflikt er (hvor militære og ikke-militære virkemidler brukes om hverandre, eller hvor skillet mellom dem kan være uklart), desto viktigere er det med en bred tyngdepunktbetragtning.

Militærstrategiske og operative tyngdepunkter bør være så overordnede at de kan fastholdes som fokus under hele planarbeidet og under hele gjennomføringen av en operasjon. Ved militære operasjoner i Norge eller i Norges nærområde vil det sannsynligvis være i både Norges og NATOs interesse å involvere alliansen på et så tidlig tidspunkt som mulig. Det vil derfor være naturlig at de militærstrategiske og operative tyngdepunktbetragtningene foretas innenfor rammen av alliansen, slik at den kan etablere en felles forståelse av hvilke strategiske og operative tyngdepunkter som skal vektlegges for den enkelte operasjon.

2.16.2 Vitale punkter

En motstanders tyngdepunkter hviler på eller beskyttes av *fysiske*, *variable* eller *abstrakte* punkter. Et vitalt punkt må altså ikke forstås bokstavelig, *men som en del av noe* (ett eller flere tyngdepunkter). Formålet med å innta eller angripe og ødelegge disse punktene er at motstan-

derens tyngdepunkter enten blir lagt åpent for angrep eller blir så undergravet at de vil falle sammen.

Figur 2.4. Indirekte metode ved å angripe vitale punkter for å ramme selve tyngdepunktet

Den fransk-sveitsiske general og militærteoretiker Jomini (1779–1869) innførte begrepet vitale punkter og skilte mellom geografiske vitale punkter (fysiske) og vitale manøverpunkter (variable), knyttet til hvordan motstanderen til enhver tid disponerer sine styrker og ressurser. Abstrakte vitale punkter har sin opprinnelse i den informasjonsteknologiske utvikling og er primært knyttet til informasjon og evne til effektiv kommando og kontroll. Ett eller flere vitale punkter kan understøtte flere tyngdepunkter. Angrep mot en motstanders elektroniske kommunikasjonsmidler (oppfattet som et vitalt punkt) kan f.eks. undergrave hans muligheter både til å gjennomføre militære operasjoner, til å utøve politisk styring og til å påvirke folkeviljen.

Det er viktig at man i en planleggingsprosess streber etter å identifisere *alle* vitale punkter knyttet til de identifiserte tyngdepunkter – også selv om noen av dem vil være utenfor vår rekkevidde som følge av manglende kapasiteter. Bare ved denne eksersis vil det være mulig å danne seg et

helhetlig bilde av en operasjons kompleksitet. De identifiserte vitale punkter skal ideelt sett utgjøre det totale forråd av mulige operative angrepsmål. Fra dette forråd av vitale punkter velges så ett eller flere operative mål som skal nedkjempes, ødelegges, forstyrres, inntas eller isoleres. Det er like viktig å identifisere egne vitale punkter for å kunne bestemme hva som til enhver tid – under de enkelte faser av en operasjon – må avsettes til sikring av dem. Dette må vurderes opp mot risikoen eller omkostningene ved ikke å gjøre det.

2.16.3 Kritisk sårbarhet

Vi må forutsette at en motstander kjenner sine egne tyngdepunkter og vitale punkter, og bruker betydelige ressurser for å sikre dem. Det å legge en angrepsplan som sikter direkte mot disse, vil derfor som regel kreve store ressurser og kan føre til betydelige tap. Det er heller ikke i overensstemmelse med manøverteoriens forestillinger om hvordan en motstander skal angripes eller uskadeliggjøres.

Kritisk sårbarhet forutsetter at verken vi eller en potensiell motstander kan være sterk på alle områder. Dette gjelder konkrete forsvarsforberedelser og kapasiteter som kan ha forskjellig yteevne f.eks i forhold til værforhold eller topografi. Dette er en erkjennelse som går tilbake til Sun Tzu, som taler om «svake og sterke punkter» (se tekstboks) og hevder at det gjelder å utnytte motstanderens svake punkter og unngå hans sterke.

Hærens form ligner vannets. På samme måte som strømmende vann unngår den de høye steder og søker mot de lave. En seirende hær unngår de sterke punkter og angriper de svake.

På samme måte som vann skaper sitt løp ved å følge bakken, skaper hæren sin seier ved å følge fienden.

Sun Tzu, *Krigskunsten*, kap 6

Egne og motstanderens svakheter betegnes som kritiske sårbarheter. Noen kan plukkes ut på forhånd på grunnlag av etterretning om fiendens kapasiteter, organisering og disponering av styrker og andre ressurser.

Hvis mulig, bør disse utnyttes eller forsterkes gjennom våre manøvre. Andre vil oppstå under gjennomføringen av operasjoner. Hvis vi f eks behersker klimatiske forhold som streng kulde, tett snøfall og tåke bedre enn motstanderen, blir det en sårbarhet som vi kan utnytte til vår fordel. Dessuten finnes det sårbarheter eller svakheter som oppstår eller kommer til syne under operasjonen som følge av motstanderens disposisjoner, noe som også kan utnyttes.

Det at mange av de kritiske sårbarhetene oppstår under operasjonen og ofte på taktisk nivå, tilsier at de taktiske sjefer må ha myndighet til å utnytte disse oppdukkende situasjoner. Utover disse skaper den teknologiske asymmetrien mellom oss og mulige motstandere muligheter for å utnytte en teknologisk overlegenhet, som f eks natt- eller allværs-kapasiteter, både under planlegging og gjennomføring av operasjoner.

2.17 Den indirekte metode

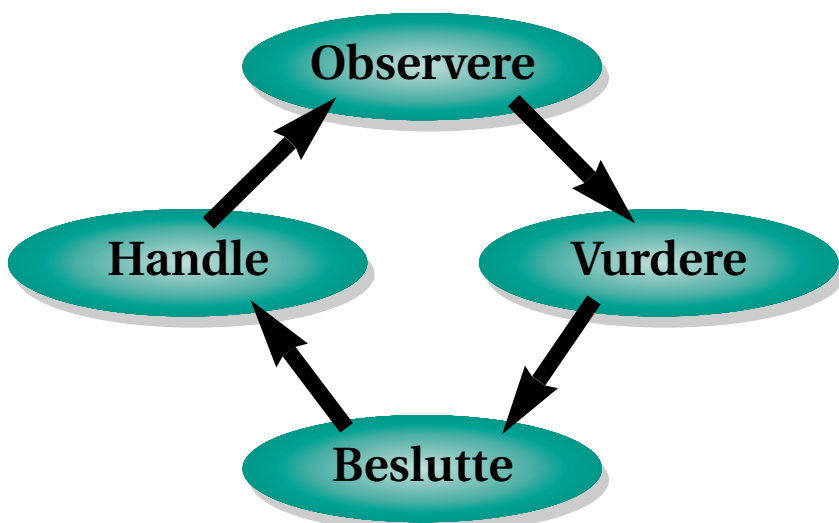
For at en manøver skal ha full effekt, må den virke både på det fysiske og det psykiske plan hos en motstander. Den britiske militærteoretikeren Liddell Hart (1895–1970) uttrykte dette som en *indirekte metode* bestående av to aspekter som begge måtte være oppfylt: en indirekte fysisk eller geografisk metode uttrykt *ved den minste motstands vei* og en indirekte psykologisk metode uttrykt *ved den minst forventede vei*. Det er f eks ikke tilstrekkelig at din plan og utførelsen av den følger den minste motstands vei, fordi denne kan være skapt med vilje av en motstander. Derfor må din plan følge den vei motstanderen minst forventer at du kommer. «Vei» må her ikke bare oppfattes som noe konkret, men også som noe abstrakt – som en slags fremgangsmåte.

2.17.1 Handlingsløyfen

Siden krig er en menneskelig virksomhet og ingen fremtidig teknologi kan redusere den menneskelige dimensjon til null, så må våre beslutninger og måten vi gjennomfører dem på, baseres på menneskelige egenskaper snarere enn på utstyr eller prosedyrer. Den rivende utvikling innenfor tele- og datakommunikasjon samt utviklingen av nye prosedyrer for kommando og kontroll kan øke vår evne til å utøve effektiv

ledelse, men dette må ikke brukes som erstatning for det menneskelige element. En beskrivelse av de forskjellige elementer i en handlingssløyfe og hvordan de innvirker på hverandre, gir et godt bilde av hvordan mennesker og teknologi kan utfylle hverandre.

En handlingssløyfe består av fire klart identifiserbare elementer som utgjør en kontinuerlig mental prosess: observasjon, vurdering, beslutning og handling. Evnen til å gjennomføre denne prosessen hurtigere enn en motstander er avgjørende for suksess i fremtidige konflikter. Sløyfen består egentlig av tre seksjoner, hvor den ene er knyttet til *informasjon* (observasjon og vurdering = hva er det egentlig som skjer?), den andre er knyttet til *beslutning* (beslutning = hva kan jeg eller hva bør jeg gjøre med det?), og den tredje er knyttet til *handling* (handling = hvordan og med hva noe utføres).

Figur 2.5 Handlingssløyfen

Evnen til effektiv kommando og kontroll forutsetter ideelt sett øyeblikkelig tilgang til relevant informasjon på alle nivåer i kommandokjeden. Det kan oppnås ved gode etterretninger og en mest mulig fri informasjonsflyt slik at sjefene for alle utførende ledd har tilgang til et felles situasjonsbilde. Teknologien gjør i dag dette mulig. For å sikre høyest mulig tempo i

operasjonen må tiden for å arbeide seg gjennom sløyfen gjøres så kort som mulig. Det oppnås ved at myndighet i størst mulig grad delegeres nedover i kommandokjeden til utførende ledd, samtidig som operativ sjef beholder sentralisert kommando og kontroll ved å gi oppdrag til underlagte sjefer med en gjennomarbeidet og klart formulert sjefens intensjon. Sammenheng i operasjonen oppnås ved at alle utførende ledd med bakgrunn i en felles doktrine og personlig kjennskap til hverandre har en felles forståelse av *sjefens intensjon* og en felles situasjonsforståelse. Operativ sjef bør ideelt sett tilstrebe å nøye seg med å kontrollere og monitorere utførelsen og konsentrere seg om påfølgende faser i operasjonen.

2.18 Indre og ytre operasjonslinjer

Operasjonslinjer kan defineres som de fysiske eller tenkte linjer som under en operasjon binder sammen de vitale punkter i tid og rom med tyngdepunktet. De anskueliggjør en styrkes forankring i eller forbindelse med sin eller sine operasjonsbaser og med mål og delmål for operasjonen.

Informasjonsteknologien fører til at informasjonssiden i beslutningsprosessen går stadig *hurtigere* og blir stadig mer *omfattende*. For å kunne håndtere, bearbeide og bruke denne informasjon under fremtidige konfliktsituasjoner må hastigheten og fleksibiliteten på beslutnings- og handlingssiden av sløyfen også økes. Helt sentralt her er spørsmålet om det finnes kapasiteter eller strukturelementer som kan handle raskt; hvis ikke slike kapasiteter finnes på den operative sjefs inventarliste, vil prosessen kunne gå i stå.

Denne problemstillingen er nær knyttet til ideen om indre og ytre linjer. Det å operere på indre linjer betyr ganske enkelt at en militær styrke er sentralt plassert mellom to fiendtlige styrker som ikke er i stand til å støtte hverandre. Motsvarende vil en styrke operere på ytre linjer når to atskilte styrker angriper ved å koordinere sine handlinger mot en sentralt plassert fiende. Vi opererer på indre linjer når den sentrale styrken griper initiativet og angriper én fiendtlig styrke før den vender seg mot den neste. Vi opererer på ytre linjer når konvergerende styrker er i stand til å gripe initiativet og koordinere sin innsats på en slik måte at de kan hindre eller forstyrre ethvert forsøk fra den sentrale styrken på å utnytte sin fordel ved indre linjer.

General Alfred von Schlieffens strategiske plan for en tofronts krig mot Frankrike og Russland forut for første verdenskrig forutsatte at Tyskland kunne operere på indre linjer ved først å slå Frankrike i et hurtig avgjørende slag, for så å transportere de seierrike armékorpsene via det tyske jernbanenettet til østfronten før Russland var ferdig med sin mobilisering. Frankrike og Russland, som var allierte, opererte på ytre linjer, men de kunne ikke koordinere og synkronisere innsatsen straks ved krigsutbruddet fordi Frankrike kunne mobilisere mye hurtigere enn Russland, som behøvde 40 dager på å bygge opp til full styrke på grensen til Tyskland og Østerrike-Ungarn. Dette gav det nødvendige strategiske *window of opportunity* som hæren, ifølge Schlieffens plan, hadde bruk for.

Forestillingen om indre og ytre linjer har normalt vært knyttet til strategiske, operative og taktiske manøvrer innenfor en operasjonsskueplass, altså i det fysiske rom.

Effektiv bruk av handlingssløyfen gir muligheter for å bruke ideen bak indre og ytre linjer også i forhold til tiden. Hvis vi har mulighet for hele tiden å handle hurtigere (foreta beslutnings- og handlingsprosessen hurtigere) enn vår motstander, vil effekten bli den samme som om vi opererte på indre linjer i terrenget: Vi vil kunne handle mot en del av motstanderens styrker for så å vende oss mot en annen del før han oppdager hva som skjer, fordi han hele tiden ligger på etterskudd. Dermed kan det være irrelevant om vi rent fysisk opererer på indre eller ytre linjer. Sensor- og våpensystemer gjør det med andre ord i dag mulig å overkomme mange av de hindringer som geografien tidligere skapte. Dette krever imidlertid langtrekkende og fleksible våpenkapasiteter.

2.19 Prinsipper for militære operasjoner

Ut fra den generelle fremstilling som her er gitt av manøverteorien, er det mulig å utlede noen grunnleggende prinsipper som bør være veiledende for planlegging og gjennomføring av militære operasjoner. Det er ikke mulig å oppstille en prioritert liste over viktigheten av slike prinsipper.

«Prinsippene for militære operasjoner» utgjør en syntese (sammenstilling) av viktige sider av militærteorien. De er et forsøk på å samle et mangfold av faktorer i et enhetlig begrep – de representerer *altså komplekse sammenhenger*. Det er denne prosess Clausewitz advarer mot (se tekstboks) fordi slike prinsipper har en tendens til å vektlegge bare en side (den materielle, den kvantitative) av «krigshandlingen». Tilfeldigheter og virkningen av «åndelige krefter» vil alltid virke inn på militære operasjoner og får følgelig konsekvenser for bruk og tolkning av prinsippene. De må derfor ikke oppfattes som en oppskrift på seier, men brukes med omtanke.

Clausewitz om sine forgjengeres forsøk på å oppstille «krigens prinsipper»:

«Alle disse teoriforsøk kan bare betraktes som fremskritt på sannhetens område i deres analytiske del, men er i deres syntetiske del ... (dvs oppstilling av prinsipper) ... helt ubrukelige.»

Vom Kriege; bok 2, kap 2 : «Alle diese Versuche sind verwerflich»

2.19.1 Prinsipper for strategiske, operative og taktiske manøvrer

I et operasjonskonsept som er basert på manøverteorien, vil evnen til manøver stå helt sentralt. Manøveren er det middel vi bruker for å komme i en fordelaktig posisjon i forhold til en motstander. En manøver kan planlegges og gjennomføres på alle nivåer, men konsekvensene ved en vellykket strategisk og operativ manøver vil være mye større enn ved en taktisk manøver. Den kan ha en psykologisk form (informasjonsoperasjoner), den kan ha en fysisk form (bruk av kamplementer), eller den kan være en kombinasjon av disse. Manøverteorien legger størst vekt på strategiske og operative manøvrer fordi de har direkte konsekvenser for utfallet av en militær operasjon, og fordi det er på disse nivåer at de militære sjefer har størst variasjon i midler til å gjennomføre virkningsfulle manøvrer.

Enhetlig målsetting. Forut for enhver manøver må det finnes et målpunkt som vil sette en motstander i en kritisk situasjon hvis det angripes.

Betraktninger om tyngdepunkt og vitale punkter har til formål å lokalisere slike målpunkter. For å kunne utnytte det momentum en manøver skaper, må alle som er involvert i den ha en felles forståelse av hvor kraften skal settes inn. Dette forutsetter en enhetlig målsetting.

Enhetlig kommando. I overensstemmelse med en utvidet tvekampmodell bør det være *en* hjerne som har myndighet til og ansvar for å formulere, formidle og iverksette de planer, direktiver og tiltak som skal til for å sikre at alle krefter brukes målrettet. Enhetlig kommando kommer til uttrykk ved at den øverste militære sjef formidler sine intensjoner ned gjennom kommandokjeden og bruker den samme kjeden for å kontrollere at operasjonen utfolder seg i henhold til forutsetningene.

Initiativ. En manøver har til formål å skape en fordelaktig situasjon. Det er ikke mulig å gjennomføre en manøver hvis vi tvinges til å underkaste oss motstanderens vilje (blir reaktive), og heller ikke hvis tilfeldighetene legger premissene for våre handlinger. Derfor er villigheten og evnen til å ta og beholde initiativet en forutsetning for en vellykket manøver.

Tempo. En vellykket manøver krever både at momentum i operasjonen opprettholdes, og at overraskelsen bevares til målpunktet angripes. Sammen med villedning vil et høyt tempo kunne bidra til å oppfylle begge krav.

Fleksibilitet. Dette prinsippet omfatter tre former for fleksibilitet: (1) evne til mental omstilling, (2) innebygd fysisk fleksibilitet hos enheter/avdelinger for å øke anvendbarheten og (3) evne til å foreta organisatoriske endringer og skreddersy organisering av styrker til bestemte oppdrag. Behovet for å endre på planer, omstille seg til nye typer oppdrag og samvirke med forskjellige nasjonale og multinasjonale styrker forutsetter fleksibilitet. Det samme gjør kravet om å kunne operere over et vidt spekter av operasjoner i nasjonal og internasjonal sammenheng. Dette stiller betydelige krav til ledelse og planlegging samt til kapasiteter og strukturelementer innenfor de militære basisfunksjonene.

Kraftsamling. Manøveren har som formål å skape et momentum som på et bestemt sted og tidspunkt vil være motstanderens styrker overlegen. For å oppnå det må manøverelementene disponeres slik at vi får en koordinert kraftsamling i tid og rom mot det utvalgte tyngdepunkt eller mot vitale punkter.

Overraskelse. Formålet med en manøver er å unngå en motstanders

hovedstyrke. Den benytter seg i stor grad av den indirekte metode, hvor ideen er å kraftsamle mot et utvalgt mål ved å ta «den minste motstands vei» og «den minst forventede vei». I praksis er det bare mulig å tilfredsstillende disse krav ved å komme overraskende. Det er bare gjennom overraskelse at du kan angripe utvalgte og relativt underlegne, *men viktige* mål hos en generelt overlegen motstander.

Villedning. For å hindre at en motstander kommer med forsterkninger der vi ønsker å slå med manøveren, må andre deler av våre styrker forsøke å holde ham opptatt andre steder. Dette krever en aktiv opptreden mot mål som har verdi for motstanderen, slik at han må binde styrker. Forutsetningen for en slik villedning er imidlertid at denne sekundære aktivitet oppleves av motstanderen som *troverdige*.

Enkelhet. Militære operasjoner vil som oftest foregå i omgivelser som er preget av uoverskuelighet og kaos. De vil dessuten gjennomføres i høyt tempo med vanskelige kommunikasjonsforhold. En følge av dette er at planer ofte må justeres eller endres underveis. Operasjonene vil også ofte gjennomføres i en multinasjonal sammenheng. Alle disse forhold tilsier at det er viktig å være *kortfattet og nøyaktig* i kommunikasjon av ordrer og direktiver. De tilsier også at planene bør være enkle (men relevante) og lette å justere.

2.19.2 Generelle prinsipper for militære operasjoner

Foruten de prinsipper som er nevnt under pkt 2.19.1, finnes det andre prinsipper som gjelder generelt for alle typer av militære operasjoner. De foran nevnte prinsipper er også allmenne, men er her «tolket» i en manøverteoretisk sammenheng. Det er ikke nødvendig for de følgende prinsipper, selv om også de må tolkes i lys av den operasjon som planlegges, og det operasjonskonsept som ligger til grunn for bruk av de militære styrkene.

Moral. Clausewitz fremhever den betydning de «åndelige krefter» har for utfallet av en operasjon. En høy moral (god «korpssånd», tillit til egne sjefer og motivasjon for tildelt oppgave) er like viktig som godt utstyr og moderne teknologi, men det er *ikke* tale om enten – eller! I et lite land med et lite forsvar vil den moralske faktor spille en ekstra stor rolle fordi sjansene for å møte en betydelig overlegen motstander alltid vil være til stede.

Økonomisering. Vi vil alltid være i en slik situasjon at våre styrker og ressurser er begrensede. Det vil derfor bare være mulig å kraftsamle om utvalgte mål ved å redusere tilstedeværelsen andre steder. Samtidig har vi egne tyngdepunkter og vitale punkter som må forsvares. Vi må derfor til enhver tid foreta en avveining av hvor mye ressurser vi kan avsette til en manøver, og hvor mye vi strengt tatt behøver til andre oppgaver. Dette krever en bevisst økonomisk bruk av ressursene.

Sikkerhet. Det er viktig med tilstrekkelig grad av sikkerhet for egne styrker, for det er gjennom denne sikkerhet vi oppnår nødvendig handlefrihet for offensive operasjoner. Sikkerhet er resultatet av de forholdsregler vi tar for å beskytte oss mot overraskelse, deteksjon, spionasje ol. Aktive tiltak som villedning og krigslist kan også bidra til sikkerhet. Sikkerhet er ikke et mål i seg selv og må avstemmes mot de øvrige prinsipper. Hvis kravet til sikkerhet settes for høyt, vil f.eks. viljen til å manøvrere bli svekket, fordi det innebærer å ta risiko.

Legitimitet. Forsvaret er et legitimt sikkerhetspolitisk virkemiddel, men folkerett og verdisyn setter klare grenser for hvilke midler og metoder som kan benyttes innenfor spekteret av militære operasjoner. Selv i krig settes det krav til legitimitet, blant annet basert på krigens folkerett. Men også her setter verdisynet grenser for vår opptreden. Forsvaret er et politisk virkemiddel, og den nasjonale strategi må, som Liddell Hart sier, se lenger enn bare krigen og til den kommende freden.⁷ Militærmaktens anvendelse har til formål å skape en bedre fred; samtidig som vi også skal kunne leve med oss selv etter en militær operasjon. Fredsstøttende operasjoner setter andre og strengere krav for å legitimere bruk av militær makt enn væpnede konflikter og krig hvor vi selv er en krigførende part.

Understøttelse. Enhver militær operasjon vil vare over en tid og må ha et støtteapparat for å gi de militære styrker utholdenhet og effektivitet. En slik støtte eller logistikk vil bestå av minst fem komponenter: forsyninger til de militære styrker, lokaler med nødvendig utstyr (forlegninger, depoter, hospitaler), vedlikeholdstjenester, personelltjenester, og transport.

⁷ B. H. Liddell Hart; *Strategy*, sec. ed., Meridian, 1991 (1954, 1967); s 322

2.20 Forholdet mellom planlegging og gjennomføring av militære operasjoner

Det er viktig å skille mellom planlegging av operasjoner og gjennomføring av operasjoner. Å gjennomføre en militær operasjon i henhold til manøverteoriens prinsipper setter store krav til militære sjefers handlingskompetanse og til militære styrkers dyktighet. Under en kampoperasjon forutsetter en vellykket manøverkrigføring høyt tempo både i beslutningsprosessen og under gjennomføringen og villighet til å ta betydelige risikoer. Det første krever sjefer og staber med personell som er samtrent og har bygd opp tillit til hverandre, samt avdelinger og enheter som kan sitt håndverk. Det siste forutsetter situasjoner hvor viktige nasjonale interesser står på spill. Derfor vil vi ofte oppleve, spesielt i forbindelse med fredsstøttende operasjoner og under væpnede konflikter hvor vitale nasjonale interesser ikke direkte er truet, at gjennomføringen av operasjonene legger stor vekt på å nedslite eller utmatte motstanderen innenfor relativt stramme regler for opptreden (ROE), selv om planleggingen skjer i henhold til manøverteoriens prinsipper. Dette må ikke oppfattes som en selvmotsigelse, men heller som et uttrykk for forskjellen mellom teori og praksis. Det er ingen grunn til å utsette avdelinger/enheter for store risikoer hvis det ikke er nødvendig; det er heller ikke nødvendig å bruke indirekte metoder hvis overlegenheten tilsier at du like godt kan gå direkte på en motstanders tyngdepunkt.

2.20.1 *Fleksibilitet i gjennomføring*

Den militærteori som er beskrevet i dette kapittel, beskriver *ikke* nødvendigvis hvordan en militær operasjon gjennomføres i praksis. Den beskriver et *begrepsapparat* og skissen til et *analyseverktøy* som militære sjefer bør bruke for å skape et overblikk over de faktorer som er viktige under planlegging og gjennomføring av en operasjon, og hvordan de henger sammen eller er vevd inn i hverandre. Kravet til fleksibilitet og behovet for å unngå en oppskriftsmessig bruk av militære styrker – for å hindre at motstanderen skal forutse våre trekk – gjør at et tyngdepunkt eller et vitalt punkt angripes direkte hvis forholdene tilsier dette. Kravet om å utnytte svakheter hos motstanderen under gjennomføringen av

operasjonen underbygger det. Andre typer operasjoner kan imidlertid av politiske og strategiske årsaker kreve detaljert kontroll med gjennomføringen. Også dette må den militære organisasjonen kunne håndtere.

Evnen til fleksibilitet i gjennomføring forutsetter for det første sjefer som har evne til å oppfatte, se nye muligheter underveis og endre planen deretter. Det forutsetter for det andre enheter og avdelinger som evner å omstille seg hurtig fra en situasjon eller oppgave til en annen.

2.21 Militære virkemidler: landmakt, sjømakt og luftmakt

Den fremstilling av militærteori som her er gitt, gjelder for militære virkemidler generelt. På samme måte som det finnes flere sikkerhetspolitiske eller nasjonalstrategiske virkemidler som staten har til rådighet for å nå sine formål, finnes det også tre militære virkemidlene. Grunnlovens paragraf 25 taler om «Rigets Land- og Sømagt». I tillegg har vi senere fått en luftmakt. Disse militærstrategiske virkemidler er organisert i forsvarsgrener med egne tradisjoner, operasjonsmønstre og militærteoretiske fundamenter. Forsvarets fellesoperative doktrine har som et viktig formål å etablere et felles grunnlag for bruk av disse virkemidlene, slik at Forsvaret som helhet bedre kan utnytte den kompetanse og de kapasiteter som forsvarsgrenene besitter, til fremme av felles mål.

En fellesoperativ doktrine med et felles militærteoretisk grunnlag er en forutsetning for at forsvarsgrenene kan samvirke og utnytte hverandres potensial mot felles mål. Forsvarsgrenene har imidlertid sine spesifikke organisasjonsformer, operasjonsmønstre, teoretiske grunnlag og begrepsapparater. Av disse grunner er det i doktrinens del B – Operasjoner – egne kapitler som sammenfatter landmakten (landoperasjoner), sjømakten (maritime operasjoner) og luftmakten (luftoperasjoner) i en fellesoperativ ramme og som beskriver deres spesifikke kjennetegn.

2.21.1 Heimevernet

Som del av forsvarsgrenene utfører Heimevernet oppgaver knyttet til sikring av objekter av avgjørende betydning for mobilisering av Totalforsvaret, hindrer sabotasje mot militære og sivile mål og overvåker lokal-

Heimevernet har en naturlig plass i et manøverorientert operasjonskonsept.

områdene. Når sikring av mobiliseringen er utført, skal frigjorte styrker av Heimevernet støtte forsvarsgrenenes operasjoner. Heimevernet løser disse oppgavene som del av land-, sjø- og luftforsvaret.

§1. Heimevernet er en del av det militære forsvar (i denne lov kalt Forsvaret). Det skal fortrinnsvis delta i vernet av heimtrakten.

§2. Heimevernets organisasjon og dets innpass i Forsvaret fastsettes av Kongen med Stortingets samtykke.

Lov om Heimevernet, 17 juli 1953

Heimevernet utgjør et viktig militært virkemiddel. Et endrede grunnlag for Forsvarets virksomhet vil også kunne få konsekvenser for Heimevernet.

Heimevernet vil være et vesentlig element i en manøverorientert tankegang. Oppdragsbasert ledelse vil være like viktig for Heimevernet som for resten av Forsvaret. Styrkene bør utvikles slik at de utover vakt- og sikringsoppgaver både kan yte asymmetrisk motstand ved et eventuelt angrep mot norsk territorium (jf pkt 2.10.4) og støtte den allianse-tilpassede delen av Forsvaret.

3 SIKKERHETS- OG FORSVARSPOLITISK GRUNNLAG

3.1 Innledning

I dette kapitlet beskrives de sikkerhetspolitiske og forsvarspolitiske forhold som bestemmer hvilken nasjonal funksjon Forsvaret har som et sikkerhetspolitisk instrument, og hvilke politiske rammer det skal virke innenfor. Først oppstilles Norges sikkerhetspolitiske målsettinger, før sikkerhetspolitikk og det utvidede sikkerhetsbegrep defineres. Norges strategiske situasjon forklares i pkt 3.3 med utgangspunkt i en sikkerhetspolitisk modell med to dimensjoner: en øst-vest-dimensjon (pkt 3.3.1) og en sentrum-periferi-dimensjon (pkt 3.3.2). Naturressursenes betydning for sikkerhetspolitikken behandles så, før NATO-samarbeidet, en av hjørnesteinene i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk, beskrives.

Siste del av kapitlet tar for seg forsvarspolitikken, hvor de forsvarspolitiske målsettinger (pkt 3.7) og det norske forsvarskonseptet (pkt 3.8) står sentralt. Som ett av elementene i Totalforsvaret kan ikke Forsvaret ses isolert fra utviklingen i samfunnet generelt (pkt 3.9) og heller ikke fra den sårbarhet moderne samfunn er beheftet med (pkt 3.10). Til sist behandles den teknologiske utvikling og Forsvarets oppgaver.

3.2 Sikkerhetspolitiske målsettinger

Selv om det ikke foreligger noen direkte militær trussel mot Norge, er vi fortsatt avhengige av å delta i et bredt internasjonalt samarbeid for å opprettholde stabilitet og en fredelig utvikling i Europa og for å løse internasjonale konflikter og hindre at nye oppstår. Innenfor ulike sikkerhetspolitiske samarbeidsstrukturer er det et overordnet mål for norske myndigheter å ivareta våre nasjonale interesser. De overordnede mål for norsk sikkerhetspolitikk er:

- å forebygge krig og medvirke til stabilitet og fredelig utvikling
- å beskytte norsk handlefrihet overfor politisk og militært press og iverksette norske rettigheter og interesser
- å trygge norsk suverenitet.

De fleste sikkerhetspolitiske utfordringer har både politiske og militære sider. Derfor vil ofte kombinasjonen av politiske og militære virkemidler være avgjørende for å møte disse utfordringene, enten nasjonalt eller i samarbeid med andre land. Troverdigheten er i stor grad også avhengig av evnen til å holde vårt eget militære apparat i hevd og dermed bidra til å sikre fortsatt stabilitet i våre nærområder. Denne evnen er samtidig en funksjon av vår villighet og evne til å påta oss en rimelig andel av de politiske, økonomiske og militære byrdene som er forbundet med NATOs samlede oppgaver og internasjonale krisehåndtering.

3.2.1 Definisjon av sikkerhetspolitikk

Ifølge tidligere forsvars- og utenriksminister Holst er sikkerhetspolitikk knyttet til de tiltak og den atferd som antas å verne om et lands sikkerhet. Nasjonal sikkerhet omhandler statens muligheter til fortsatt *eksistens* i et visst *område* og til å opprettholde eller virkeliggjøre de *verdier* som anses for fundamentale i en stat.

Sikkerhetspolitikk er betegnelsen på de tiltak og aktiviteter som er ment å skulle influere på de rent maktmessige forhold mellom statene.

Johan Jørgen Holst, *Norsk sikkerhetspolitikk I*, 1967; s 21

I tillegg skiller Holst mellom en stats *ytre sikkerhet*, dvs sikkerhet mot andre staters aktiviteter, og *indre sikkerhet*, dvs evnen til å bevare et funksjonsdyktig samfunn.

3.2.2 Et utvidet sikkerhetsbegrep

Det utvidede sikkerhetsbegrepet er tett knyttet til den *irreversible globaliseringsprosess* som har grepet stadig mer om seg etter den kalde krigens epoke. Denne prosessen representerer et politisk oppbrudd fra nasjonalstatens faste rammer: Forestillingen om stater med klart definerte og kontrollerte grenser med tilhørende homogene samfunn hvor Forsvaret sikrer de ytre grenser og Politiet sikrer indre stabilitet, blir stadig vanskeligere å forsvare. Globaliseringen innebærer at alt det vi gjør og må forholde oss til, i stadig større grad blir «grenseløst» i sine forskjellige dimensjoner, som økonomi, informasjon, økologi, teknikk, transkulturelle konflikter og «statsborgerskap».

Den tyske sosiologiprofessoren Ulrich Beck viser til åtte grunner for at den globaliseringen vi nå opplever, ikke er reversibel:

- den geografiske spredningen og økende interaksjonstetthet i den internasjonale handelen, finansmarkedenes globale forgreninger og de transnasjonale konserners økende makt
- den permanente informasjons- og kommunikasjonsteknologiske revolusjon
- det universelt fremførte krav på menneskerettigheter, altså en (leppenes) bekjennelse til demokratiets prinsipper
- billedflommen fra de globale kulturindustriene (TV, video, film og musikk)
- den postinternasjonale, polysentriske verdenspolitikken – ved siden av regjeringene opptrer stadig flere og stadig mektigere transnasjonale aktører (konserner, ikke-regjeringstilknyttede organisasjoner, De forente nasjoner)
- alle spørsmål som berører den globale fattigdommen
- den globale miljødeleggelsen
- lokale interkulturelle konflikter.

Ulrich Beck, *Vad innebär globaliseringen?*
Göteborg: Daidalos 1998; s 25-26

Begrepet «internasjonal sikkerhet» inneholder en rekke dimensjoner som påvirker hverandre. Selv om den tradisjonelle militære dimensjon er tonet ned og faren for storkrig i dag er svært liten, utgjør fortsatt den

militære dimensjon et viktig aspekt av internasjonal sikkerhet på grunn av de store konsekvensene væpnede konflikter kan medføre. De ikke-militære aspekter av den internasjonale sikkerheten inkluderer forhold som terror, miljøføringelse, overutnyttelse av og konkurranse om ressurser, organisert kriminalitet og større gap mellom rikdom og fattigdom lokalt og globalt. Disse aspektene representerer store utfordringer i seg selv, men er også viktige fordi de kan øke faren for væpnede konflikter. I denne forbindelse representerer ikke minst faren for spredning av masseødeleggelsesvåpen en alvorlig utfordring.

Med dette perspektivet på internasjonal sikkerhet, blir det stadig vanskeligere å betrakte det som utspiller seg i verden, bare som en lokalt begrenset hendelse. Globaliseringens talsmenn sier at alle oppfinnelser, fremskritt og katastrofer berører hele verden, og at statene derfor må reorientere og omstrukturere sine organisasjoner og institusjoner langs aksene *lokalt–globalt*. For Norge betyr dette at trusler mot landets ytre grenser ikke lenger bare er et spørsmål om forholdet til Russland, men må også betraktes i et utvidet globalt perspektiv. Globaliseringens mulige negative konsekvenser for stabiliteten i Europa og for samarbeidet i NATO kan lett påvirke Norges sikkerhet. Derfor er det en sikkerhetspolitisk oppgave å bidra til å bevare denne stabilitet gjennom innsats med militære og andre midler i konfliktområder i Europas periferi og nærhet og ved andre konflikter som kan få konsekvenser for den internasjonale sikkerhet. Denne sikkerhetspolitiske dimensjon betegnes som *sentrum-periferi-dimensjonen*.

Fravær av konflikt mellom stormaktene legger grunnlag for et dypere og mer effektivt internasjonalt samarbeid, men åpner også for nye og mer sammensatte utfordringer, hvor andre problemstillinger og aktører har kommet i forgrunnen. Dette medfører behov for omstilling for å løse nye kompliserte oppgaver for de organisasjoner som skal håndtere internasjonal sikkerhet. Ikke minst har regionale konflikter blitt en sentral utfordring hvor det stilles store krav til virkemidler og til arbeidet med å finne varige løsninger på problemene.

3.3 Norges strategiske situasjon

Det er i dagens geopolitiske situasjon hensiktsmessig å operere med to sikkerhetspolitiske dimensjoner som begge har betydning for hvordan Forsvaret bør utvikles i fremtiden. Øst-vest-dimensjonen var helt dominerende fra slutten av 1940-årene til slutten av 1980-årene og følgelig også bestemmende for Forsvarets oppgaver og struktur. Selv om Russland i dag har betydelige interne problemer, har landet et potensial til å gjenoppstå som en sterk militærmakt. Mens Russlands styrke var hovedutfordringen for Norge og NATO tidligere, må både muligheten for et sterkt og et svakt Russland inngå i de sikkerhetspolitiske overveielene i fremtiden. Begge muligheter vil kunne bli problematiske for naboene.

Sikkerhetspolitikken har i etterkrigstiden i stor utstrekning vært vurdert i et tosidig øst-vest- perspektiv med De forente stater og Sovjetunionen som de dominerende parter [...]. Situasjonen er i dag preget av større politisk bevegelse og en økende erkjennelse av at sikkerhetspolitikken er blitt multilateral og flersidig.

Johan Jørgen Holst, 1967

Sentrum-periferi-dimensjonen har vokst frem som en konsekvens av den geopolitiske utvikling i Europa og resten av verden i 1990-årene. Militære konflikter i utkanten av Europa (Nord-Afrika, Balkan, Midt-Østen osv) kan påvirke sentrum i form av flyktningbølger, miljøskader og grenseoverskridende kriminalitet. Dette utgjør ikke noen direkte militær trussel, men kan i verste fall destabilisere situasjonen i sentrale og vel-fungerende land i Europa med uoverskuelige konsekvenser.

3.3.1 Øst-vest-dimensjonen

Den politiske og militære situasjon i våre nærområder og ellers i Europa har endret seg i 1990-årene. Forholdet til Russland preges av kontakt og samarbeid, samtidig som den politiske situasjon i landet er usikker og lite forutsigbar. Russland har imidlertid beholdt sin konsentrasjon av

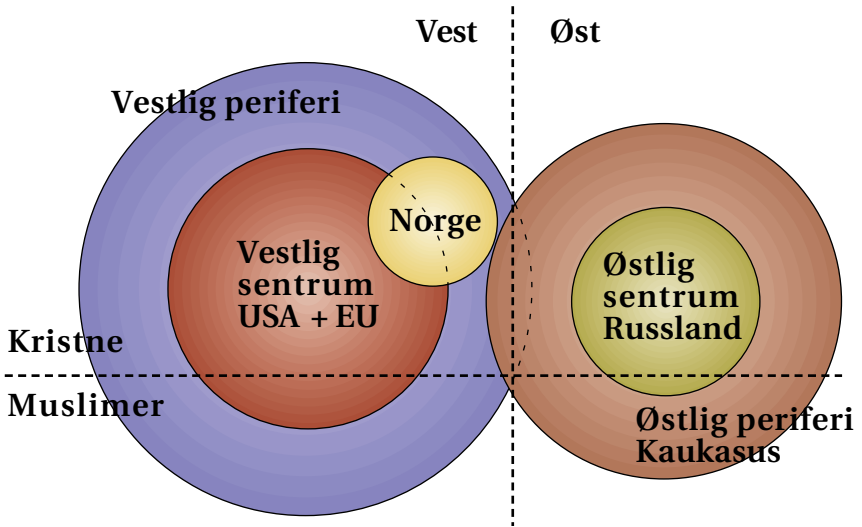
strategiske og taktiske kjernefysiske styrker på Kolahalvøya. Det er også betydelige konvensjonelle styrker i dette området. Disse styrkenes oppgave er primært å beskytte russisk område og sikre de strategiske styrkene. Våre alliertes interesse for engasjement i nord er også endret. Fordi den eksistensielle trussel er borte, er det ikke lenger en entydig sammenheng mellom forsvaret av Norge og forsvaret av Vest-Europa. Faren for konflikt mellom Russland og NATO er sterkt redusert, og deltagelse i andre potensielle konfliktområder prioriteres. Norges geografiske beliggenhet og det asymmetriske styrkeforhold mellom oss og Russland gjør at våre sikkerhets- og forsvarspolitiske overveielser alltid må ta hensyn til Russland. Denne dimensjonen i Norges strategiske situasjon vil også være helt avhengig av hvordan forholdet mellom Russland og de vestlige land utvikler seg.

Leningrad militærdistrikt i Nordvest-Russland, som også grenser opp mot Norge, utgjør en del av det fremre operasjonsområdet for forsvar av russisk territorium mot vest. I de senere år har det også i dette militærdistriktet funnet sted en betydelig reduksjon i militær virksomhet og kapasitet. Som følge av den generelle ressursmangel på russisk side, og kostbare omorganiseringstiltak i Russlands væpnede styrker, er det grunn til å forvente ytterligere reduksjoner av de totale russiske styrkenes omfang. Dette gjelder også i Nordvest-Russland, selv om de konvensjonelle styrkene her er relativt sett bedre utstyrt enn de fleste russiske styrker for øvrig. Dette forhold, sammen med nærværet av prioriterte enheter som marineinfanteri og luftlandestyrker, indikerer at militær operativitet og kapasitet er bedre her enn i de fleste andre russiske regioner.

3.3.2 Sentrum-periferi-dimensjonen

Etter den kalde krigens epoke har vi fått en rekke nye stater i Europa og i Europas nærhet. Dessuten er flere stater på andre kontinenter blitt svekket fordi den supermaktstøtten som tidligere gav maktøverne legitimitet, våpenhjelp og annen hjelp, nå er borte. For begge disse kategorier av stater svekker globaliseringsprosessen mulighetene for å etablere nye stabile og sterke regimer. Dette danner grunnlag for andre former for konflikter, hvor andre aktører enn stater og deres organer spiller hovedrollen. Selv om potensialet for konflikt i Europa er endret og den sikker-

hetspolitiske situasjonen betydelig bedret, er faren for væpnede konflikter derfor på ingen måte forsvunnet. Krigene på Balkan i 1990-årene og en rekke andre væpnede konflikter i Europas nærrområder viser at fred ikke kan garanteres.

Figur 3.1 Modell for det sikkerhetspolitiske bilde etter 1990 (ref. forsker Anders Kjølborg, FFI)

Vi har ingen sikkerhet for at pågående eller fremtidige regionale væpnede konflikter ikke sprer seg. Slik spredning kan også ramme vårt eget område, f eks ved anslag mot vår petroleumsinfrastruktur, kanskje primært for å ramme andre land enn Norge. Den pågående globaliseringen og veksten i «legale» og «illegale» transnasjonale (grenseoverskridende) organisasjoner og aktører påvirker også det nye Russlands evne til å fremstå som en enhetlig og samlet makt. Det finnes altså ingen garanti for at den positive utviklingen i Russland fortsetter. Det er derfor av overordnet betydning for Norge at NATO forblir en effektiv kollektiv forsvarsallianse. Den må fortsatt være i stand til å bistå medlemslandene i en krisesituasjon og ivareta deres territorielle sikkerhet.

Krig og fattigdom kan føre til alvorlige miljøskader med globale konsekvenser. Selv militære forberedelser (øvelser, bygg og anleggsvirksomhet) kan medføre belastninger på ressurser og miljø. Store miljøkatastrofer i våre nærrområder kan få omfattende og øyeblikkelige konsekvenser for liv og helse også i vårt land. For eksempel kan radioaktiv forurensning komme til å påvirke næringsgrunnet vårt i lang tid, så vel til havs som på land. Reaktorulykken i Tsjernobyl i det nåværende Ukraina i 1986 er en klar påminnelse om dette. Samarbeid med andre lands forsvars- og miljømyndigheter kan bidra til å redusere fremtidens miljøtrusler i Norges nærrområder. Særlig gjelder dette russiske militære radioaktive og konvensjonelle miljøproblemer.

3.3.3 Sikring av naturressursene

En effektiv nasjonal ressurskontroll og ressursforvaltning kan i seg selv redusere faren for konflikt. Forsvaret kan, som følge av utviklingen innenfor internasjonal havrett, komme til å få økte kontrolloppgaver i forbindelse med ressurskontroll på det åpne hav. Regionale ressurskriser eller miljøkatastrofer i andre deler av verden kan føre til økt press på ressurser i havområder under norsk jurisdiksjon. En slik utvikling vil øke behovet for norsk overvåknings- og kontrollarbeid og for et best mulig samarbeid med våre naboer.

Selv om faren for krig i dag tilsynelatende er minimal, må vi være forberedt på at angrep eller anslag mot olje- og gassinstallasjoner på sokkelen kan skje i fredstid eller i situasjoner med økt internasjonal spenning. Dette kan være rene terroranslag eller anslag som følge av spredning fra konflikter andre steder i verden, f.eks. hvor Norge eller NATO er direkte involvert, og hvor hensikten er å øve militært press mot norske myndigheter. Ettersom betydningen av norske gassleveranser til en rekke stater i Europa har økt vesentlig, kan også faren for anslag mot installasjonene øke der hensikten er å ramme mottakerlandene. Slike anslag kan dermed komme som et resultat av konflikter hvor Norge i utgangspunktet ikke er involvert. Samtidig er det i løpet av de seneste år skapt en gjensidig avhengighet mellom Norge og mottakerlandene knyttet til norsk petroleumsvirksomhet ved at denne har gitt betydelig økte inntekter for Norge. En omfattende og langvarig stans vil kunne få svært alvorlige nasjonaløkonomiske konsekvenser for landet.

3.4 NATO-samarbeidet

NATO-medlemskapet vil være en helt sentral del av norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk i overskuelig fremtid. Alt peker mot at NATO vil forbli den sentrale sikkerhetspolitiske aktør i Europa. Andre organisasjoner kan utfylle denne rollen, men ikke erstatte den. På sikt er det imidlertid knyttet en viss grad av usikkerhet til NATOs utvikling. Denne usikkerheten gjelder både utviklingen av NATO som politisk allianse, potensielle nasjonale motsetninger, økonomi og prioriteringer, økende spesialisering, redusert evne til gjenoppbygging av kollektivt forsvar og, spesielt for Norge, en fare for ytterligere marginalisering. Derfor er den ensidige avhengighet av NATO en viktig sikkerhetspolitisk utfordring for Norge.

3.4.1 NATOs nye fokus

NATO har vist seg å være en meget tilpasningsdyktig organisasjon. Kollektivt forsvar forblir en av hjørnesteinene i alliansen. Nye oppgaver knyttet til fredsbevaring og krisehåndtering samt ønsket om å bygge opp

Fra NATO hovedkvarteret på Jåtta ved Stavanger.

en ny sikkerhetsarkitektur i Europa har imidlertid ført til at NATO har skiftet fokus fra det militære forsvar og forsvarsplanlegging til sikkerhetspolitisk og konfliktforebyggende samarbeid som strekker seg utover den opprinnelige alliansens grenser.

Forholdet til NATOs nærområde i Europa er blitt videreutviklet gjennom etableringen og utviklingen av Partnerskap for fred (Pfp), Det euro-atlantiske partnerskapsråd (EAPC), et utvidet og formalisert samarbeid med Russland og Ukraina og en utvidelse av alliansens medlemmer og ansvarsområde. Disse omfattende endringene har gjort at NATO på mange måter har styrket sin rolle som den sentrale sikkerhetspolitiske aktør og som kjernen i den europeiske sikkerhetsstruktur. Alliansens sikkerhetspolitiske fokus er forskjøvet fra øst-vest-dimensjonen til problemstillinger som er knyttet til sentrum-periferi-dimensjonen.

Russlands motstand mot NATO-utvidelse har vært meget sterk og er fremdeles entydig. Samtidig er aktiv russisk deltakelse i det europeiske samarbeidet av avgjørende betydning for fremtidig stabilitet i Europa. I NATO har det derfor vært bred enighet om å utvikle et best mulig samarbeid med russiske myndigheter.

For å sikre fortsatt oppmerksomhet om Norge i alliert sammenheng kreves det økt innsats for å sette fokus på de utfordringer Norge står overfor, og aktivt norsk engasjement for å løse alliansens oppgaver, ikke minst på militær side.

3.4.2 NATOs styrkestruktur

Som følge av endringer av det strategiske konseptet og nytt sikkerhetspolitisk fokus, og som følge av den våpenteknologiske utvikling som skjedde i skyggen av den kalde krigens kjernefysiske strategier, besluttet NATO i begynnelsen av 1990-årene å omforme alliansens militære struktur mot mindre, men mer fleksible og mobile styrker. Senere har alliansen besluttet å knytte denne strukturen til utviklingen av et konsept for felles multinasjonale innsatsstyrker (CJTF). Dette er tenkt som et viktig middel for hurtig og effektivt å kunne møte et spekter av forskjellige militære utfordringer under krise, væpnet konflikt og krig innenfor og i periferien av alliansens ansvarsområde. Samtidig vil NATOs kommandostruktur, som opprinnelig var statisk og stedbundet, utvikles til en mer fleksibel og deployerbar struktur.

NATO øvelser i Norge er med på å sikre en eventuell alliert forsterkning av Norge i en krise- eller krigssituasjon.

Forsterkninger fra våre allierte i tilfelle av krise, væpnet konflikt eller krig er en grunnpilar i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Hvis vi kan møte ethvert militært angrep på en troverdig måte, er det godt håp om at vi kan avverge angrep. Det militære forsterkningskonseptet er derfor viktig for å sikre fortsatt stabilitet og forutsigbarhet i våre nærområder. Politisk og militær støtte fra våre allierte baseres både på det brede samarbeid i NATOs organer og på bilateralt samarbeid og bilaterale avtaler med enkelte NATO-land.

Den store vekt vi fortsatt legger på det kollektive forsvaret, på solidaritet og på NATOs garanti for vår egen sikkerhet, må også komme til syne gjennom våre egne bidrag til fellesskapet. Det bør blant annet gi seg utslag i norske militære bidrag til allierte reaksjonsstyrker. Disse enhetene må ha høy mobilitet og bør kunne bidra til både kollektivt forsvar, til krisehåndtering og til eventuelle NATO-operasjoner utenfor alliansens primære ansvarsområde.

NATOs nye styrkestruktur forventes å få følgende kjennetegn:

- færre stående styrker, særlig i Sentral-Europa
- redusert beredskap for de fleste stående styrker
- mer tilbaketrukket utstasjonering av de fleste stående styrker
- økt vekt på flernasjonalitet (multinasjonalitet)
- økt fleksibilitet og mobilitet
- evne til å gjenoppbygge større styrker dersom det skulle bli behov for det.

På møtet i Brussel 28 mai 1991 godkjente NATOs forsvarsministre arbeidet med den fremtidige styrkestruktur skal bygges på et opplegg som omfatter tre hovedkategorier av styrker:

- hovedforsvarsstyrker (Main Defence Forces)
- utrykningsstyrker (Reaction Forces)
- tilleggsstyrker (Augmentation Forces).

St.prp. nr. 1 (1991–92); s 14

3.4.3 NATO og USA

USA er den eneste gjenværende militære supermakten og den eneste militærmakten som har kapasiteter innenfor alle de områder som strid i en høyteknologisk høyintensitetskonflikt vil kreve. I dag er et av alliansens viktige mål å bevare de transatlantiske forbindelsene til USA, nettopp på grunn av USAs militære kapasiteter og landets betydelige politiske autoritet. Det er viktige bidrag til stabilitet og krisehåndtering i Europa. For Norge er det dessuten viktig å ha et tett samarbeid med sjømakten USA både fordi vi må oppfattes som en «øy» i Europa med behov for å sikre sjøverts forbindelser og næringsgrunnlaget i tilfelle væpnet konflikt i våre nærområder, og som en balanserende faktor i vårt forhold til Russland. Et middel for å oppnå dette er operativ og økonomisk byrdefordeling både innenfor NATO og i det bilaterale forhold mellom Norge og USA.

3.5 Rustningskontroll og nedrustning

CFE-avtalen utgjør en hjørnestein i den europeiske sikkerhetspolitiske arkitekturen. Avtalen har siden den trådte i kraft i 1992 bidratt til, og skal også i fremtiden bidra til, nedbygging av konvensjonelle militære styrker

i Europa og dermed føre til stabilitet på et lavere rustningsnivå. Den skal også, sammen med Wien-dokumentet og Open Skies-avtalen, skape større tillit gjennom åpenhet og innsyn i militære forhold. Det er en nasjonal målsetting å bidra til en balansert, konvensjonell rustningskontroll i Europa. Norge er blant de land som har mest å tjene på at CFE-avtalen forblir et sentralt og stabiliserende instrument i Europa. Det er viktig at avtalen gir størst mulig grad av forutsigbarhet for vår forsvarsplanlegging.

Tidlig på 1990-tallet ble det oppnådd store fremskritt i forhandlingene mellom USA og Russland om reduksjoner av de strategiske kjernevåpen. Ytterligere begrensninger av de strategiske kjernevåpen vil være av stor betydning for stabilitet og sikkerhet i vår del av verden. Det fortsatt svært høye antall taktiske kjernevåpen i Russland gir grunn til bekymring for både spredningsfaren og våpenenes militære potensial.

En fortsatt etterlevelse av ABM-avtalen om begrensninger av forsvarssystemer mot strategiske ballistiske missiler vil være viktig for å opprettholde stabiliteten i det strategiske forholdet mellom USA og Russland.

Samtidig som avtaler knyttet til rustningskontroll og nedrustning reduserer styrker og våpenmengder i våre nærområder, setter de også klare grenser for hvilke typer våpen og hvor mange våpen av spesifikke typer Forsvaret kan anskaffe. De får derfor også betydning for fremtidig styrkestruktur.

3.6 Fra sikkerhetspolitikk til forsvarspolitikk

Norsk sikkerhetspolitikk har tradisjonelt vært knyttet til det å sikre nasjonens overlevelse som suveren og uavhengig enhet. Militære angrep fra andre stater har derfor vært den største trussel mot statens sikkerhet. Dette er fremdeles tilfellet fordi det ikke finnes noen form for *overnasjonal tvangsmakt* som kan avgjøre og blegge konflikter hvis én eller flere stater velger å gå til krig. I dag vil også en rekke andre utfordringer ha betydning for statens evne til å trygge innbyggernes liv, helse og velferd. Dette gjelder blant annet masseødeleggelsesvåpen, terrorisme, overutnyttelse av og konkurranse om ressurser, organisert kriminalitet, store

flyktningstrømmer og miljøkatastrofer. Sikkerhetspolitikken dekker derfor i dag et langt større område enn tidligere. Fordi det militære forsvar er et av sikkerhetspolitikkenes virkemidler, betyr det at også Forsvarets utfordringer spenner over et større område enn det som tradisjonelt har vært Forsvarets oppgaver.

Forsvaret er grunnpilaren i sikkerhetspolitikken og skal først og fremst kunne forsvare hele landet mot militært angrep. Den nasjonale evnen til å avverge og eventuelt avvise et større militært angrep er imidlertid begrenset i tid og rom. I tillegg skal Forsvaret ha evne til krisehåndtering og suverenitetshevdelse i fredstid. Utviklingen de seneste år har også økt behovet for å kunne delta i et bredt spekter av internasjonale operasjoner. Det er en sentral målsetting at Forsvaret har evne til å delta i så vel fredsbevarende som fredsopprettende operasjoner, sammen med våre allierte, våre nordiske naboland, partnerland og andre samarbeidsland.

V. Forsvars- og utenrikspolitikk

1. Landets forsvar bygges opp etter de erfaringer krigsårene har gitt, så det kan være et vern for landet og oppfylle våre internasjonale militære forpliktelser.

Det gjøres en positiv innsats i arbeidet for å opprette et internasjonalt sikkerhetssystem på rettsbasis.

2. I det mellomfolkelige samarbeid må den norske regjering arbeide for å trygge de små nasjoners rett, havenes frihet, en rettferdig fordeling av råstoffene, den friest mulige skipsfart og et størst mulig internasjonalt varebytte.

Utdrag (pkt V) fra *Fellesprogrammet av 1945*.
De politiske partiers samarbeidsprogram for gjenreisningen.

3.7 Forsvarspolitiske målsettinger

Ut fra de overordnede sikkerhetspolitiske målsettingene anviser de forsvarpolitiske målsettingene hvordan Forsvaret skal bidra til landets sikkerhet. Målsettingene for norsk forsvarspolitikk er følgende:

- militær tilstedeværelse og synlighet
- evne til å fremskaffe og utveksle risikovurderinger og tidlige varsler
- evne til å håndtere episoder og kriser
- evne til å forsvare norsk land-, sjø- og luftterritorium mot militære angrep
- evne til militært samvirke med allierte og deltakelse i internasjonale styrkestrukturer og operasjoner
- forsvarsrelatert samarbeid med andre land og innenfor internasjonale organisasjoner.

Grunnlovens bestemmelser om anvendelse av Forsvaret

(§ 25) Kongen har høieste Befaling over Rigets Land- og Sømagt. Den maa ikke forøges eller formindskes, uden Storthingets Samtykke. Den maa ikke overlades i fremmede Magters Tjeneste, og ingen fremmede Magters Krigsfolk, undtagen Hjælpetropper imod fiendtligt Overfald, maa inddrages i Riget uden Storthingets Samtykke.

Landværnet og de øvrige Tropper, som ikke til Linjetropper kunne henregnes, maa aldrig, uden Storthingets Samtykke, bruges udenfor Rigets Grænser.

(§ 26, første ledd) Kongen har Ret til at sammenkalde Tropper, begynde Krig til Landets Forsvar og slutte Fred, indgaa og ophæve Forbund, sende og modtage Gesandter.

(§ 99, annet ledd) Regjeringen er ikke berettiget til militær Magts Anvendelse mod Statens Medlemmer, uden efter de i Lovgivningen bestemte Former, medmindre nogen Forsamling maatte forstyrre den offentlige Rolighed og den ikke øieblikkelig adskilles, efterat de Artikler i Landsloven, som angaar oprør, ere den tredje Gange lydelig forelæste af den civile Øvrighed.

3.8 Det norske forsvarskonseptet

Norsk forsvarspolitikken bygger på fire gjensidig forsterkende prinsipper:

- et nasjonalt balansert forsvar
- alliert militært samvirke og internasjonalt samarbeid
- totalforsvar
- verneplikt.

Til sammen beskriver disse prinsippene vårt *forsvarskonsept*, dvs vår grunnleggende idé om innretningen av norsk forsvarspolitikken. Dette konseptet danner hovedrammen for vårt militære forsvars utvikling og virksomhet.

3.8.1 Et nasjonalt balansert forsvar

Et balansert norsk forsvar gjør det mulig å bære hovedtyngden av forsvarsinnsatsen i den innledende fasen av en krig og gjør samvirke med og ledelse av allierte forsterkninger på norsk territorium mer troverdig.

Et balansert forsvar må ha evne til å overvåke og forsvare hele landet mot begrensede angrep, sabotasje eller terroranslag, uavhengig av om disse utfordringene har tilknytning til et invasjonforsøk eller ikke. Et balansert forsvar innebærer også evne til militær tilstedeværelse, etterretning og episode- og krisehåndtering.

3.8.2 Alliert militært samvirke og internasjonalt samarbeid

Våre egne nasjonale ressurser vil ikke være tilstrekkelige til å avverge eller avvise et større militært angrep mot norsk territorium. Politisk og militær støtte fra våre allierte er derfor av fundamental betydning for vår sikkerhet og vårt forsvar.

For å gjøre militære forsterkningsavtaler troverdige og sikre mottak, forflytning og understøttelse av styrker kreves det omfattende militære og sivile forberedelser på norsk side. I tillegg er det avgjørende at de aktuelle forsterkningsstyrkene er øvet og utrustet for krigføring under norske klimatiske forhold.

Nødvendige bidrag fra den sivile sektor gjør det mulig for Forsvaret å konsentrere ressursene til rent militære formål.

En viktig del av det totale militære samvirket med våre allierte foregår utenfor norsk territorium. Dette er viktig både for å bidra til militær byrdefordeling i NATO, for at norske interesser skal bli ivaretatt i felles militære beslutningsprosesser, og for at norske styrker skal kunne opprettholde en tilstrekkelig evne til samvirke med våre allierte.

3.8.3 Totalforsvaret

Totalforsvaret består av det militære forsvaret og den sivile beredskapen. Totalforsvarskonseptet innebærer at man skal utnytte alle sivile og militære ressurser i en samlet forsvarsinnsats, men tilrettelegger også for et samarbeid mellom sivile og militære virksomheter for å motstå og håndtere kriser og katastrofer i fred.

Muligheten til planmessig utnyttelse av samfunnets totale ressurser fritar Forsvaret for investeringer i materiell og kapasiteter som kan hentes fra det sivile samfunn. Dette gjør det mulig å konsentrere ressursene på forsvarssektoren til rent militære formål.

Totalforsvaret innebærer muligheter til å mobilisere personell til forsvaret av Norge. Prinsippet om totalforsvar henger derfor nær sammen med prinsippet om verneplikt.

3.8.4 Verneplikten

De senere år har flere land i Europa helt eller delvis gått bort fra verneplikten. Dette som følge av blant annet styrkereduksjoner og endrede krav til styrkene som følge av ny teknologi og nye operasjonsmønstre. Skal vi videreføre vårt nasjonalt balanserte forsvar er vi imidlertid for få innbyggere, og landet er for stort, til at vi kan gå over til et rent yrkesforsvar i Norge.

Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue.

Norges Grunnlov, § 109, første ledd.

Dette betyr ikke at verneplikten skal utføres på nøyaktig samme måte som tidligere. Vernepliktsordningen må først og fremst tilføre Forsvarets krigsorganisasjon vernepliktig personell i det nødvendige antall og med tilstrekkelig utdanning.

3.9 Forsvaret som del av samfunnet

Forsvaret er en del av Totalforsvaret og vil være avhengig av sivile ytelser og ressurser for å løse flere av sine oppgaver. Utviklingen av Forsvaret kan derfor ikke ses isolert fra samfunnsutviklingen generelt og de trender som preger den. Fire områder er i denne forbindelse av sentral betydning: (1) den nasjonaløkonomiske utvikling, (2) den nærings- og industripolitiske utvikling, (3) den regionalpolitiske utvikling og (4) den miljøpolitiske utvikling.

Verneplikten står fortsatt sentralt i styrkeproduksjonen til Forsvarets krigsorganisasjon.

3.9.1 Den nasjonaløkonomiske utvikling

Den økonomiske utvikling og den økonomiske politikk som føres, utgjør en viktig del av det forsvarspolitiske grunnlag. Selv om makroøkonomiske vurderinger er usikre, særlig på sikt, kan det ikke forventes, eller

legges opp til, noen sterk vekst på statsbudsjettets samlede utgiftsside. En ansvarlig og langsiktig økonomisk politikk stiller således krav til prioritering innenfor stramme budsjetttrammer. De økonomiske rammene for Forsvarets virksomhet har gjennom mange år vist en synkende tendens i forhold til både BNP og det samlede statsbudsjett. Det er derfor liten grunn til å forvente større avvik fra denne praksis hvis ikke de sikkerhetspolitiske rammebetingelsene endres radikalt.

	1990	1993	1995	1997	1999
Andel av st.budsj.	7,4%	6,4%	6,6%	6,3%	5,5%
Andel av BNP	3,03%	2,79%	2,60%	2,32%	2,04%
mrd kr	21.893	22.543	23.570	24.304	23.929
Kilde: Forsvarsdepartementet, nov 1998					

Tabell 3.1 Utvikling av forsvarsbudsjettene i 1990-årene

3.9.2 Den nærings- og industripolitiske utvikling

Samvirket mellom militære og sivile ressurser spiller en avgjørende rolle innenfor et totalforsvar. Næringslivets evne til å forsyne Forsvaret med materiell og andre nødvendige varer og tjenester for Forsvarets operasjoner og drift er av avgjørende betydning. Uten slik støtte vil ikke Forsvaret være i stand til å løse sine oppgaver.

Det økonomiske grunnlag for Forsvaret hviler på en sunn samfunnsøkonomisk utvikling hvor gode utviklingsmuligheter for næringslivet inngår som et sentralt element. Forsvarsindustrien utgjør én del av dette økonomiske grunnlaget, og forvalter ekspertise, kompetanse og produksjonskapasitet som gir ringvirkninger, nyskaping og utvikling for hele det norske samfunn.

Norsk industri er på en helt annen måte enn tidligere avhengig av samarbeidspartnere og underleverandører i utlandet for å frembringe tidsmessig forsvarsmateriell.

3.9.3 Den regionalpolitiske utvikling

Å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og utvikle levedyktige regioner i alle deler av landet har vært og er en nasjonal målsetting. Til tross for store omorganiseringer i løpet av de siste årene vil Forsvarets landsomfattende virksomhet fortsatt ha stor betydning for bosetting, sysselsetting og annen aktivitet i en rekke kommuner og lokalsamfunn, særlig i Nord-Norge.

Et troverdig Forsvar krever imidlertid en effektiv fredsorganisasjon. Målsettingen om en mer kosteffektiv styrkeproduksjon, kan blant annet føre til at Forsvarets virksomhet må kraftsamles til færre steder i landet. Hensynet til en effektiv organisasjon som kan løse sine oppgaver på en troverdig måte, må være styrende for organisering av Forsvaret. Militær tilstedeværelse har imidlertid verdi i seg selv slik at det vil være et mål å opprettholde militær tilstedeværelse i alle landsdeler.

3.9.4 Den miljøpolitiske utvikling

Forsvaret utøver en allsidig og omfattende virksomhet og forvalter store arealer, noen med betydelige verne- og friluftsinnteresser. De miljømessige sidene ved den militære virksomheten må derfor vurderes nøye, og hensynet til de oppgaver Forsvaret er pålagt, må balanseres mot miljøvirkningene dette fører med seg. Forsvaret må gjøre sitt for at miljøverdiene i det land som skal forsvares, ikke reduseres unødige.

3.10 Samfunnets sårbarhet

Globalisering og den teknologiske utvikling har gjort samfunnet mer sårbart for uønsket påvirkning. Virkningene av denne utviklingen er vanskelig å kontrollere, blant annet fordi den virker over landegrensene og kildene kan være vanskelige å spore. Også det norske samfunn endrer karakter, og det skaper nye utfordringer for Totalforsvaret og Forsvarets virksomhet. I et demokrati avhenger sikkerhet og et effektivt militært forsvaret av det sivile samfunn. Fordi Forsvaret er avhengig av de ressurser Totalforsvaret kan tilby, vil endringer av virksomhet og struktur på sivil side påvirke grunnlaget for forsvarspolitikken.

3.10.1 Sentralisering

I de siste femti årene har det skjedd en kraftig sentralisering av befolkningen. Det skyldes i særlig grad den reduserte sysselsetting knyttet til jordbruk og fiske. Samtidig har en rekke samfunnsoppgaver blitt mer sentralisert, innenfor både offentlig og privat sektor. Konsentrerte og reduserte lagerbeholdninger i varehandelen er ett uttrykk for dette. Nedleggelse av mindre sykehus og konsentrasjon om noen få store er et annet. Denne formen for sentralisering skyldes først og fremst presset mot økonomisk effektivisering og tilpasningsevne.

Sentraliseringen kan skape sårbare knutepunkter for vitale samfunnsoppgaver med behov for lengre transportveier (fysiske og elektroniske) mellom knutepunktene. Den fører også til at flere av samfunnets funksjoner og tilbud blir mindre tilgjengelige i store deler av landet, hvor befolkningsgrunnlaget er lite.

3.10.2 Teknologisk avhengighet

Utviklingen og utbredelsen av informasjonsteknologi har skjedd med formidabel hastighet, og det finnes i dag knapt noen sektor i samfunnet som er uten elektroniske informasjonssystemer. Ny teknologi gir nye muligheter, men skaper også nye utfordringer. Økt bruk av informasjonssystemer gjør mange sektorer i samfunnet avhengige av at disse systemene fungerer. Det er lett å se at konsekvensene av et sammenbrudd i finansinstitusjonenes datasystemer kan være betydelige. Det samme gjelder også for datasystemene i andre, viktige sektorer som energiforsyning, vannforsyning og telekommunikasjon.

3.10.3 Utfordringer for Forsvaret

Forsvaret skal kunne bidra til å håndtere kriser av varierende omfang og karakter, fra mindre episoder, som grensekrenkelser, sabotasje eller terroranslag, til kriser med innslag av militær maktbruk. Samfunnsutviklingen gjør vårt eget samfunn stadig mer sårbart for fysisk og elektronisk sabotasje og terroranslag. Store deler av samfunnet kan lammes hvis kraftforsyning, telekommunikasjon eller annen vital infrastruktur settes ut av spill. Norge kan bli utsatt for slike anslag uten at vi er i direkte konflikt med en annen stat. For å håndtere slike episoder i fredstid må

Forsvaret ha et bredt spenn av virkemidler. utfordringene i planleggingen av fremtidens krisehåndtering vil i første rekke være å organisere og legge rammer for å kunne møte uforutsette og sammensatte kriser. Dette krever et fleksibelt ledelsesapparat som raskt kan sette Forsvaret i stand til å håndtere krisen. Bruk av Forsvarets ressurser i fredstidskatastrofer, det være seg det sivile ledelsesapparat, det militære kommandoapparat, materiell eller personell, er derfor et viktig bidrag til det totale nasjonale krisehåndteringsapparat.

3.11 Teknologisk utvikling

Den teknologiske utvikling fører med ujevne mellomrom til gjennomgripende endringer i militære styrker og operasjoner. Som konsekvens av informasjonsteknologien skjer det i dag en rivende utvikling både på sensor- og våpensiden. Utviklingen av militær og sivil teknologi skaper både *nye trusler* mot norsk sikkerhet og *nye muligheter* for vårt eget forsvar. Samtidig er utviklingen preget av usikkerhet både om hva som er politisk ønskelig og teknisk mulig, og om hva det koster å utvikle og ta i bruk slik teknologi.

3.11.1 Informasjonsteknologi og sensorer

Den teknologiske utvikling skjer på bred front. Den formidable utviklingen innenfor sivil elektronikk og informasjonsteknologi vil fortsette. Kapasiteten innenfor informasjonsinnsamling og -behandling øker radikalt, og utviklingen fører også til mindre størrelse, vekt og energiforbruk for sensorer og sambandssystemer. Mulighetene for å overvåke store land-, luft- og sjøområder effektivt blir gradvis bedre.

En defensivt orientert militær organisasjon er avhengig av forvarsel. Forvarsløst må gis av en effektiv etterretningstjeneste, som gir politiske og militære ledere det nødvendige beslutningsgrunnlag. Sensorteknologi er derfor et viktig område for Forsvaret. Avhengigheten av radarteknologi er stor i dag. I fremtiden vil det være viktig å spre innsatsen på flere områder, f.eks innenfor infrarøde og passive sensorer.

Forsvarets samlede operative evne er kritisk avhengig av at styrker fra ulike deler av organisasjonen kan støtte og forsterke hverandre. En styrkestruktur som rommer et bredt spekter av kapasiteter, gir bedre muligheter for å organisere styrkene etter oppgave.[...] Fellesoperasjoner forutsetter evne til samvirke mellom forsvarsgrenene, herunder felles løsninger for kommando, kontroll, kommunikasjon og informasjon.

St meld nr 22 (1997-98); s 66

Utnyttelse av informasjonsteknologi er et annet viktig område for Forsvaret. Den teknologiske utvikling åpner muligheter for raskere informasjonsflyt og beslutningstaking. Teknologien gir også stadig bedre muligheter for integrering av forskjellige typer informasjonssystemer. Det gjør det mulig å overføre store datamengder hurtigere, og motstandsdyktigheten i ledelsesapparatet økes ved at informasjon kan transporteres gjennom flere forskjellige kanaler. Det er imidlertid viktig å anføre at ny informasjonsteknologi ikke vil eliminere uklarheter og friksjon i fremtidens krigføring. Uavhengig av informasjonsmengde og utvekslingshastighet vil det være en utfordring for den enkelte å kunne nyttiggjøre seg det som er viktig informasjon og å forkaste det som er uvesentlig.

Et annet aspekt ved informasjonsteknologien er den økende sårbarhet som oppstår som følge av vår avhengighet av slike systemer. Vi må anta at våre informasjonssystemer blir sett på som potensielle mål for en eventuell motstander. Å beskytte egen informasjon og egne informasjonssystemer og å være i stand til å påvirke motparten vil bli avgjørende for utfallet av en krise, væpnet konflikt eller krig.

3.11.2 Våpenvirkning, presisjon og rekkevidde

Den pågående utvikling av nye og mer effektive sprengstoff vil fortsette. Mer effektive sprengstoff kombinert med stadig bedre treffsikkerhet vil resultere i nye våpen som er betydelig mindre i vekt og volum enn dagens våpen. Mot høykvalifiserte mål vil en dessuten kunne oppnå ytterligere effekt ved implementering av nytt sprengstoff i våpen med

Den teknologiske utvikling har radikalt endret forutsetningene for militære operasjoner. Her demonstrert ved bruk av presisjonsstyrte bomber levert fra jagerfly.

dagens volum. Redusert volum og vekt vil forenkle etterforsyning ved bruk av slike våpen, mens større effekt vil gjøre beskyttelse vanskeligere. De fleste våpenkategorier får stadig lengre rekkevidde, høyere treffsikkerhet og større virkning. Teknologien for å utvikle *missilsystemer* med stor presisjon og betydelig rekkevidde (200 km og oppover) er kjent, og selv små land med begrensede ressurser kan i dag utvikle slike systemer. Laserteknologien er inne i en rivende utvikling, som på sikt kan få gjennomgripende betydning for militære operasjoner. Denne teknologien har ført til betydelige forbedringer når det gjelder presisjon for styrte våpen. Denne utviklingen gir oss utfordringer av både defensiv og offensiv art.

På den offensive siden betyr utviklingen mot bedre presisjon og våpenvirkning at ulike missilsystemer i større grad enn før har evnen til å ta ut spesifikke mål på overflaten. Dette fordrer at vi har et meget godt etterretningsapparat, som ikke bare er i stand til å fortelle hvilke mål som bør ødelegges, og eksakt hvor de befinner seg, men også om målet er

ødelagt, og om dette har hatt den effekt vi var ute etter. En annen side av denne utviklingen er at den tradisjonelle inndelingen i krigens nivåer stadig blir mindre åpenbar. Det at våpen kan leveres med presisjon mot fiendens tyngdepunkt på strategisk nivå, innebærer at spennet mellom nivåene blir mindre. Det betyr at en handling på det taktiske nivå kan få strategisk eller politisk effekt direkte.

På den defensive siden betyr denne utviklingen at våre egne tyngdepunkter og potensielle angrepsmål er mer utsatt. Utviklingen peker mot at viktigheten av å kombinere ulike beskyttelsestiltak er økende. Enkelttiltak og kombinasjoner av disse vil være avhengig av angrepsmålenes viktighet og angriperens sannsynlige våpeninnsats, egne systemers krav til mobilitet, fleksibilitet og innebygde egenbeskyttelse. Prinsippet villedning vil bli viktigere for beskyttelse.

Høyteknologi betyr også at våpen kan leveres presist på større avstander. Mot en teknologisk underlegen militærmakt kan slike våpen leveres utenfor den underlegnes rekkevidde. Den teknologisk overlegne parten unngår dermed tap. I en konflikt som er asymmetrisk med hensyn til organisering og bruk av militære styrker, er det mindre sannsynlig at våpenleveranser på stor avstand har samme effekt. Høyteknologi kan dermed ikke i samme grad beskytte mot tap. I slike konflikter vil det bli nærkontakt mellom partene, og begge må ta tap. De vestlige lands vegring for å miste egne soldater har i dag strategiske implikasjoner. Det betyr at terskelen for å gå inn i konflikter hvor nærkontakt med motparten er nødvendig, kan bli høy.

3.11.3 Ubemannede luftfartøyer

Ubemannede luftfartøyers potensial ble demonstrert allerede i 1982 av israelerne i forbindelse med operasjonene i Bekaadalen. Denne typen teknologi kan brukes for å samle inn informasjon om fiendens posisjoner, utstyr og bruk av det elektromagnetiske spektrum. De ubemannede luftfartøyene kan også brukes for å villede fienden gjennom å fly inn i et luftforsvarssystemets virkningsområde og tvinge systemet til å evaluere og eventuelt engasjere fartøyene. I fremtiden vil de ubemannede luftfartøyene også kunne anvendes som våpenbærere. Fordelen med dette er først og fremst at man kan levere ild mot en fiende uten at eget personell blir satt i fare. Selv om ubemannede luftfartøyer helt klart har begrensninger,

først og fremst begrenset nyttelast og manglende evne til å kunne anvendes i mange typer scenarioer, representerer de i en del sammenhenger et alternativ til fly. Det er påfallende at dette har blitt viet så lite oppmerksomhet i luftmaktkretser i tiden etter 1982. Vi kan i fremtiden se for oss at videreutvikling av denne teknologien gjør at vi får et reelt alternativ til flyet, herunder også kampflyet.

3.11.4 Ikke-dødelige våpen

Ikke-dødelige våpen kan sette personell eller systemer ut av funksjon for kortere eller lengre tid, men uten å drepe. Eksempler på slike våpen spenner fra tåregass og gummikuler til sofistikerte systemer basert på elektroniske, akustiske eller mekaniske midler. Ikke-dødelige våpen kan komme til å endre både de politiske rammebetingelsene for bruk av militær makt og selve bruken av slik makt. De kan også bidra til å utviske de tradisjonelle skiller mellom militær maktbruk og annen bruk av makt og mellom statlige og ikke-statlige aktører.

3.11.5 Utfordringer for Forsvaret

Vår forsvarsstruktur og vår måte å operere på må tilpasses den teknologiske utvikling. Å utvikle systemer for å utnytte eller beskytte seg mot ny teknologi kan være både tids- og kostnadskrevende. Kravene til teknologi og kvalitet må også balanseres mot krav til kvantitet og fleksibilitet. Et lite land som Norge kan ikke ha ambisjoner om å være teknologisk ledende på bred front, men for å se muligheter og farer kreves det uansett kunnskap om teknologiens mangesidige utvikling.

Selv om Forsvaret må være forberedt på å møte en teknologisk moderne motstander, kan norske styrker i internasjonale fredsstøttende operasjoner stå overfor aktører med et annet, og på mange måter lavere, teknologisk nivå. I slike teknologisk sett asymmetriske situasjoner kan aktørene bruke kombinasjoner av militær og sivil teknologi på originale, eller for oss overraskende, måter, eller de kan operere med langt lavere sikkerhetsmarginer enn våre styrker, og de ser seg heller ikke nødvendigvis like bundet av internasjonale avtaler og konvensjoner. Etter hvert vil også spredningen av militær høyteknologi kunne endre rammebetingelsene for slike operasjoner.

3.12 Forsvarets oppgaver

I vurdering av sikkerhetspolitiske utfordringer må vi ta utgangspunkt i den utvikling vi ser i dag, samtidig som vi forsøker å se fremover i et lengre perspektiv. Ingenting tyder på at situasjonen vil være stabil, usikkerhet er et dominerende trekk. Denne usikkerhet forsterkes ved at den pågående globaliseringsprosessen kan påvirke statens evne til å løse fremtidige sikkerhetsoppgaver. Dette setter store krav til planlegging.

Et tidsmessig effektivt forsvar kan ikke bygges opp i løpet av få år. Et troverdig forsvar må rettes inn mot langsiktige og til dels uforutsigbare utfordringer, og *tiden det tar å bygge ned forsvarevnen, står ikke i forhold til den tiden det tar å bygge den opp igjen*. Forsvaret må være i stand til å løse en rekke oppgaver, også i fredstid, og må ha evne til både *fleksibilitet* og *mobilitet*. Samtidig vil et troverdig forsvar være vårt viktigste virkemiddel for å sikre fortsatt stabilitet i vårt område. Kjernen i fremtidens styrkestruktur bør være så fleksibel at den kan brukes *effektivt* innenfor et så variert oppgavespekter som mulig – både i og utenfor Norge.

Den raske teknologiske utvikling gir stadig nye muligheter for å løse Forsvarets oppgaver bedre. For å dra full nytte av disse mulighetene må mål, organisasjon, kompetanse og teknologi ses i sammenheng. Bruk av informasjonsteknologi vil derfor stå sentralt i Forsvarets omstilling. Forsvaret må utnytte teknologiens muligheter aktivt for å videreutvikle et effektivt forsvar i fred, krise og krig.

St meld nr 22 (1997-98); s 99

Forsvarets oppgaver utledes fra de sikkerhetspolitiske (jf pkt 3.2) og forsvarspolitiske (jf pkt 3.7) målsettingene. Disse forutsetter at Forsvaret har en struktur og kapasiteter som gjør det i stand til å løse eller bidra til å løse et stort spekter av oppgaver i fred, krise, væpnet konflikt og krig.

3.12.1 Oppgaver i fred

Hovedoppgaven i fred vil være styrkeproduksjon, for her legges fundamentet for å løse alle andre oppgaver. Styrkeproduksjonen omfatter en

Forsvaret gir verdifull støtte til det sivile samfunn ved for eksempel naturkatastrofer.

rekke aktiviteter: utdanning og øvelser, personellforvaltning, utvikling av taktikk, organisering av styrker og anskaffelse og innfasing av materiell⁸ (jf Del B, kap 16). Styrkeproduksjonen bidrar gjennom *trenings- og øvelsesaktivitet* til å oppfylle den forsvarspolitiske målsettingen om militær tilstedeværelse og synlighet. En bevisst bruk av den nasjonale og allierte øvelsesaktiviteten bidrar også til å oppfylle de sikkerhetspolitiske målsettingene ved å vise evne og vilje til å sikre stabilitet i våre områder.

Utover styrkeproduksjonen er Forsvaret i fred tildelt tilleggsoppgaver som både skal bidra til de sikkerhets- og forsvarspolitiske målsettingene og bistå det sivile samfunn. Tilleggsoppgaver er:

- kystvakt
- redningstjeneste
- støtte til det sivile samfunn.

⁸ «Instruks for de høyere sjefer i Forsvaret. Forsvarssjefens utfyllende bestemmelser», FO juli 1973; s 2

Kystvakten bidrar direkte til oppfyllelse av de sikkerhets- og forsvarspolitiske målsettingene gjennom jurisdiksjons- og myndighetsutøvelse. Formålet med denne virksomheten er blant annet å sikre et upartisk og forutsigbart forvaltningsregime innenfor de havområdene hvor Norge har betydelige økonomiske interesser og folkerettslige forpliktelser. Gjennom denne virksomheten bidrar Kystvakten med tilstedeværelse og synlighet, samtidig som den forebygger og har en viss evne til å håndtere episoder og kriser – en annen av de forsvarspolitiske målsettingene.

3.12.2 Suverenitetshevdelse

En hovedoppgave for statsmakten Norge i egenskap av selvstendig stat er suverenitetshevdelse. Evnen og viljen til å hevde suverenitet er et uttrykk for statens selvstendighet i forhold til andre stater.

Om suverenitet:

Det kan være nyttig å spalte begrepet i statsmaktens *selvstyre innad* (den er den høyeste rettslige myndighet overfor borgerne) og dens juridiske *handleevne utad*, i forhold til andre stater, samt dens handlefrihet overfor dem.

En stat kan da sies å ha folkerettslig suverenitet dersom dens organer har evnen til å opptre direkte overfor andre stater, til å binde staten ved traktat og pådra den ansvar for rettsbrudd. Er denne handleevne overført til en annen stat, er den første ikke lenger suveren.

Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon

Retten til selvstendighet er knyttet til retten til selvforsvar, som skal verne om vår territoriale integritet og politiske uavhengighet. Suverenitetshevdelse har til formål å verne om de grunnrettighetene Norge har i egenskap av stat. Det forutsetter evne til å håndtere så vel mindre som større krenkelser av norsk territorium i fred, krise, væpnet konflikt og krig. Forsvaret skal være i stand til raskt og effektivt å avvise krenkelser av norsk territorium og kunne isolere en væpnet konflikt gjennom rask konsen-

Effektiv suverenitetshevdelse krever reaksjonsevne og virkemidler som er tilpasset et vidt spekter av situasjoner.

trasjon av en hensiktsmessig militær kapasitet (alene eller sammen med NATO) der en krenkelse finner sted.

I fredstid innebærer suverenitetshevdelse til sjøs blant annet kontroll av fartøyer som ferdes i norsk territorialfarvann. På landterritoriet er det grensevaktjenesten som utøver suverenitetshevdelse, mens det i luftterritoriet er beredskapsflyene. Effektiv suverenitetshevdelse, herunder krisehåndtering, forutsetter en effektiv grensevaktjeneste og en effektiv overvåkning av norsk sjø- og luftterritorium. Vår evne til suverenitetshevdelse er et uttrykk for viljen til å forsvare nasjonal suverenitet, grunnleggende verdier og rettigheter. Det betyr at vi også må kunne hevde vår suverenitet under sikkerhetspolitiske kriser, væpnede konflikter og krig. Derfor blir krisehåndtering og forsvar mot forskjellige former for militært angrep funksjoner eller deloppgaver av suverenitetshevdelse.

Krisehåndtering. En sikkerhetspolitisk krise kjennetegnes ved en situasjon hvor myndighetene mener at det foreligger en trussel mot viktige nasjonale verdier, interesser eller mål, herunder vår suverenitet og våre suverene rettigheter.

Mellom tradisjonelle fredstidsoppgaver og forsvar mot militære

Forsvaret besitter effektive virkemidler til sikring og beskyttelse av viktige nasjonale verdier.

angrep ligger det en rekke andre utfordringer som Forsvaret må planlegge for å kunne møte eller bistå med å løse. Det gjelder alt fra grensekrenkelser, sabotasje og terroranslag til ulike former for sikkerhetspolitiske kriser med innslag av militær maktbruk (jf Del B, kap 9). I fredstid skal Forsvaret utføre viktige funksjoner i forbindelse med sikring og beskyttelse av petroleumsvirksomheten på norsk sokkel fordi det hovedsakelig er Forsvaret som har materiell, kapasiteter og kompetanse til å operere på sokkelen. En hovedfunksjon er å utføre forebyggende tiltak i form av varsling, overvåkning, tilstedeværelse og kontroll. Forsvaret skal være i stand til å øke beredskapen og tilstedeværelsen ved et eventuelt varsel om anslag og til å gjennomføre operasjoner som reaksjon på anslag mot virksomheter på norsk sokkel.

Forsvar mot militære angrep. Utgangspunktet for norsk forsvarsplanlegging er at hele landet skal kunne forsvares. Det vil forutsette alliert støtte. Den nasjonale evnen til å avverge og avvise et betydelig militært angrep vil være begrenset i tid og rom, men skal om nødvendig kunne

flyttes mellom landsdelene. Samtidig må Forsvaret kunne møte mer begrensede militære anslag. Også det krever fleksibilitet i forsvarsstrukturen.

Ved alvorlige sikkerhetspolitiske kriser, væpnet konflikt og krig innebærer suverenitetshevdelse blant annet evne til å hindre fienden adgang til norsk territorium. Det innebærer at Forsvaret må ha evne til å gjøre motstand mot:

- et overraskende angrep mot deler av territoriet (strategisk kupp-forsvar)
- et angrep som bygges opp over tid og gjennomløper forskjellige faser, f eks sikkerhetspolitisk krise, begrenset væpnet sammenstøt og forskjellige former for angrep mot territoriet.

3.12.3 Forsvarets rolle i alliansens fellesforsvar

Forsvarets primæroppgave vil være å forhindre sikkerhetspolitiske kriser, væpnet konflikt eller krig i vårt område og om nødvendig møte slike situasjoner på en best mulig måte. Dette vil kreve alliert politisk og militær støtte. For å muliggjøre slik støtte må det arbeides for at forholdene legges til rette i fredstid. Det krever en betydelig innsats fra Forsvarets side innenfor det alminnelige militære samarbeid i NATO, blant annet i forbindelse med allierte øvelser og operasjoner og gjennom norsk deltakelse i kommando- og styrkestrukturen. Forsvaret vil måtte bidra tungt for å legge forholdene best mulig til rette for mottak av allierte forsterkninger til Norge.

3.12.4 Deltakelse i operasjoner utenfor Norge

Forsvarets oppgaver utenfor Norge i fredstid vil bli en stadig viktigere del av vårt bidrag til internasjonal fred og stabilitet og dermed indirekte til forsvar av Norge. Utenlandsengasjementet er verken et isolert supplement eller et alternativ til det nasjonale forsvar, men en utfyllende komponent som i størst mulig grad bør innrettes på å skape bonuseffekt i forhold til Norges egen sikkerhet. For å sikre en kostnadseffektiv innsats, og for å unngå unødige belastninger på Forsvarets øvrige oppgaver, må del-

takelse i internasjonal krisehåndtering og fredsstøttende operasjoner i størst mulig grad gjøres med basis i den alliansetilpassede del av krigsstrukturen, som en integrert del av forsvarsplanleggingen.

3.12.5 Konsekvenser for basisfunksjonene

Norge står ikke overfor en konkret trussel mot territorium, rettigheter eller verdier. Utviklingen etter den kalde krigen har imidlertid vist at bruk av væpnet makt som et virkemiddel for påvirkning og til fremme av statlige og ikke-statlige aktøres interesser ikke bare hører fortiden til. De sikkerhetspolitiske omgivelsene er komplekse og gjør det nødvendig å bygge opp en forsvarsstruktur som kan møte et spekter av militære utfordringer i fremtiden.

Oppgavene som Forsvaret har, er omfattende, samtidig som mulige utfordringer kan være vanskelige å forutse. Det kreves en meget fleksibel styrkestruktur for å håndtere en usikker situasjon. For basisfunksjonene betyr det at vi må legge vekt på kapasiteter, strukturer og organisasjoner som er fleksible og hurtig kan tilpasse seg krav innenfor et spekter av utfordringer. Det komplekse og usikre sikkerhetsbildet sammen med samfunnets økte sårbarhet (jf pkt 3.10) betyr at vi må legge spesiell vekt på «strategisk» etterretning og beskyttelse som går utover rent operative behov.

Etterretningstjeneste. Forsvarets etterretningstjeneste må innhente, bearbeide og analysere informasjon om fremmede stater, organisasjoner eller individer som angår norske interesser, og utarbeide risikovurderinger.

Sikkerhetstjeneste. Forsvarets sikkerhetstjeneste må rette seg mot passive sikkerhetstiltak som er egnet til å motvirke trusler mot rikets sikkerhet og andre vitale nasjonale sikkerhetsinteresser. Virksomheten må blant annet sikre kommunikasjons- og informasjonssystemer, installasjoner, materiell og personell mot fremmed etterretningsvirksomhet, sabotasje og terrorhandlinger.

4 SPEKTERET AV MILITÆRE OPERASJONER

4.1 Innledning

Spekteret av militære operasjoner kan betraktes fra flere forskjellige perspektiver. I dette kapitlet er formålet å belyse mangfoldet og kompleksiteten i de utfordringer som Forsvaret står overfor i dag og i fremtiden. Første del av kapitlet behandler spekteret av militære operasjoner og de utfordringer Forsvaret kan komme til å stå overfor i fremtiden generelt, først fra et strategisk eller politisk perspektiv (pkt 4.2), så fra et operativt eller militært perspektiv (pkt 4.3).

Siste del av kapitlet behandler de militære oppgaver og utfordringer som er knyttet til militære operasjoner *i norske områder* i fred (pkt 4.4), i krise (pkt 4.5) og i væpnet konflikt og krig (pkt 4.6). Kapitlet avsluttes med norsk deltakelse i operasjoner utenfor Norge og spesifikke problemer knyttet til dette (pkt 4.7).

4.2 En overordnet inndeling av militære operasjoner

Ut fra et sikkerhetspolitisk eller strategisk perspektiv er det vanlig å skille mellom operasjoner i fred, krise, væpnede konflikter og krig. Dette skillet er viktig fordi det sier noe om hvilke juridiske og operative rammebetingelser de militære styrker virker innenfor. Utover dette skillet er det innenfor FN, NATO og VEU opprettet en egen kategori av forskjellige militære operasjoner som betegnes som fredsstøttende operasjoner. Til sist finnes det en gruppe operasjoner som går under betegnelsen *military operations other than war* (MOOTW), her betegnet som «andre internasjonale operasjoner».

4.2.1 Operasjoner i fred, krise, væpnet konflikt og krig

Forsvaret skal løse pålagte oppgaver både i fred, krise, væpnet konflikt og krig. Disse begrepene er definert i kapittel 2, pkt 2.5, hvor «fred» og «krig» i norsk sammenheng representerer motsetningsparet. «Krise» representerer som regel en meget kompleks sikkerhetspolitisk situasjon, hvor evnen til å krisehåndtere kan være avgjørende for om vi går tilbake til en fredssituasjon eller går over i en situasjon med betydelig militær maktanvendelse (væpnet konflikt) eller i en krigssituasjon. En krigssituasjon i Norge vil bety at landet mobiliserer og settes på krigsfot ved iverksettelse av beredskapslovgivningen. En konflikt med maktanvendelse som ikke innebærer slike lovmessige tiltak, eller slike tiltak i meget begrenset omfang, er å oppfatte som en «væpnet konflikt».

Begreper som avskrekking, begrenset krig og nedrustning så vel som forhandling er opptatt av de felles interesser og den gjensidige avhengighet som kan eksistere mellom deltakere i en konflikt.

Følgelig er strategi ... [her]... ikke opptatt av den effektive bruk av makt, men av *utnyttelse av maktens muligheter*.

Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict*, 1960; s 5

4.2.2 Fredsstøttende operasjoner

Etter de epokegjørende geopolitiske endringene omkring 1990 som avsluttet den kalde krigen, stod det internasjonale samfunn plutselig overfor en rekke nye utfordringer mot internasjonal fred og sikkerhet. Disse var knyttet til fremveksten av nye selvstendige, men svake stater og gamle svake stater (spesielt i Afrika) hvor makteliten blant annet mistet den legitimitet og støtte den tidligere hadde nytt godt av som «medlem» av en av de store globale blokkene – østblokken, vestblokken eller den allianseuavhengige blokk.

I et forsøk på å skape et konseptuelt uttrykk for hvordan disse utfordringer skulle forstås innenfor folkerettens rammer, utviklet FN og NATO i begynnelsen av 1990-årene et nytt begrepsapparat for å håndtere

internasjonale og semi-internasjonale kriser og væpnede konflikter⁹. Det er derfor nå vanlig å skille mellom fem forskjellige operasjoner:

- forebyggende diplomati (*preventive diplomacy*)
- fredsbevaring (*peace-keeping*)
- fredsbygging (*peace-building*)
- fredsskaping (*peacemaking*)
- fredsoppretting (*peace enforcement*).

Forebyggende diplomati defineres som en handling med sikte på å forebygge at tvist eller strid oppstår mellom parter, å hindre eksisterende tvister i å utvikle seg til militær konflikt og å begrense spredning av militær konflikt hvor den forekommer. Denne typen operasjoner krever tiltak som kan skape tillit, har behov for evne til tidlig varsling basert på informasjonsinnsamling og faktasøking, kan medføre forebyggende deployering av militære styrker og i noen situasjoner etablering av demilitariserte soner.

Vi kan tale om tre former for forebyggende deployering: (i) med fredsskapende kapasitet, (ii) med fredsskapende vilje, (iii) med fredsbevarende kapasitet. Alle disse vil øke den politiske prisen for den som starter krigshandlinger, men skal denne form for deployering virke militært avskrekkende, må beslutningen om deployering av styrker ledsages av et potensial for eskalering. Det kan skje direkte i form av utrustning, forsterkningsplaner og regler for opptreden (ROE) eller indirekte ved at en stormakt stiller med militære styrker og dermed viser aktiv vilje til besluttsomhet.

Fredsbevarende operasjoner legitimeres under FN-paktens kapittel VI, *fredelig bileggelse av tvister*, og krever samtykke fra konfliktens parter før de kan settes i verk. De fredsbevarende styrker som deployeres i konfliktområdet, forutsettes å opptre upartisk og bare bruke våpen i selvforsvar. Denne aksjonsform har tradisjonelt, med enkelte unntak, forutsatt relativt stabile operative rammebetingelser hvor veldefinerte aktører med rimelig disiplinerte militære enheter, var innforstått med de fredsbevarende styrkers tilstedeværelse.

⁹ Boutro Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace*, United Nation, 1992.

Deltagelse i fredsbevarende operasjoner stiller strenge krav til upartiskhet og våpen brukes bare i selvforsvar.

Fredsbyggende operasjoner iverksettes primært med det formål å gjennomføre (implementere) en omfattende fredsordning som på forhånd er vedtatt av alle berørte parter. Det gjelder her å identifisere og støtte strukturer som tjener til å styrke og festne freden, for å hindre et tilbakefall til militær konflikt. En fredsordning kan inneholde elementer som:

- avvæpning av tidligere stridende parter
- gjenoppretting av lov og orden
- overvåkning, innsamling og destruksjon av våpen
- repatriering av flyktninger
- veiledning og opptrening for sikkerhetspersonell
- overvåkning av valg
- fremme bestrebelser for beskyttelse av menneskerettigheter
- reform og styrking av statlige institusjoner
- fremme formelle og uformelle prosesser for politisk deltakelse.

Fredsskapende operasjoner defineres som handlinger med sikte på å bringe fiendtlige parter til enighet, i det vesentlige gjennom slike fredelige midler som er anført i FN-paktens kapittel VI. Fra et militært synspunkt kan vi forvente deployering av styrker i et land hvor statlige institusjoner har brutt sammen, og hvor lovløshet hersker. Selv om fredsskaping betraktes som en «diplomatisk» operasjon, forutsettes ofte militære styrkers tilstedeværelse *for å etablere betingelser for at den diplomatiske og humanitære virksomheten kan opprettholdes.*

Når man kartlegger hele innsatsområdet for fred, må begrepet fredsbygging – konstruksjon av et nytt miljø – ses som motstykket til forebyggende diplomati, som forsøker å unngå sammenbrudd i fredelige forhold. Når konflikter bryter ut, settes gjensidig forsterkende bestrebelser på fredsskaping og fredsbevaring i gang. Etter at de har oppnådd deres formål, kan vedvarende felles arbeid for å gjøre noe ved de tilgrunnliggende økonomiske, sosiale, kulturelle og humanitære problemer plassere den oppnådde fred på et varig grunnlag. Forebyggende diplomati er å forebygge en krise; fredsbygging etter en konflikt er å forebygge dens gjentakelse.

Boutros Boutros-Ghali, 1992

Fredsopprettende operasjoner legitimeres gjennom FN-paktens kapittel VII, *tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd og angrepshandlinger.* Sett fra et militært perspektiv er fredsopprettning som regel krigføring.

Sikkerhetsrådet skal fastslå om det foreligger noen trussel mot freden, fredsbrudd eller angrepshandlinger, og skal vedta anbefalinger eller gjøre vedtak om hvilke tiltak som skal treffes ... for å opprettholde eller gjenopprette internasjonal fred og sikkerhet.

FN-paktens kapittel VII, artikkel 39

Norsk C-130 Hercules evakuerer flyktninger i forbindelse med Kosovokonflikten i 1999.

4.2.3 Andre operasjoner utenfor Norge

Dette er en type operasjoner som faller utenfor de kategoriene som er nevnt i pkt 4.2.2. De foregår primært i fred, dvs under fredsforhold for de deltakende militære styrker, og har ofte sin rot i den illegale virksomhet som følger i kjølvannet av globaliseringsprosessen. Operasjonene kan ta mange former, blant annet:

- humanitære operasjoner og nødhjelp
- bekjempelse av terrorisme og internasjonal kriminalitet
- evakuering av egne og andre lands borgere i forbindelse med menneske- og naturskapt katastrofer.

Selv om denne typen operasjoner foregår under fredsforhold, kan de gjennomføres i nærheten av eller inne i områder hvor det pågår en væpnet konflikt. Dette vil være operasjoner som foregår utenfor Norge og som regel i samarbeid med andre internasjonale aktører.

4.3 En operativ (militær) inndeling av militære operasjoner

En operativ inndeling av militære operasjoner tar utgangspunkt i den inndeling som er gitt i kapittel 2, pkt 2.4. Det mest klare skillet går mellom operasjoner hvor kamphandlinger finner sted eller forventes å finne sted, og der det ikke er tilfellet. Det som deretter er viktig å forholde seg til, er hva slags kamphandlinger vi kan forvente. Hvilke virkemidler kan vi forvente at mulige motstandere vil benytte? Hvordan svarer dette til de virkemidler vi har til rådighet? (pkt 4.3.2) Utover dette er det viktig å vite hvordan mulige motstandere har organisert sine militære enheter, og hvilke metoder de bruker for å fremme sine målsettinger. Står vi overfor regulære militære avdelinger? Er det overhodet mulig å skille mellom sivile og militære? (pkt 4.3.3)

4.3.1 Operasjoner med eller uten kamphandlinger

Det er innlysende at kamphandlinger vil finne sted under krigsoperasjoner, men formen for krig eller militær konflikt vil avgjøre omfanget av kamphandlingene. Om krigen eller den militære konflikt har karakter av ubegrenset eller begrenset krig, kan si noe om omfanget av og formen på kamphandlingene.

Under fredsstøttende operasjoner og andre operasjoner utenfor Norge vil det også forekomme kamphandlinger i større eller mindre grad mellom de stridende parter. Sjansene vil være minst under tradisjonelle fredsbevarende operasjoner, hvor vi som del av en internasjonal styrke vil representere en ikke-stridende tredjepart, og størst under en fredsopprettede operasjon, hvor vi vil være definert som en stridende part. Operasjoner mellom disse vil som regel foregå i en «gråson», hvor vi må regne med å kunne bli trukket inn i kamphandlinger (jf kap 2, tabell 2.3).

4.3.2 Anvendelse av militære virkemidler

Hvilke militære virkemidler som anvendes i en militær konflikt, og i hvilket omfang, vil ha betydning for de operative overveielser. Et viktig spørsmål er hvilke våpensystemer som benyttes eller forventes å bli benyttet i konflikten. Kan vi forvente konvensjonelle våpen eller ABC-

våpen? Et annet viktig spørsmål er hvilket våpenteknologisk nivå de stridende parter befinner seg på, og sammenhengen mellom dette på den ene side og treningsnivå og kompetanse på den andre.

4.3.3 *Anvendelse av militære metoder*

Det siste forhold som er av betydning for operative overveielser, gjelder hva slags militære eller paramilitære enheter vi kan forvente å møte innenfor et konfliktområde. Vil vi stå overfor konvensjonelle militære styrker, eller stridende grupper som er organisert og utrustet helt annerledes og fører «strid» på en annen måte? Graden av organisatorisk asymmetri mellom oss og de stridende parter kan ha stor betydning for hvordan vi evner å løse de militære oppdrag i fredsstøttende operasjoner.

4.4 **Fredsoperasjoner i norsk nærrområde**

Fred vil bli oppfattet som den normale situasjon. Fred er altså den normale tilværelsen hvor nasjonens virksomhet er rettet mot verdiskapning, mot sikring av velferd og mot vedlikehold og etablering av gode internasjonale forhold. Det generelle behovet for de militære styrker vil av mange oppfattes som mindre viktig enn andre oppgaver som staten har ansvar for. Det betyr allikevel ikke at Forsvarets rolle er uviktig i fred. Forsvaret, som et av statens maktmidler, har en avgjørende rolle i utøvelse av nasjonens sikkerhetspolitikk. Ved sin *aktive* tilstedeværelse på land, på sjøen og i luften spiller Forsvarets avdelinger og enheter en viktig episode- og kriseforebyggende rolle. Gjennom jurisdiksjonshåndhevelse og myndighetsutøvelse bidrar Forsvaret til forutsigbarhet og stabilitet i forvaltningen av soner og biland hvor Norge har folkerettslige forpliktelser.

For et mobiliseringsforsvar er kanskje de viktigste oppgavene i fred *vedlikehold og evne til en eventuell gjenoppbygging* av kapasiteter. Forsvaret må derfor i fredstid være forberedt på å kunne øke aktiviteten i henhold til hva den sikkerhetspolitiske situasjonen krever. Troverdigh

demonstrasjon av en slik evne gjennom en aktiv og realistisk øvelsespolitikk vil forhåpentlig være nok til å avverge at en situasjon utvikler seg til alvorlige episoder, kriser, væpnede konflikter eller krig. Evnen til å kunne løse oppgaver knyttet til kriser, væpnede konflikter og krig forutsetter *trening og øvelser*. Derfor blir nasjonale og allierte øvelser av forskjellige typer, som ledd i styrkeproduksjonen, en helt sentral fredsoppgave for Forsvaret.

Hva vi legger i uttrykket «norsk nærområde», vil være knyttet til sikkerhetspolitiske overveielser basert på den geopolitiske situasjonen. De geografiske områdene som dekkes av institusjoner som Nordisk råd, Barentssamarbeidet og Østersjørådet, gir en pekepinn om utstrekningen av dette nærområdet. I tilknytning til dette kommer selvfølgelig også de store havområdene som omgir landet.

4.5 Krise i norsk nærområde

Begrepet krise er definert i pkt 2.5 og benyttes om de situasjoner som kan oppstå mellom stater der den ene part, eller begge, føler at grunnleggende verdier er truet. Det ligger også i krisebegrepet en innebygd frykt for eskalering og at beslutningstakerne føler at de må handle under sterkt tidspress. Intensiteten i en krise vil være avhengig av de verdier som står på spill. Kriser kan f.eks begynne som diplomatiske notevekslinger og i verste fall eskalere til væpnet konflikt og krig.

Spekteret av oppgaver som Forsvaret må mestre i en nasjonal krisesituasjon, vil være stort. En grunnleggende forutsetning vil være evnen til *informasjonsinnsamling* og *analyse* slik at beslutningstakere til enhver tid kan ha et best mulig bilde av situasjonen. Det vil videre være viktig å kunne *håndheve norsk suverenitet*. Evnen til rask *tilstedeværelse* og en eventuell *forsterkning* av styrker er viktig i en krisesituasjon.

Et *fleksibelt ledelsesapparat* er en forutsetning for å kunne møte uforutsette, uventede og komplekse kriser. Til slutt må det understrekes at evnen til å vedlikeholde økt aktivitet over en lengre tidsperiode (*utholdenhet*) vil være viktig i nasjonale kriser av en mer alvorlig karakter.

4.5.1 Nasjonal sammenheng

Norge vil kunne befinne seg i krisesituasjoner hvor bare nasjonale ressurser er tilgjengelige. Slike situasjoner kan inntreffe ved naturkatastrofer og i ressurskonflikter med andre stater. Det er heller ikke utenkelig at Norge vil måtte håndtere sikkerhetspolitiske kriser i forhold til nabostater med nasjonale ressurser, hvis NATO allerede er engasjert i en større regional konflikt et annet sted.

I sikkerhetspolitiske kriser vil avstanden mellom det politisk-strategiske, det militærstrategiske og det operasjonelle nivå være liten. Forsvaret vil operere under sterk politisk styring. Evnen til å etablere situasjonsoversikt, i kombinasjon med troverdig demonstrasjon av vilje og evne til å holde fast ved politiske standpunkter, vil virke avskrekkende på en motstander og kan dermed forhindre at en krise eskalerer eller løper ut av kontroll.

4.5.2 Alliert sammenheng

En sikkerhetspolitisk krise som involverer norsk territorium og NATO-styrker, vil oppfattes som en krise med høy intensitet. Den politiske håndteringen av krisen vil også involvere NATO-land og internasjonale organisasjoner. Det er derfor av stor betydning at en entydig, men smidig kommandostruktur blir etablert slik at den nære politiske styringen som vil være påkrevd, kan utføres effektivt.

Forsvaret vil, ved siden av de oppgavene som allerede er nevnt i en nasjonal sammenheng, ha et ansvar for å støtte allierte avdelinger deployert til Norge. Det vil videre være viktig å forberede eller gjennomføre mottak av flere militære styrker hvis krisen krever det.

4.6 Kamphandlinger på norsk territorium

Kamphandlinger på norsk territorium vil kunne variere fra sabotasje og raid til omfattende angrep hvor målet er total underkastelse. Generelt vil intensiteten i kamphandlingene være høy, og operasjonene vil være omfattende i omfang og sannsynligvis også i tid.

Forsvarets primære oppgave i krig er å avvise alle angrep mot norsk

territorium slik at kostnadene for en angriper blir så høye at en aggressor oppgir å forfølge sine politiske mål eller ser det formålstjenlig å søke en politisk løsning på en konflikt. Ved angrep mot Norge skal Forsvaret blant annet kunne:

- avvise eller stanse en motstander
- sikre handlefrihet og integritet
- muliggjøre alliert støtte.

4.6.1 Nasjonal sammenheng

Det er ikke mulig å se bort fra en situasjon hvor Norge bare har egne militære styrker å trekke på, spesielt ved innledningen av en væpnet konflikt. Selv om vårt NATO-medlemskap er en av hjørnesteinene i vår sikkerhetspolitikk, er det heller ikke lenger utenkelig at Norge vil måtte møte et militært angrep bare med nasjonale styrker. Det har sin bakgrunn både i NATOs reduserte evne til samtidig å møte flere regionale konflikter og i alliansens utvikling bort fra forhåndsplanlagte forsterkningsstyrker. Det vil være viktig for forsvaret av Norge at alle ressurser settes inn for å avvise en angriper. Ved siden av at en slik holdning har en avskrekkende virkning, vil det også være med på å legge til rette for mot-tak av alliert støtte.

4.6.2 Alliert sammenheng

Støtte fra og samvirke med NATO og allierte militære styrker i tilfelle av krise, væpnet konflikt eller krig i Norge er en av bærebjelkene i det norske forsvarskonseptet (jf pkt 3.8). Ved et omfattende militært angrep mot Norge fra en større militærmakt vil vi sannsynligvis ikke kunne operere alene over særlig lang tid. Det innebærer at det er avgjørende for Norge å trekke NATO-alliansen inn i en krise eller en væpnet konflikt på et så tidlig tidspunkt som mulig, både i et forsøk på å avskrekke en aggressor og, hvis det ikke lykkes, for å være best mulig forberedt på å møte et angrep. For å kunne forberede oss på disse eventualiteter er Forsvarets operative ledelsesapparat integrert i NATOs kommandostruktur, og norske styrker samvirker med allierte styrker på land, på

sjøen og i luften under øvelser i Norge. Dette krever et forsvar som har en betydelig grad av fleksibilitet. Vi må blant annet ha:

- et operativt ledelsesapparat som både kan lede styrker på selvstendig basis under krise og krig, samtidig som det må kunne inngå som en integrert og kompetent del av en alliert kommando i tilfelle av et massivt alliert engasjement i Norge
- militære operative enheter som kan utføre selvstendige oppdrag i tilfelle av krise, væpnet konflikt og krig, samtidig som vi må ha enheter og avdelinger som må kunne inngå som effektive elementer i multi-nasjonale styrkesammensetninger (f eks *CJTF*, *Task Groups*, *Task Forces*) i tilfelle av et massivt alliert engasjement i Norge.

4.7 Operasjoner utenfor Norge

Forskjellige former for internasjonale operasjoner er behandlet foran i pkt 4.2.2 og 4.2.3. Felles for denne typen operasjoner er at de per definisjon vil foregå utenfor Norges grenser, og at vi vil være en blant flere aktører som samarbeider for å løse et oppdrag. I denne typen operasjoner vil Norge av naturlige årsaker bare kunne bidra med begrensede ressurser.

4.7.1 Alliert sammenheng

For å ivareta det brede spekter av oppgaver vil en overordnet strategi basert på et sterkt element av *styrkeprojeksjon* gi NATO den nødvendige fleksibilitet for å løse oppdrag knyttet til internasjonale operasjoner. En slik evne krever økt vektlegging av enheter og avdelinger med høy beredskap med mulighet til hurtig utrykning til potensielle konfliktområder både innenfor (artikkel 5-operasjoner) og utenfor (ikke-artikkel 5 operasjoner) NATOs kjerneområde.

Ambisjonene rettes i stadig større grad mot å kunne delta med utrykningsstyrker i ikke-artikkel 5-operasjoner.

St meld nr 22 (1997-98); s 27

For Norge vil det være viktig å utvikle reaksjonsstyrker (*Immediate Reaction Forces* – IRF – og *Rapid Reaction Forces* – RRF) som vil være effektive militære virkemidler både internasjonalt og hjemme av tre grunner:

- ved bruk av denne typen styrker i operasjoner utenfor Norge og under allierte øvelser vil Forsvaret kunne vedlikeholde og utvikle evnen til alliert samvirke
- denne typen virksomhet med kompetente norske styrkeelementer vil kunne virke avskrekkende på potensielle aggressorer mot norsk territorium og norske interesser (bekrefter evne og vilje til å bruke militære styrker – *force in being*)
- begrensede ressurser tilsier at denne typen styrker bør ha en størst mulig fleksibilitet i sin anvendelse.

4.7.2 Andre koalisjoner

Norge har forpliktet seg til å kunne stille med militære styrker også utenfor alliansesammenheng. Det forutsettes imidlertid at disse operasjonene gjennomføres under et FN- eller OSSE-mandat. Det vil gjelde operasjoner som kan spenne over samme spektrum som dem som er nevnt under pkt 4.2.2 og 4.2.3, og innebærer de samme overveielser som er fremført under forrige punkt.

5 NASJONALE GEOGRAFISKE RAMMEFAKTORER

5.1 Innledning

Forsvarets fellesoperative doktrine skal være en doktrine som gir føringer på hvordan norske militære styrker best kan brukes i forskjellige situasjoner. Manøverteorien og dens prinsipper skal være styrende, men det er viktig at denne teorien tilpasses norske forhold slik at doktrinen ikke bare blir en militærteoretisk forklaring. Med geografiske rammefaktorer menes de forhold som er med på å påvirke Forsvarets virksomhet, slik som norsk geografi, topografi, klima og lysforhold, befolkning og bosetting, infrastruktur og økonomi og næring.

De ovennevnte rammefaktorene vil ikke bare virke inn på planlegging og gjennomføring av operasjoner, men også på de krav som vi må stille til utstyr, struktur og personell.

5.2 Geografi

Kongeriket Norge består av den vestlige og nordlige del av Den skandinaviske halvøya, av øygruppen Svalbard og øya Jan Mayen i det nordlige Atlanterhavet; dertil kommer tre biland, Bouvetøya i Atlanterhavet sør for Afrika, Peter Is øy i Stillehavet sørvest av Sør-Amerikas sørspiss og Dronning Mauds land, en sektor av Sydpollandet sør for Atlanterhavet.

Norge er nr 6 av Europas land etter areal (nr 8 fraregnet Svalbard/Jan Mayen), men bare nr 24 etter folkemengden. Både i forhold til USA og våre allierte i Europa må Norge oppfattes som en øy.

Geopolitisk sett er Norge en «øy» i forhold til sine allierte. Dette betyr at behovet for å kontrollere og beskytte de sjøverts forbindelseslinjer (SLOCs) blir et overordnet sikkerhetspolitisk spørsmål for vårt land. Norges strategiske betydning for våre allierte er også i første rekke en følge av maritime betraktninger. Kontroll over norsk territorium er viktig både i sør (Østersjøutløpene, Skagerrak, Nordsjøen) og i nord (Nord-Atlanteren og de sjøverts forbindelseslinjer til Russlands nordvestre hjørne).

St prp nr 1 (1991-92); s 17

Grenser og kystlinjer

	km
Mot Sverige	1 619
Mot Finland	727
Mot Russland	196
Landegrense i alt	2 542
Fastlandets kystlinje:	
uten fjorder/viker	2 650
med fjorder/viker	21 347
Øyenes strandlinje	35 662
Strandlinje i alt	57 009

5.3 Topografi

I *Sør-Norge* finnes det mange fjellpartier over ca 1000 meters høyde som ligger som en bred akse sør-nord mellom Setesdals- og Ryfylkeheiene og fjellstrøkene i de indre deler av Sunnmøre; lenger nord har aksene en sør-vest-nordøstlig retning. Fjellområdene består dels av store, sammenhengende og relativt lite kupert vidder, dels av ville fjellområder med store høydeforskjeller.

På *Østlandet* er dalene lange. Stort sett blir dalene mer åpne jo lenger sør de når, og høydene mellom dem blir lavere og ligger under skoggrensen. I sørøst går dalene til slutt over i mer slettelignende landskap. Vest for Oslofjorden går stedvis de utpregede dalene helt til kysten.

Berggrunnen på *Sørlandet* hører i sin helhet til grunnfjellet. Landskapet hever seg langsomt nordover og når i begge Agderfylkene godt over 1400 meter.

På *Vestlandet* følger dalene og fjordene sprekkdannelse i berggrunnen. Retningen er enten parallell med kystlinjen (nord-sør sør for Stad og nordøst-sørvest nord for Stad) eller vinkelrett på denne retningen. Dalene i vest er betydelig brattere og dypere (V-formet) enn dalene i øst, men de får den bre-eroderte U-form lenger nede mot fjordene. Fjordene er undersjøiske fortsettelse av dalene med sine største dyp i en lengre eller kortere avstand innenfor fjordgapet, hvor de i mange tilfeller stenges av en undersjøisk bergterskel.

Arealets fordeling i Fastlands-Norge

	% av totalarealet
Ferskvann	5,3
Dyrket jord	2,9
Produktiv skog	18,3
Skog i alt	25,7
Bebyggelse areal	0,8
Annet areal under barskogsgrensen	21,1
Annet areal over barskogsgrensen	49,5
Areal 900 moh og over	20,0

I *Trøndelag* følger dalene stort sett en gammel fjellfoldning og går i sørvest-nordøst retning. Rundt Trondheimsfjorden finnes det større sammenhengende områder av lavland.

I *Nordland* og *Troms* går de fleste store daler parallelt med foldningsaksen og kystlinjen. Topografisk består området av et sterkt oppskåret landskap med daler, fjorder, sund og øyer. Først på *Finnmarksvidda* kommer grunnfjellsplanet frem i dagen. Det er i nord overskjøvet av yngre lagdelte bergarter, som danner en fjellrekke som når helt ut til Finnmarkskysten som et platå, ca 300 meter over havet, og noen steder ender i et stup ned mot havet.

5.4 Klima og lysforhold

Både vind-, temperatur- og nedbørsforholdene er preget av store variasjoner som skyldes geografiske forhold. Norges plassering i det nordeuropeiske vestavindsbeltet gir kysten et nedbørsrikt klima med mye vind. Det faller generelt mest nedbør om høsten, minst på ettervinteren og om våren. Forskjellen på gjennomsnittstemperaturen for sommer og vinter er forholdsvis liten langs kysten. Norges kyst hører til blant de mest værharde i verden. De høye fjellpartiene skjermer, slik at store deler av landet, særlig det østafjelske og Finnmarksvidda, får et mer kontinentalt klima, dvs mindre nedbør og større temperaturforskjell mellom sommer og vinter enn avstanden fra kysten skulle tilsi. Temperaturfordelingen bærer preg av små forskjeller mellom nord og sør, men store mellom kyst og innland.

Landets geografiske utstrekning gir også en stor variasjon i lysforholdene. De tre nordligste fylkene har perioder om vinteren uten sollys og perioder om sommeren med midnattssol. Lengden på disse periodene varierer fra uker i de sørligste delene av landsdelen til flere måneder i de nordligste delene.

5.5 Befolkning og bosetting

Norges befolkning er på omkring 4,4 millioner mennesker, og den viktigste endringen i befolkningssammensetningen de siste hundre årene er økningen i andelen eldre og reduksjonen i andelen barn. I 1990 var 20,4 % av befolkningen mellom 0 og 15 år, 58 % var mellom 16 og 59, og 21 % var over 60 år.

Befolkningen etter landsdeler – i prosent

	<u>1970</u>	<u>1992</u>
Østlandet	49,1	48,7
Sørlandet	5,3	5,7
Vestlandet	24,9	25,8
Trøndelag	9,0	8,9
Nord-Norge	11,7	10,9

Om lag 75 % av befolkningen bor i byer og tettbygde strøk. Omkring halvparten av befolkningen bor på Østlandet, mens ca 10 % av befolkningen bor i de tre nordligste fylkene. Bosettingen er ellers konsentrert langs kysten på Sør- og Vestlandet, Sunnmøre og øst og sør for Trondheimsfjorden.

5.6 Transport

Transportinfrastrukturen er et resultat av de geografiske og demografiske forholdene. Vei og jernbane er best utbygd på Østlandet. På Vestlandet og i Nord-Norge er fremkommeligheten i stor grad avhengig av ferger og kystflåten. Forbindelsen over land mellom nord og sør er basert på få veiakser og en jernbanelinje. Landets geografiske utstrekning har ført til en betydelig utbygging av flynettet.

5.6.1 Veier

Den samlede offentlige veilengden var i 1991 på 88 800 km, hvorav 30 % var riksveier, 30 % var fylkesveier, og 40 % var kommunale veier. I de senere år er det satset mye på en sterk forbedring av veistandarden, f.eks. legging av fast dekke, økning i akseltrykk, bro- og tunnelanlegg. Veinetten er best utbygd i Sør-Norge: rundt de større byene og spesielt på Østlandet. Mellom de store byene i Sør-Norge finnes det et meget begrenset antall riksveier, og fra Trøndelag og nordover finnes det bare en gjennomgående hovedvei.

5.6.2 Jernbane

Linjenettet i Norge var i 1992 på 4027 km, mens det var nesten 4500 km på sitt lengste i 1948. En del kortere sidespor er nedlagt, og på noen drives det bare godstrafikk. Siden 1950-årene er stadig flere strekninger lagt om til elektrisk drift (2426 km i 1992). Nettet er best utbygd på Østlandet, og det går linjer fra Oslo til de store byene i Sør-Norge og nordover til Bodø. Nord for Bodø finnes det bare ett spor: fra Kiruna til Narvik. Spesielt fra Trøndelag og nordover vil jernbanen være sårbar i en konfliktsituasjon.

5.6.3 Kystfart

Kystfarten har stor betydning i mange strøk, men flåten som er engasjert i denne trafikken, utgjør i tonnasje bare et par prosent av handelsflåten. Veibygging, økt personbilhold og flytrafikk har ført til nedgang i passasjertallet og antall ferger. Kysttrafikk utgjør en viktig transportkilde. Om lag 50 % av alt innenlands gods fraktes over kjøll langs kysten.

5.6.4 Flytrafikk

Persontrafikken har vist meget sterk vekst i de seneste år på de innenlandske ruter. Godstransporten er ubetydelig når vi ser bort fra postforsendelser. Særlig Vestlandet og Nord-Norge ble godt utbygd med flyplasser i 1970-årene, og landet hadde i 1988 52 lufthavner med sivilt ruteanløp.

5.7 Økonomi og næring

Norge er fra naturens side ikke spesielt rikt, bortsett fra fisk og petroleum. Den dyrkede jorden er svært begrenset. Heller ikke skogarealet er særlig stort, men har et betydelig innslag av bartrær. Fiskeressursene er store selv i verdensmålestokk. Når Norge har utviklet seg til å bli et av verdens rikeste land, skyldes det primært vidtgående industrialisering og stor energitilgang (vannkraft, olje- og gassforekomster). Skipsfarten har vært et viktig element i landets økonomiske utvikling, men har etter hvert avtatt i betydning.

5.7.1 Fiske og fangst

Fiske og fangst har gjennom hele landets historie vært den primærnæring som, inntil petroleumsvirksomheten vokste frem på 1970-tallet, har betydd mest for norsk eksport og våre utenrikspolitiske interesser. Selv om antall fiskere og registrerte fiskebåter har gått kraftig ned de senere år, utgjør verdien av fiske og fangst fremdeles en betydelig post i nasjonalregnskapet. Spesielt oppdrettsnæringen er her viktig.

Eksport av fisk og petroleum (mrd kroner)

	1997	1998
Fisk, krepsdyr og bløtdyr, og varer derav	23,4	26,5
Mineralolje og -produkter	151,0	101,7
Gass, naturlig og tilvirket	32,5	29,7

[Statistisk årbok 1999]

5.7.2 Olje- og gassproduksjonen

Petroleumsvirksomheten er den desidert største inntektskilde for Norge, og denne ressurs er i dag avgjørende for norske myndigheters økonomisk handlefrihet.

Petroleumsvirksomheten er en omfattende virksomhet, med en egen infrastruktur som må være intakt for å opprettholde produksjonen. Infrastrukturen består av minst fire elementer: (i) stasjonære anlegg på kontinentalsokkelen og på land (plattformer, boreskip, behandlingsanlegg, baser osv), (ii) rørledninger på havbunnen og ilandføringspunkter, (iii) mobile enheter (transporthelikoptre, forsynings- og spesialskip, tankskip osv) og (iv) ledelse og personell som skal bemanne og drive det hele.

Avhengighet av norsk naturgass, 1996

Land:	Import fra Norge i forhold til forbruk:
Frankrike	33,7%
Spania	21,5%
Tyskland	18,2%
Østerrike	6,8%
Storbritannia	2,1%
Totalt Europa	9,1%

[BP Statistical Review of World Energy 1997]

5.7.3 Elektrisk energi

I 1998 produserte Norge 116983 GWH med elektrisk kraft¹⁰. Denne energiproduksjonen har gitt grunnlag for en betydelig kraftkrevende

¹⁰ Kilde: Statistisk årbok 1999

industri. Utbygging av et nett av overføringslinjer muliggjør omfattende eksport og import av elektrisk kraft. Anslag mot den elektriske energiforsyningen vil ramme Norge umiddelbart.

5.7.4 Skipsfart

Skipsfart var i mange år Norges viktigste næringsvei, men har etter hvert avtatt i betydning. I 1998 var det registrert 3695 skip i Norsk Ordinært Skipsregister (NOR) og 748 i Norsk Internasjonalt Skipsregister (NIS) med til sammen nærmere 23 millioner bruttotonn. Norge er fremdeles en av verdens største skipsfartsnasjoner. Totalt var nærmere 35 000 personer sysselsatt på norskregistrerte skip (halvparten var utenlandske arbeidstakere), hvorav nesten 8000 i innenriksfart.¹¹

Under annen verdenskrig sikret handelsflåten, som var organisert i det statseide rederiet NORTRASHIP, den norske eksilregjering i London utstrakt grad av økonomisk handlefrihet i forholdet til sine allierte.

Både under de to verdenskrigene og under den kalde krigen var den norske handelsflåten av stor strategisk betydning for de vestlige flåtemakter. Under annen verdenskrig og den kalde krigen var handelsflåtens betydning primært knyttet til behovet for transport av tropper og forsyninger fra Nord-Amerika til Europa.

Verkstedkapasiteten langs kysten er fortsatt betydelig og det er etter hvert utviklet en omfattende offshoreindustri i Norge.

5.7.5 Jord- og skogbruk

Jord- og skogbruk har tradisjonelt vært meget viktige næringsveier i Norge. Som en følge av sentralisering og kravet om rasjonell drift, er imidlertid andelen av befolkningen som henter sitt utkomme fra disse primærnæringen synkende.

¹¹ Kilde: Statistisk årbok 1999

6 KONSEKVENSER FOR FORSVARET

6.1 Innledning

De grunnleggende rammebetingelsene som det er redegjort for i denne del av den fellesoperative doktrine, har konsekvenser for Forsvarets virksomhet. I dette kapitlet drøftes noen av de implikasjoner som dette grunnlaget har for Forsvaret. Dette kapittel vil primært drøfte tre forhold som er helt sentrale for utviklingen av fremtidens forsvar. Det første som vil bli drøftet, er hvordan de endrede sikkerhetspolitiske realiteter får direkte konsekvenser for utviklingen av Forsvaret, både med hensyn til oppgaver og struktur (pkt 6.2). Det andre området hvor det nye grunnlaget vil få store konsekvenser for Forsvaret, er tolkningen av forsvarskonseptets fire pilarer og det innbyrdes forhold mellom dem (pkt 6.3). Det siste området som er helt sentralt for utvikling og bruk av våre militære styrker, er omleggingen fra et defensivt og stasjonært operasjonskonsept til et manøverorientert operasjonskonsept med grunnlag i manøverteorien (pkt 6.4).

6.2 Forsvaret som sikkerhetspolitisk virkemiddel

Forsvarets nåværende struktur er en konsekvens av en bestemt sikkerhetspolitisk situasjon – den kalde krigen. Under den kalde krigens periode hadde bare forhold langs øst-vest-dimensjonen betydning for forsvarspolitikken. Norges geografiske beliggenhet og naboskapet med Russland gjør at øst-vest-dimensjonen alltid vil være viktig for norsk sikkerhet. Mens sikkerhetsutfordringene i forhold til Russland tidligere primært var av militær art, er bildet nå mer nyansert og mangeartet. Den rent militære trussel er nedtonet, men fortsatt er det betydelig militær

Grensevakt ved den norsk-russiske grense.

usikkerhet i nord. Samtidig har andre risikoer, som ødeleggelse av miljøet, grenseoverskridende kriminalitet og levekårsforringelser, fått økt betydning. Alt dette gjør at sikkerhetsutfordringene i forhold til Russland i dag er mer sammensatte. For å kunne håndtere flere av disse utfordringene kreves det i fremtiden et utvidet samvirke mellom statens strategiske virkemidler. Det betyr at Forsvaret vil måtte inngå i et tettere samarbeid med andre statlige etater, f eks politi, tollvesen og etater med ansvar for miljøvern og ressursforvaltning.

Samtidig som den militære trussel langs øst-vest-dimensjonen er sterkt nedtonet, har det oppstått nye utfordringer langs en annen dimensjon. Blokkdelingen under den kalde krigens epoke og den overhengende faren for et kjernefysisk ragnarok hvis en krise eller væpnet konflikt hvor supermakene var involvert, løp ut av kontroll, førte til en rekke konfliktforebyggende og konfliktregulerende tiltak (både mellom supermaktene og i forholdet mellom supermaktene og deres «klientstater»). Etter Sovjetunionens sammenbrudd omkring 1990 forsvant tilsynelatende mange av disse kontrollmekanismene, og vi fikk en oppblomstring av lokale og interstatlige konflikter. En direkte konsekvens av at disse «kon-

trollmekanismer» forsvant, var at FN og NATO i 1990-årene måtte gripe inn i flere konflikter, primært som krisehåndterer, men også som krigførende part. Det nye i dag er ikke de mange lokale væpnede konflikter og kriger (det var mange slike også under den kalde krigen), men at det internasjonale samfunn, herunder FN og NATO, griper inn på en mye mer aktiv måte enn tidligere. Årsakene er mange, men hovedformålet er å hindre at ringvirkningene fra slike konflikter (ødeleggelse av miljøet, spredning av masseødeleggelsesvåpen, grenseoverskridende kriminalitet, terrorisme, flykningstrømmer o.l.) skal kunne forsterke politiske, økonomiske og sosiale spenninger i og mellom statene i vår del av verden. Denne sentrum-periferi-dimensjon er også viktig for Norge fordi økte spenninger mellom de vesteuropeiske makter og mellom USA og Russland som følge av manglende evne til å håndtere denne typen konflikter kan få direkte konsekvenser for Norges sikkerhet. Når NATO legger mer vekt på å håndtere slike utfordringer, også med militære virkemidler, vil det få både sikkerhets- og forsvarspolitiske konsekvenser for Norge.

Som et sikkerhetspolitisk virkemiddel må Forsvaret være i stand til å løse oppgaver som er knyttet til to sikkerhetspolitiske dimensjoner. Det spekter av utfordringer som er knyttet til disse dimensjonene, stiller nye krav til Forsvaret, blant annet:

- det klare skillet mellom fred og krig kan ikke lenger opprettholdes som et grunnlag for forsvarsplanleggingen
- skillet mellom lokale og globale utfordringer eller trusler er i ferd med å utviskes som følge av den våpenteknologiske og informasjonsteknologiske utvikling
- forestillingen om et langt forvarsel vil i mange sammenhenger ikke lenger være gyldig fordi konflikter i periferien hurtig kan skape trusler mot norsk sikkerhet
- et fremtidig nasjonalt forsvar mot «lokale trusler» og styrkeelementer for deltakelse i operasjoner utenfor Norge må i fremtiden betraktes som to sider av samme sak – et direkte og indirekte forsvar av norsk sikkerhet
- fremtidens mangeartede sikkerhetsutfordringer skaper et betydelig behov for strategisk etterretning.

6.3 Forsvarskonseptet

Fra Norge gav opp nøytralitetspolitikken etter annen verdenskrig, har det norske forsvarskonseptet hvilt på fire pilarer. Disse fire pilarene ble sementert som en konsekvens av Norges medlemskap i NATO og under trusselen om en «total krig» mellom Sovjetunionen og Vesten. De fleste av de forutsetninger som lå til grunn for forsvarskonseptet under den kalde krigen, har forandret seg, og det betyr at konseptets pilarer må tolkes og justeres i lys av de nye sikkerhetspolitiske rammebetingelsene.

6.3.1 Et nasjonalt balansert forsvar

Et nasjonalt balansert forsvar må vurderes i lys av de oppgaver Forsvaret skal løse. Under den kalde krigen var fokus klart rettet mot invasjonforsvaret. Evnen til å avverge eller midlertidig stanse et sovjetisk angrep var i overveiende grad bestemmende for Forsvarets organisering og struktur. Dessuten skulle Forsvaret legge forholdene til rette for hurtig mottak av alliert hjelp og kunne operere sammen med slike forsterkningsstyrker. Kravet om å kunne kjempe alene i innledningsfasen av et sovjetisk angrep og kravet om å kunne kjempe sammen med allierte styrker i Norge gjorde det nødvendig å organisere og strukturere Forsvaret etter amerikansk og britisk mønster, og det stilte krav om kompetanse innenfor alle viktige krigføringsområder.

En følge av de nye sikkerhetspolitiske rammebetingelsene er at det entydige grunnlag for et nasjonalt balansert forsvar ikke lenger er til stede. Forsvaret skal i fremtiden kunne løse oppgaver knyttet til et mye større spekter av sikkerhetsutfordringer enn tidligere. Det betyr at et nasjonalt forsvar *må balanseres ut fra de hovedoppgaver som de politiske myndigheter pålegger Forsvaret.*

Det vil si at en balansert forsvarsstruktur må ta hensyn til følgende faktorer:

- evne til å avverge eller stanse forskjellige former for væpnede angrep mot norsk territorium
- evne til nasjonal krisehåndtering
- evne til å støtte og operere sammen med allierte styrker i Norge

- evne til å operere med allierte styrker i artikkel 5 operasjoner utenfor Norge
- evne til å operere sammen med allierte og multinasjonale styrker i forskjellige former for operasjoner utenfor Norge.

En fremtidig forsvarsstruktur må med andre ord ta hensyn til at Forsvaret skal kunne operere innenfor et betydelig spekter av operasjoner i Norge og i utlandet.

6.3.2 *Alliert militært samvirke og internasjonalt samarbeid*

Etter annen verdenskrig har NATO-medlemskapet stått helt sentralt i norsk forsvarsplanlegging. Det betyr at det norske Forsvaret i stor grad har samordnet sine styrker, operasjonskonsepter og planer med NATOs. Dette var innlysende under den kalde krigen, da all nasjonal oppmerksomhet var rettet mot Nordflanken og trusselen om et sovjetisk angrep mot Norge. Denne situasjonen gjorde samtidig Norge til en ren importør av sikkerhet.

Kravet om å utvikle det norske Forsvaret i overensstemmelse med de prinsipper som styrer utviklingen innen alliansen, er like viktig i fremtiden som tidligere. For at Forsvaret ikke skal utvikle sine operative strukturer og kapasiteter i et vakuum og miste evnen til å samvirke med våre allierte, er det viktig å ta hensyn til den utvikling som nå skjer innenfor alliansen. Følgende forhold har direkte konsekvenser for innretningen av Forsvaret:

- nytt strategisk konsept med større vekt på konfliktforebyggende og kri-
sehåndterende virksomhet (indirekte forsvar av NATOs område og periferi), *samtidig* som evnen til direkte forsvar av alliansens territorium opprettholdes
- ny styrkestruktur med vekt på mindre, mobile, mer fleksible og mer slagkraftige styrker
- nytt operasjonskonsept basert på en manøverteoretisk tilnærming (ikke konkret stadfestet, men ligger implisitt både i den nye kommandostrukturen og i styrkestrukturen).

For Norge er det viktig å forholde seg til hvordan USA legger om sin styrkestruktur og utvikler sine operative doktriner. Tendensene er de samme som i NATO. USA utvikler slagkraftige, høyteknologiske og skredersydde reaksjonsstyrker som skal kunne settes inn overalt hvor amerikanske interesser er truet, og de vil operere ut fra et manøverorientert operasjonskonsept. På sikt betyr dette at USA vil:

- legge mindre vekt på forhåndslagring av utstyr og materiell på land, fordi ny teknologi og nye styrkestrukturer gjør dette militært mindre nødvendig
- operere etter de samme konsepter overalt hvor styrkene innsettes (Norge vil altså ikke være et særtilfelle).

6.3.3 Totalforsvaret

Totalforsvaret var en konsekvens av Forsvarskommisjonen av 1946 og har som formål at alle landets ressurser, både sivile og militære, skal kunne utnyttes for å verne om nasjonale verdier, territorium, samfunn og befolkning. De voldsomme ødeleggelsene under annen verdenskrig var det erfaringsgrunnlag Totalforsvaret ble bygd opp på grunnlag av, og fokus ble hurtig rettet mot konsekvensene ved en «total krig» mellom øst og vest under den kalde krigen. På dette grunnlag ble det vedtatt en omfattende beredskapslovgivning i begynnelsen av 1950-årene.

Totalforsvaret og beredskapslovgivningen var basert på at det fantes en klar overgang mellom fred og krig. Utviklingen av Beredskapssystem for Forsvaret, med koordinering mot det sivile beredskap gjennom Sivilt beredskapssystem, har muliggjort en kontrollert utvikling av beredskapsnivået over tid, hvor nasjonen ikke er i krig, men hvor situasjonen krever at deler av totalforsvarskonseptet etableres og tas i bruk. Det er fortsatt nødvendig å videreutvikle Totalforsvarets oppgaver, organisasjon, myndighet og fullmakter i en fremtid hvor skillet mellom fred og krig i mange sammenhenger vil være utvisket.

Totalforsvarets hovedutfordring er knyttet til de nye sikkerhetspolitiske rammebetingelsene som er skissert i pkt 6.2. Like viktig for utviklingen av Totalforsvaret er de utfordringer som er knyttet til samfunnets økende avhengighet av informasjonsteknologien. Her skapes

det en økt sårbarhet som ikke bare kan føre til at viktige samfunnsfunksjoner bryter sammen, men like viktig, at det ikke lenger finnes arbeidskraft for å opprettholde de viktigste av dem etter at teknologien er satt ut av spill. En viktig fremtidig utfordring blir dermed:

- å skape robusthet i samfunnet både gjennom *alternative teknologiske løsninger*, men også gjennom en mannskapsreserve som kan settes inn der teknologien er brutt sammen, altså *alternative organisasjonsformer* av vitale samfunnsfunksjoner.

6.3.4 Verneplikten

Verneplikten har vært en sentral bærebjelke i norsk forsvarstenkning siden 1814, da prinsippet ble nedfelt i Grunnloven. Verneplikten spilte en avgjørende rolle under den kalde krigen fordi de strukturene som da ble bygd opp, forutsatte et kvantitativt størst mulig forsvar. I dag med nye styrkestrukturer og operasjonskonsepter legger man mer vekt på kvalitet enn kvantitet. Kravet til kvalitet alene taler imot et stort vernepliktsforsvar, men det finnes flere faktorer som gjør at verneplikten bør fastholdes som en av pilarene i forsvarskonseptet:

- uten verneplikt vil rekrutteringsgrunnlaget til Forsvaret forsvinne fordi folketallet ikke står i forhold til landets utstrekning og de oppgaver som Forsvaret er tillagt
- verneplikten er et viktig bidrag til å opprettholde forsvarsviljen og virker dermed direkte kriseforebyggende ved å signalisere vilje til forsvar
- Totalforsvaret forutsetter et betydelig rekrutteringsgrunnlag for å opprettholde sine funksjoner i fred, krise, væpnet konflikt og krig.

Selv om verneplikten bør bevares, vil utfordringer knyttet til et utvidet spekter av operasjoner, ny teknologi, nye styrkestrukturer og operasjonskonsepter føre til at bruken av verneplikten må nyanseres. Den skisserte utvikling krever at følgende forhold må vurderes ved bruk av verneplikt:

- noen utpekte kampenheter/avdelinger må ha en redusert andel vernepliktige for å gjøre dem i stand til å operere effektivt sammen med allierte styrker i Norge og i internasjonale operasjoner

- verneplikens lengde bør kunne varieres slik at enkelte kategorier kan holdes lenger inne enn gjennomsnittstiden. Dette bør det sannsynligvis kompenseres for gjennom forskjellige bonusordninger
- fremtidens spekter av sikkerhetsutfordringer for Forsvaret spesielt og samfunnet generelt gjør det nødvendig å se på verneplikten i et utvidet perspektiv.

6.4 Overgang til et manøverorientert operasjonskonsept

Et operasjonskonsept er i pkt 1.2.1 definert som «en klar og kortfattet formulering av hvordan en militær sjef har tenkt å utføre sitt oppdrag». Forsvarssjefen sier i sitt *Grunnsyn* at fremtidens operasjonskonsepter skal dreies mer i retning av prinsippene for manøverkrigføring. I kapittel 2 beskriver doktrinen hva det innebærer.

I et operasjonskonsept som er basert på manøverteorien, vil evnen til manøver stå helt sentralt. Manøveren er det middel vi bruker for å komme i en fordelaktig posisjon for å bekjempe en motstanders tyngdepunkt og vitale punkter. En manøver kan planlegges og gjennomføres på alle nivåer, men konsekvensene ved en vellykket strategisk og operativ manøver vil være mye større enn en taktisk manøver. Den kan ha en psykologisk form (informasjonsoperasjoner), den kan ha en fysisk form (bruk av kampelementer), eller den kan være en kombinasjon av disse.

Et manøverbasert operasjonskonsept får konsekvenser både for hvordan militære styrker ledes, og for hvordan de militære enheter, avdelinger og kapasiteter brukes under operasjoner. Overgangen til et manøverorientert operasjonskonsept stiller følgende krav til militære sjef, struktur og kapasiteter:

- ledelsesfilosofien bygger på oppdragsbasert ledelse som krever faglig kompetente sjefer på alle nivåer. Et desentralisert system krever at sjefer på alle nivåer viser sunn og rettidig dømmekraft
- den forutsetter en systematisk teoretisk og praktisk sjefstrening som må fokusere på kontinuerlig utvikling av militære lederes handlingskompetanse og med betydelig vekt på faglig dyktighet

- den stiller krav til situasjonsbevissthet på alle nivåer. Situasjonsbevissthet forutsetter militærhistoriske og -teoretiske kunnskaper kombinert med praktisk trening og øvelser
- effektiv bruk av styrkene krever en hurtig handlingssløyfe som hviler på tre forhold: hurtig informasjonsflyt ved å utnytte teknologien, hurtig beslutning ved å dyrke frem sjefer med høy handlingskompetanse, og hurtig handling ved å ha tilgang på de riktige kapasiteter
- en handlingssløyfe som virker hurtigere enn motstanderens vil ha samme effekt som det å operere på indre linjer
- manøverteorien fokuserer på den indirekte metode, som stiller to ideelle krav til bruk av militære styrker: bruk av den minste motstands vei og bruk av den minst forventede vei. Det vil si vektlegging av overraskelse og villedning.

For å gi et manøverorientert operasjonskonsept et konkret innhold må offiserene utdannes og trenes i henhold til det nye konseptet, og forsvarsstrukturen eller deler av den må justeres. Strukturen kan justeres ved å drøfte hvilke krav et manøverorientert operasjonskonsept stiller til de militære basisfunksjonene:

- kommando og kontroll
- ildkraft
- mobilitet
- beskyttelse
- etterretning
- logistikk.

En slik drøfting er utgangspunktet for Del B av Forsvarets fellesoperative doktrine.

VEDLEGG A – ORDLISTE

Absolutt krig

Krig betraktet som idé. En uoppnåelig tilstand som den virkelige krig hele tiden streber mot. (Del A, pkt 2.4)

Avskrekking

Politisk strategi som har til formål å overbevise en motstander om at omkostningene ved en aggresjon vil overstige enhver mulig gevinst. Troverdige avskrekking forutsetter forsvarsevne og forsvarsvilje. (Del A, pkt 2.3.2 og del B, pkt 9.3.2)

Balansert forsvar

En bred sammensatt styrkestruktur av ulike kapasiteter med evne til å løse Forsvarets hovedoppgaver på best mulig måte. (Del A, pkt 3.8.1)

Basisfunksjoner

Analytiske hjelpemidler for å utvikle fremtidige kapasiteter og strukturer for å få en mest mulig robust, slagkraftig og utholdende militærmakt. De er *kommando og kontroll* (for å lede og koordinere), *ildkraft* (for å ramme), *mobilitet* (for å manøvrere), *beskyttelse* (til egensikring), *etterretning* (for å danne seg et bilde av hva som skjer) og *logistikk* (for utholdenhet og transport). (Del A, pkt 2.10.1)

Begrenset krig

En krig med begrensede politiske formål: Å tvinge en motstander til forhandlinger eller å skaffe seg bestemte fordeler som geografiske områder, naturressurser eller markeder, osv. Medfører normalt en begrenset mobilisering av de stridendes midler. (Del A, pkt 2.4.1)

Beskyttelse

De tiltak som har til formål å sikre og bevare kampkraften til egne enheter og avdelinger slik at disse kan brukes med effekt når og hvor det er nødvendig. (Del B, pkt 5.1 og 12.6.4)

Bilateralt

Gjensidig mellom to stater.

Defensive operasjoner

Operasjoner der det primære formålet er å skjerme egne styrker og egen virksomhet, bryte motstanderens vilje og evne til fortsatt offensiv, forme ham på stridsfeltet og legge grunnlaget for egne offensive operasjoner. (Del B, pkt 12.5.2)

Indirekte metode

En operasjon som søker å omgå motstanderens kraftsentrum. Består av en indirekte fysisk eller geografisk metode uttrykt ved den minste motstands vei, og en indirekte psykologisk metode uttrykt ved den minst forventede vei. (Del A, pkt 2.17)

Indre doktrinesløyfen

Sammenhengen mellom operasjonskjernen, basisfunksjonene og operasjonskonseptet. (Del A, pkt 2.10.3 og del B, pkt 1.3)

Desentralisert ledelse

Underlagte sjefer har vide fullmakter til å handle innenfor høyere sjefs intensjon og gitte rammer i den hensikt å kunne håndtere usikkerhet og kaos på best mulig måte og øke tempoet i operasjonene. (Del A, pkt 2.15)

Doktrine

Læresetning. En militær doktrine er grunnleggende læresetninger for utvikling og bruk av militære styrker til støtte for nasjonale målsettinger. De er retningsgivende, men krever vurderinger når de anvendes. (Del A, pkt 1.2)

Doktrinehjulet

Doktrinearbeidets vedvarende dynamisk og vekselvirkende prosess hvor flere forhold påvirker hverandre gjensidig så som risikovurderingen, endrede sikkerhetspolitiske prioriteringer, forståelse av militærteori og den våpenteknologiske utvikling. (Del A, pkt 1.4)

Eskalering

Utvidelse av en konflikt. Det kan skje enten horisontalt (geografisk utvidelse) eller vertikalt (økt voldsanvendelse hva gjelder bruk av våpen og metode). (Del A, pkt 2.3.1 og del B, pkt 9.3.1)

Etterretning

Det produkt som følger av behandling av data og informasjon om andre land, fiendtlige eller mulige fiendtlige styrker eller elementer, eller aktuelle og mulige operasjonsområder. Uttrykket brukes også om den aktivitet som fører frem til produktet. (Del B, pkt 6.1)

Etterretningstjeneste

Innhenting, bearbeiding og analyse av informasjon om fremmede stater, organisasjoner eller individer som angår norske interesser, og utarbeide risikovurderinger. (Del A, pkt 3.12.5)

Fellesoperasjoner (*Joint Operations*)

Aktiviteter, operasjoner, organisasjoner, etc hvor elementer fra mer enn en forsvarsgren deltar. (Del B, pkt 10.2)

Fleksibilitet

Evne til mental omstilling, innebygget fysisk evne hos enheter/avdelinger for å øke anvendbarhet og evne til å foreta organisatoriske endringer og skreddersy organisering av styrker til bestemte oppdrag. (Del A, pkt 2.19.1 og del B, pkt 2.8.5)

Folkeretten

De rettsregler som er bindende i forholdet mellom stater og eventuelt andre internasjonale rettssubjekter. (*Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*)

Forebyggende diplomati (*Preventive Diplomacy*)

En handling med sikte på å forebygge at tvister eller strider oppstår mellom parter, å hindre eksisterende tvister i å utvikle seg til militære konflikter og å begrense spredning av militær konflikt hvor den forekommer. (Del A, pkt 4.2.2)

Forsvarspolitik

De politiske myndighetenes styring, forvaltning og prioritering av militære forhold.

Fredsbevarende operasjoner (*peace-keeping*)

Operasjoner som legitimeres under FN paktens kapittel VI (fredelig bileggelse av tvister) og krever samtykke fra konfliktens parter før de kan settes i verk. (Del A, pkt 4.2.2 og del B, kap 11.3)

Fredsbyggende operasjoner (*peace-building*)

Operasjoner som iverksettes med det formål å implementere en omfattende fredsordning som på forhånd er vedtatt av alle berørte parter. (Del A, pkt 4.2.2)

Fredsopprettende operasjoner (*peace enforcement*)

Operasjoner som legitimeres av FN-paktens kapittel VII (tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd og angrepshandlinger). Sett fra et militært perspektiv er fredsopprettning som regel krigføring. (Del A, pkt 4.2.2 og del B, kap 11.3)

Fredsskapende operasjoner (*peacemaking*)

Handlinger med sikte på å bringe fiendtlige parter til enighet, i det vesentlige gjennom de fredlige midler som er anført i FN-paktens kapittel VI. (Del A, pkt 4.2.2)

Fredsstøttende operasjoner

Operasjoner som håndterer internasjonale og semi-internasjonale kriser og væpnede konflikter og som er hjemlet i FN-paktens kap VI eller VII. Det skilles mellom fem forskjellige fredsstøttende operasjoner: (1) Forebyggende diplomati, (2) Fredsbevaring, (3) Fredsbygging, (4) Fredsskaping, (5) Fredsopprettning. (Del A, pkt 4.2.2 og del B, kap 11.2)

Friksjon

Uoverenstemmelse mellom en militær operasjon slik den er planlagt på papiret og slik den utføres i virkeligheten. Det finnes tre grunnleggende former for friksjon; (1) den som er tilstede eller oppstår i egen organisasjon, (2) den som skapes i møte med en motstander og (3) den som oppstår fra omgivelsene. (Del A, pkt 2.11)

Handlingskompetanse

Individets og organisasjonens evne og vilje til å løse oppgaver og nå mål. (*Strategi for kompetanseutvikling i Forsvaret* datert 11 juni 1999)

Handlingsløyfen

Fire elementer som utgjør en kontinuerlig mental prosess – observasjon, vurdering, beslutning og handling. Evnene til å gjennomføre denne prosessen hurtigere enn en motstander er avgjørende for suksess i en konflikt. (Del A, pkt 2.17.1)

Hovedforsvarsstyrker (*Main Defence Forces*)

De totale militærstyrker med unntak av utrykningsstyrker og tilleggstyrker. (Del A, pkt 3.4.2)

Ikke-dødlige våpen

Våpen som kan sette personell eller systemer ut av funksjon for kortere eller lengre tid, men uten å drepe. (Del A, pkt 3.11.4)

Indre operasjonslinjer

En militær styrke som er sentralt plassert mellom to fiendtlige styrker som ikke er i stand til å støtte hverandre. (Del A, pkt 2.18)

Intensjon

Sjefens overordnede vilje med en operasjon og består av hensikt, metode og sluttsituasjon.

Intuisjon

Umiddelbar og direkte anskuelse eller erkjennelse av kunnskapsobjektet, i motsetning til trinnvis (indirekte, formidlet, resonnerende) erkjennelse. (*Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*)

Irregulær krig

En krig hvor alle eller noen av de toneangivende parter ikke fører krig på samme måte som oss; altså ikke etter de samme doktriner (prinsipper, normer, organisering og midler) som vi støtter oss til. (Del A, pkt 2.4.1)

Kampanje (*Campaign*)

En sekvensielt planlagt, ressursstyrt og utført militær operasjon som er utformet for å nå operative målsettinger innenfor en gitt tid og et gitt område.

Kampavdeling/kampenheter

En taktisk mobil avdeling/enhet som kan levere dødelig eller ikke-dødelig ild.

Kollektivt forsvar

Angrep på en aktør oppfattes som angrep på alle som har inngått avtalen om kollektivt forsvar (en for alle, alle for en). (Del A, pkt 2.4)

Krig

Et betydelig militært overfall mot eget eller alliert territorium, eller direkte mot vitale nasjonale interesser. (Del A, pkt 2.5)

Krise

En situasjon hvor det foreligger en trussel mot viktige nasjonale verdier, interesser eller mål, herunder nasjonal suverenitet og egne grunnleggende verdier og rettigheter. (Del A, pkt 2.5 og pkt 3.12.2. Del B, pkt 9.2)

Kritiske sårbarheter

Strukturelle svakheter i de militære styrkers organisasjon eller kapasiteter, eller svakheter som oppstår under en operasjon, og som kan utnyttes av en motstander. (Del A, pkt 2.16.3 og del B, pkt 10.9.2)

Kulminasjonspunkt

Et kvalitativt vendepunkt hvor en oppadgående kurve (fremgang) plutselig begynner å flate ut eller å vende nedover (tilbakegang). Når en operasjon mister sitt momentum eller fremdrift. (Del A, pkt 2.12)

Landmakt

Militære styrker som primært gjennomfører eller støtter striden på bakken. (Del A, pkt 2.21 og del B, kap 12)

Ledelse

En funksjon av lederskap og egnede styringsredskaper. Kommando og kontroll er det militære begrepet for planlegging og ledelse av operasjoner.

Ledelsesfilosofi

En grunnleggende ide om hvordan militære styrker skal ledes. Ledelsesfilosofien i manøverteorien bygger på oppdragsbasert ledelse. (Del A, pkt 2.15)

Logistikk

Den virksomhet som planlegger og gjennomfører flytting, understøttelse og vedlikehold av militære styrker. Logistikk omfatter tilveiebringelse og anvendelse av tjenester, materiell og forsyninger til støtte for militære operasjoner. (Del B, pkt 7.1)

Lokal krig

Når to nabostater innenfor en region er innblandet. (Del A, pkt 2.4)

Luftmakt

Militær bruk av systemer som opererer i, eller passerer gjennom luftrommet. Dette inkluderer bakke til luft våpen, bemannede og ubemannede fly, satellitter og romplattformer som er til støtte for militære operasjoner. (Del A, pkt 2.21 og del B, pkt 14.2.1)

Maktgrunnlag

Summen av de faktorer som har betydning for hvordan en stat forsøker å nå sine nasjonale sikkerhetspolitiske mål. Det kan være folkevilje, geografi, militært forsvar, alliansetilknytning, politikk, folkeretten og økonomi. (Del A, pkt 2.2)

Manøverkrigføring

Operasjoner med formål å lamme en motstanders evne og vilje til å føre striden videre ved å angripe fra en fordelaktig posisjon. (Del A, pkt 2.13.2)

Manøverteori

En metode for bruk av militære, men også andre strategiske virkemidler for å oppnå de målsettinger som er satt for konkrete operasjoner. Den har prinsipielt gyldighet for operasjoner under fredsforhold, krise, væpnet konflikt og krig. (Del A, pkt 2.14.1)

Manøvrere / manøver

Det å foreta smarte trekk for å skape en gunstig eller fordelaktig situasjon. Formålet er å skape fysisk og psykologisk sammenbrudd eller lamelse hos motstanderen. En av tre operasjonsfaktorer. (Del A, pkt 2.14 og 2.14.2)

Militærstrategisk nivå

Deployering og anvendelse av en stat eller allianses militære ressurser innenfor et overordnet politisk rammeverk for å nå fastsatte politisk-strategiske målsettinger. I Norge er dette nivå representert ved Forsvarssjefen; i NATO ved de strategiske kommandoene. (Del A, pkt 2.8.2 og del B, pkt 10.4)

Militærteori

Militærhistoriske erfaringer og refleksjoner satt i system.

Mobilitet

Evnen til å forflytte seg samtidig som man er i stand til å løse primær-oppgaget sitt. For avdelinger innebærer dette å kunne forflytte seg som en kampklar formasjon fra et sted til et annet. (Del B, pkt 4.1 og 12.6.3)

Multinasjonal

Aktiviteter, operasjoner, organisasjoner osv hvor styrker eller aktører fra mer enn en nasjon deltar. Under anvendelse av militære styrker nyttes begrepet multinasjonal når en eller flere ikke-allierte nasjoner deltar.

Normative læresetninger

Læresetninger som er sterkt anbefalte, men forutsettes brukt med fornuft og omtanke. (Del A, pkt 1.2)

Offensive operasjoner

Operasjoner der det primære formålet er å frata motstanderen vilje til fortsatt strid, og dermed tvinge ham til overgivelse eller tilbaketrekning. (Del B, pkt 12.5.1)

Operasjonelt nivå

Dette nivå utgjør forbindelsen mellom militærstrategiske målsettinger og taktiske deployeringer av enheter og avdelinger i et bestemt operasjonsområde. Det er fra dette nivå nasjonale og allierte fellesoperasjoner planlegges og ledes. Nasjonalt representeres nivået av forsvarskommandoene. (Del A, pkt 2.8.3 og del B, pkt 10.5)

Operasjonsskjernen

Et samlebegrep for operasjonsfaktorene ramme, manøvrere og skjærme. (Del A, pkt 2.10)

Operasjonskonsept

En klar og kortfattet formulering av hvordan en militær sjef har tenkt å løse sitt oppdrag. (Del A, pkt 1.2.1 og del B pkt 1.3 og 10.10.8)

Operasjonslinjer (*Lines of Operation*)

Fysiske eller tenkte linjer som under en operasjon binder sammen de vitale punkter i tid og rom med tyngdepunktet. De anskueliggjør en styrkes forankring eller forbindelse med sin eller sine operasjonsbaser og mål og delmål for operasjonen. (Del A, pkt 2.18 og del B, pkt 10.9.2)

Operasjonsskueplass (*Theater of Operations*)

Et geografisk område som tildeles operativ sjef fra strategisk nivå. Operativ sjef har innenfor gitte begrensninger fullmakter og myndighet til å gjennomføre kampanjen og må kontrollere alle operasjoner som støtter hans oppdrag.

Operativ ildkraft

Ild levert fra dødelige og ikke-dødelige våpen som kan ledes direkte fra operasjonelt og/eller taktisk nivå, og som kan levere rask og effektiv ild mot land-, luft- og sjømål i størstedelen av operativ sjefs operasjonsområde.

Operativ virksomhet

Planlegging og ledelse av militære operasjoner i krig, krise, væpnet konflikt og fred. Det hører og med under operativ virksomhet å føre tilsyn med mobiliseringsforberedelsene og å planlegge og lede øvelser i samarbeid med styrkeprodusentene.

Oppdragsbasert ledelse

Den undergitte handler innenfor en felles forstått målsetting formulert i den foresatte sjefs intensjon fremfor å bli detaljstyrt gjennom ordre og direktiver. Oppdragsbasert ledelse øker tempoet og fremmer initiativet i operasjonene. Desentralisert ledelse muliggjøres gjennom oppdragsbasert ledelse. (Del A, pkt 2.15)

Organisatorisk asymmetri

Stor forskjell i organisering og bruk av militære styrker hos de stridende parter. (Del A, pkt 2.4.1)

Policy

En formulering av hva som skal gjøres med et konsept; herunder fordeling av ansvar, oppgaver, ressurser og tildeling av kompetanse. (Del A, pkt 1.2.1)

Politisk-strategisk nivå

De politiske myndigheters fastsettelse av de forsvars- og sikkerhetspolitiske målsettinger for en nasjon eller allianse. Anvendelse av de samlede strategiske virkemidler, herunder de militære ressurser. Nivået er representert ved Regjeringen. (Del A, pkt 2.8.1 og del B, pkt 10.9 1)

Ramme

Den fysiske ødeleggelsen av motstanderen under en operasjon. (Del A, pkt 2.10). En av tre operasjonsfaktorer.

Rasjonell aktør

En aktør som foretar logiske og naturlige handlinger i forhold til sine målsettinger.

Reell krig

Krig som forekommer i den virkelige verden, i motsetning til absolutt krig. Jo mer omfattende formålet og de mobiliserte midlene er, desto nærmere kommer krigen sin absolutte tilstand. (Del A, pkt 2.4)

Regional krig

En større, men geografisk begrenset konflikt. (Del A, pkt 2.4)

Sabotasje

Ulovlig ødeleggelse av infrastruktur.

Sentrum-periferi-dimensjonen

Den sikkerhetspolitiske dimensjonen som er fremtredende etter den kalde krigen. Militære konflikter i utkanten av Europa kan påvirke sentrum i form av flyktningebølger, miljøskader og grenseoverskridende kriminalitet. Dette kan destabiliserer det stabile og velfungerende Vest-Europa. (Del A, pkt 3.3)

Sikkerhetspolitikk

Betegnelsen på de tiltak og aktiviteter som er ment å skulle influere på de rent maktmessige forhold mellom statene. (Del A, pkt 3.2.1)

Sikkerhetspolitiske virkemidler

En stats verktøy for å ivareta sine nasjonale interesser som for eksempel stille diplomati, militær- og økonomisk assistanse, opplysning og informasjon, folkeretten og internasjonale organisasjoner, handelspolitikken, økonomiske sanksjoner og militær makt.

Sikkerhetstjeneste

Passive sikkerhetstiltak som er egnet til å motvirke trusler mot en stats sikkerhet og andre vitale nasjonale sikkerhetsinteresser. Virksomheten sikrer kommunikasjon og informasjonssystemer, installasjoner, materiell og personell mot fremmed etterretningsvirksomhet, sabotasje og terrorhandlinger. (Del A, pkt 3.12.5)

Situasjonsbevissthet

Tilstand hvor en person eller organisasjon både har oversikt og forståelse av en situasjon. Situasjonsbevissthet omfatter evne og mulighet til å kunne oppfatte situasjonen, forutse fremtidig utvikling og utnytte den. (Del A, pkt 2.15.4)

Sjømakt

Militære styrker som primært gjennomfører eller støtter striden på sjøen, herunder også Sjøheimevernet. (Del A, pkt 2.21 og del B, kap 13)

Skjerme

Beskyttelsen av egne avdelinger og virksomhet under gjennomføring av operasjoner. (Del A, pkt 2.10). En av tre operasjonsfaktorer.

Sluttsituasjon

Beskrivelse av en politisk og/eller militær situasjon som må være etablert før en vellykket operasjon er avsluttet. Sluttsituasjonen skal være uttrykt før operasjonen gjennomføres.

Strategisk nivå

Det høyeste nivå for anvendelse av militære styrker. Det strategiske nivå inndelse i politisk-strategisk nivå og militærstrategisk nivå.

Strukturplanlegging

Planlegging av den fremtidige militære organisasjons struktur og innhold.

Styrkeproduksjon

Den totale prosess og aktivitet som bidrar til å stille styrker klare til innsats og omfatter utdanning og øvelse, personellforvaltning, utvikling av taktikk, organisering av styrker og anskaffelse av materiell. (Del A, pkt 3.12.1 og del B, pkt 16.2)

Suverenitet

Selvråderett innenfor fastsatte grenser. Herunder selvstyre innad og handleevne og handlefrihet overfor andre stater. (Del A, pkt 3.12.2)

Suverenitetshevdelse

Evnen til å forsvare suvereniteten og verne om de grunnrettighetene Norge har i egenskap av stat; i fred, krise, væpnede konflikter og krig. (Del A, pkt 3.12.2)

Synergi

Når militære styrker kan integrere og koordinere operasjoner slik at den samlede effekt blir større enn om de opererer hver for seg.

Taktisk nivå

Anvendelse av militære styrker for å nå militære målsettinger. Nasjonalt representeres nivået av avdelinger under forsvarskommando.

Teknologisk asymmetri

Stor forskjell i det teknologiske nivå på utstyr og systemer hos de stridende parter. (Del A, pkt 2.4.1)

Tempo

Relativ hurtighet over tid i forhold til en motstander. (Del A, pkt 2.19.1 og del B, pkt 2.8.2)

Totalforsvaret

Summen av det militære forsvaret og den sivile beredskapen. (Del A, pkt 3.8.3)

Tyngdepunkt (*Centre of Gravity*)

Et sentrum av kraft og bevegelse som alt avhenger av. Formålet med tyngdepunktbetragtningen er å avdekke hvorfra en motstander får sin handlefrihet, fysiske styrke eller vilje til motstand. (Del A, pkt 2.16.1 og del B, pkt 10.9.2)

Ubegrenset krig

En krig hvor formålet er å oppheve motstanderens eksistens eller å oppnå full kontroll over ham. Den ubegrensede eller totale krig ligger nærmere den absolutte (filosofiske) krig. Medfører en nærmeste total mobilisering av de stridendes midler. (Del A, pkt 2.4.1)

Utmattelseskrigføring (*Attrition Warfare*)

Utmattelseskrigføring kjennetegnes ved at man søker seier gjennom kumulativ ødeleggelse av fiendens materiell. Man måler prinsipielt fremgang i kvantitative termer. Det viktigste for suksess er teknologisk og tallmessig overlegenhet. (Del A, pkt 2.13.1)

Vitale punkter (*Decisive Points*)

Fysiske, variable eller abstrakte punkter som hviler på eller beskytter tyngdepunktet. Gjennom å angripe de vitale punktene legges tyngdepunktet åpent for angrep eller undergraves. Et eller flere vitale punkter kan understøtte flere tyngdepunkter. (Del A, pkt 2.16.2 og del B, pkt 10.9.2)

Væpnet konflikt

Et voldelig sammenstøt mellom stater eller samfunnsgrupper knyttet til uoverenstemmelser mellom interesser, idéer, følelser, ressurser eller territorier med formål å forstyrre likevekten mellom partene. En konflikt med maktanvendelse som ikke, eller i meget begrenset omfatning, innebærer iverksettelse av beredskapslovgivningen. (Del A, pkt 2.3, 2.5 og 4.2.1)

Ytre operasjonslinjer

Når to atskilte styrker angriper ved å koordinere sine handlinger mot en sentralt plassert fiende. (Del A, pkt 2.18)

Øst-vest-dimensjonen

Den sikkerhetspolitiske dimensjon som preget den kalde krig, der Sovjetunionen representerte den store trusselen for Vesten og NATO. (Del A, pkt 3.3)

Vedlegg B – Bibliografi

Bellamy, Christopher, *Knights in White Armour*, London: Hutchinson 1995

Børresen, Jacob, *Kystvakt – skisse av en maritim strategi for Norge*, Europa-programmet, 1993

Clausewitz, Carl von, *Om Krig*, (3 bind), København: Rhodos 1986

Creveld, Martin van, *The Transformation of War*, New York: The Free Press 1991

Delbrück, Hans, *History of the Art of War*, Volum I-IV, Lincoln and London: University of Nebraska Press 1990

Delmas, Philippe, *The Rosy Future of War*, New York: The Free Press 1997

Diesen, Sverre, *Militær strategi – en innføring i maktens logikk*, 2. utg., Cappelen, 2000

Gat, Azar, *Fascist and Liberal Visions of War*, Oxford: Clarendon Press

Handel Michael I., *Masters of War*, (2nd rev. and exp. ed.), London: Frank Cass & Co. Ltd. 1996

Kjølberg, Anders og Bull, Bernt (red.), *Sikkerhetspolitisk tenkning i en ny tid*, Europa-programmet 1998

Liddell Hart, B. H., *Strategy*, (2nd rev. ed.), A Meridan Book 1991 (1954, 1967)

Paret, Peter (ed.), *Makers of Modern Strategy*, Oxford: Clarendon Press 1986

Philips T. R. (ed.), *Roots of Strategy*, Book 1, 2 and 3, Harrisburg, PA: Stackpole Books 1985, 1987 and 1991

Sun Zi (Sun Tzu), *Kunsten å krige*, oversettelse av Harald Bøckman, Gyldendal Norsk Forlag ASA 1999